

T.C
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**CHP'DE YENİ BİR MEŞRUIYET ARAYIŞI OLARAK ORTANIN SOLU
SÖYLEMİ**

Halil İbrahim ÇELEBİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Nizam ÖNEN**

HATAY 2010

MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜMÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı öğrencisi Halil İbrahim ÇELEBİ tarafından hazırlanan “**CHP’de Yeni Bir Meşruiyet Arayışı Olarak Ortanın Solu Söylemi**” başlıklı çalışma, 08.01.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı -----
(Başkan) Yrd. Doç. Dr. Nizam ÖNEN

Üye -----
Yrd. Doç. Dr. Cem DOĞAN

Üye -----
Yrd. Doç. Dr. Sabahattin NAL

Onay
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.
.../.../.....

Doç. Dr. Yakup BULUT
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışma akademik anlamda yapılan çalışmalar içerisinde seçilen konu açısından özgün bir çalışma değildir. Çalışmanın özgünlüğü ele alınan ortamın solu kavramının, bu konuda yapılmış diğer akademik çalışmalardan farklı olarak bir meşruiyet kaygısı olarak ele alınmasıdır.

Çalışmada ele alınan konuya ilişkin temel kaynaklara, süreli yayınlara büyük çoğunlukta ulaşılmıştır.

Çalışmanın her aşamasında ilgilerini, uyarılarını esirgemeyen tez danışmanım Yard. Doç. Dr. Nizam Önen'e, doyum olmaz sohbeti ve deneyimleriyle beni çalışmaya teşvik eden hocam Yard. Doç. Dr. Sabahattin Nal'a, gazete arşivlerine ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen milli kütüphane ve Türk Tarih Kurumu görevlilerine ve son olarak cansiperane bir şekilde beni motive eden gönüldaşım Belçim Yücepe'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Halil İbrahim ÇELEBİ

CHP'DE YENİ BİR MEŞRUIYET ARAYIŞI OLARAK ORTANIN SOLU SÖYLEMİ

Yüksek Lisans Tezi, Halil İbrahim ÇELEBİ
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans
Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nizam ÖNEN

ÖZET

Ortanın solu söylemi CHP tarihinin çok kısa sayılabilecek döneminde savunulmuştur. CHP açısından ortanın solu genel konjonktür gereği gerekli gördüğü “değişim” in adıdır. CHP’de ilk olarak İsmet İnönü tarafından ortaya atılan ortanın solu kavramı, özellikle Bülent Ecevit tarafından içeriği doldurulmuş ve parti politikası haline getirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümü, çalışmanın amacını, konusunu, yöntemini, teorik çerçevesini ortaya koyan bir giriş mahiyetindedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde CHP’nin tarihsel gelişimine genel hatları ile değinilmiştir. Cumhuriyet dönemi bir modernleşme projesi olarak karşımıza çıkan Kemalizm, CHP ideolojisinin temelini oluşturmaktadır. Kemalizm ile CHP arasındaki organik ilişki Kemalizm’in en başat ilkesi olarak değerlendirebileceğimiz halkçılık üzerinden sürdürülmüştür. Bu nedenle CHP’de ortanın solu söylemi ile yaşanan “değişim”i anlamak için tek parti dönemi Kemalist ideoloji, halkçılık gibi olgular CHP ile olan ilişkisi bağlamında bu çalışmanın konusu kapsamında yer almıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu bölümde ortanın solu kavramının ortaya çıktığı sosyal siyasal ortam, kavramın ortaya çıkış süreci, parti içinde yaratmış olduğu hizipleşmeler, kavrama yönelik parti dışı yaşanan tartışmalar etraflı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ortanın solu kavramına ve kavramla ilişkisi bağlamında ele alınan konulara ilişkin genel bir değerlendirme yapılmıştır. CHP’de sosyal demokrasiyi hedef edinen bir “değişim” olarak görülen ortanın solu söyleminin CHP içerisinde ilgi görmesinin temel saiki, çalışmada savunulan anlamda,

partinin toplumsal tabanı içerisinde yaşadığı meşruiyet problemini aşmaya çalışmaktır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Cumhuriyet Halk Partisi, Ortanın Solu, Meşruiyet, Sosyal Demokrasi, Popülizm, Demokratik Sol, Kemalizm, Halkçılık,

**CENTER LEFT DISCOURSE OF
CHP AS A NEW LEGITIMACY SEARCH**

Master Thesis, Halil İbrahim ÇELEBİ

Department of Public Administration, Graduate

Supervisor: Yard.Doç.Dr. Dr. Nizam ÖNEN

ABSTRACT

The discourse of center left can be considered to be advocated in a very short term in the history of the CHP. In terms of the CHP center left is the name of the “change” that was considered as necessary for terms of general conjuncture. The concept center left that was first put forward in the CHP İsmet İnönü, especially by Bülent Ecevit was tried to be made to the content-filled party- policy.

The first part of the study is of the nature to put forward the theoretical framework of the purpose off the study, the subject and the methods.

In the second part of the study the historical development of the CHP has been mentioned in general terms. Kemalism which came into fore as a modernization project of the Republican era, creates the basis of the ideology of CHP. The organic relationship between the CHP and Kemalism has been carried over populism which we can evaluate as the most dominant principle. Therefore, in the scope of this study to understand the “change” occurring with the center left concept in the single party period, takes place as a relation of Kemalism ideology and populism with the CHP

The third part of the study is the base of the study. In this section, the social political environment of the emergence of center left concept, the process of the concept, basic factions created within the party, non-party discussions related to the concept have been taken into consideration in a comprehensive manner.

In the fourth section of the study there has been made a general evaluation of the concept of center left and the subjects that are considered in the relation to the concept. The reason why the center left which is seen as the “change” targeting social democracy by the CHP has received a visual interest as a basic motive, in the sense of this study, is to try to overcome the problem of legitimacy lived in the party's social base.

KEY WORDS

(CHP) Republican People's Party, Center Left, Legitimacy, Social Democracy, Populism, Democratic Left, Kemalism, Populism.

**CHP'DE YENİ BİR MEŞRUIYET ARAYIŞI OLARAK
ORTANIN SOLU SÖYLEMİ**

Halil İbrahim ÇELEBİ

İÇİNDEKİLER

Dış Kapak	
İç Kapak	
Jüri Üyeleri Onay Sayfası	
Önsöz.....	i
Özet ve Anahtar Sözcükler.....	ii
Abstract and Key Words.....	IV
İçindekiler	VI
Kısaltmalar.....	VIII

**BİRİNCİ KESİM
GİRİŞ**

1. ÇALIŞMANIN BİLGİLERİ.....	2
1.1. Çalışmanın Konusu ve Önemi.....	2
1.2. Çalışmanın Amacı.....	3
1.3. Çalışmanın Kapsamı.....	4
1.4. Literatür Taraması.....	6
1.5. Çalışmanın Yöntemi.....	9
1.6. Çalışmada Veri Toplama Araçları.....	9
1.7. Çalışmanın Kavramsal/Teorik Çerçevesi.....	10

İKİNCİ KESİM

2. TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ KEMALİZM VE HALKÇILIK İDEOLOJİSİ.....	20
2.1. CHP İdeolojisi Olarak Kemalizm.....	20
2.2. Kemalist Halkçılık Anlayışı.....	23
2.3. Halk Fırkasının Kuruluşu.....	27

ÜÇÜNCÜ KESİM

3. ORTANIN SOLU AÇILIMINI YARATAN SOSYAL VE SİYASAL ORTAM	34
3.1.Çok Partili Hayata Geçiş: Demokrat Parti'nin Kuruluşu..	34
3.2. Sosyal Demokrasi Arayışları	42
4. CHP'DE BİR MEŞRUIYET ARAYIŞI: ORTANIN SOLU SÖYLEMİ.....	47
4.1.Ortanın Solu Kavramının Ortaya Çıkışı.....	48
4.2.Ortanın Solu Fikrinin Parti İçinde Yarattığı Hizipleşme...	64
4.3. 12 Mart Askeri Muhtırası: İnönü-Ecevit Birlikteliğinde Yol Ayrımı.....	77
4.4. Ortanın Solu Politikasının Adı: Demokratik Sol.....	82
4.5. Ortanın Solcuları ile Yön-Devrim Hareketi ve TİP Arasında Yaşanan Tartışmalar.....	87
5. BİR SİYASET TARZI OLARAK POPÜLİZM VE ORTANIN SOLU SÖYLEMİ.....	94

DÖRDÜNCÜ KESİM

GENEL DEĞERLENDİRME/SONUÇ

6. SONUÇ.....	100
7. EK 1.....	104
KAYNAKÇA.....	108

KISALTMALAR

CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
TCP	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
ARMHC	Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti
DP	Demokrat Parti
TİP	Türkiye İşçi Partisi
AP	Adalet Partisi
MC	Milliyetçi Cephe
HP	Hürriyet Partisi
GP	Güven Partisi
MGP	Milliyetçi Güven Partisi
MC	Milliyetçi Cephe
PM	Parti Meclisi
GMKY	Genel Meclis Yürütme Kurulu

BİRİNCİ KESİM

GİRİŞ

Bu çalışmada hedeflenen ana amaç, Türk siyasal yaşamının önemli kırılma süreçlerinden birine tanık olduğumuz 1960'lı yıllarda CHP tarafından önceleri bir söylem olarak gelişen ve daha sonraları bir harekete dönüşen ortanın solu kavramının tüm söylem ve hareket tarzıyla Türk siyasal yaşamındaki yerini ortaya koymaya çalışmaktır.

CHP içerisinde genel kabul görmüş şekliyle 1965'de ilk defa kabul edilen 1974 yılında Ecevit başkanlığındaki CHP'nin oluşturmuş olduğu yeni tüzükte yer alan ortanın solu kavramı elbette ortaya çıktığı dönemin sosyo-ekonomik, siyasal konjonktüründen bağımsız olarak ele alınmayacaktır. Çünkü ortanın solu kavramını öncesi ve sonrası ile bir bütünlük içerisinde ele almak bu kavramın Türk siyasal yaşamındaki yerini doğru ortaya koymak bakımından oldukça önemli bir yöntemdir.

1923- 1945 dönemi, Türk siyasal hayatında muvazaa partileri saymazsak CHP' den başka bir siyasi yapılanmanın olmadığı, CHP'nin parti-devlet özdeşliği içerisinde hareket ettiği bir sürece tekabül etmektedir. Bu durum CHP'nin kurmaylarınca da ulus-devletleşmenin o aşamasında doğal bir durum olarak görülmesi gereken pragmatik bir tutum olarak değerlendirilmiştir.

Türk siyasal hayatında bazı görüşlere göre Atatürk devrimlerini kesintiye uğratan bir komprador-eşraf ittifakının iktidarı¹, başka görüşlere göre ise halktan tamamen kopuk olan bürokratik seçkinlerin şekillendirdiği aşkın devlet anlayışına karşı bir protesto hareketi olarak değerlendirilen Demokrat Parti, 1950'de iktidara geldiğinde, CHP, toplumsal meşruiyetinin azaldığı yönünde bir kaygı içerisine girmiştir. DP'nin on yıllık bir iktidarlık döneminin sonunda, CHP'nin de kesintiye

---

¹ Bu değerlendirme ilk olarak başını Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve Mümtaz Soysal gibi isimlerin çektiği Yön-Devrim Dergisi çevresi tarafından yapılmıştır. Bu konuda bkz: Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi*, Tüstav Yayınları, İstanbul, Aralık 2002, s.56.

uğrayan devrimlerin tamamlanması için gerekli gördüğü bir askeri müdahale gerçekleştirilmiştir. 27 Mayıs 1960'da gerçekleştirilen bu askeri müdahalenin akabinde oluşturulan 1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlük ortamı içerisinde sosyalist, sınıf temelli siyaset anlayışı toplumda kendisine hızlı bir şekilde karşılık bulmaktaydı. Ayrıca o dönem DP'nin devamı olarak kurulan Adalet Partisi de 27 Mayıs askeri müdahalesine rağmen toplumda itibarını ciddi olarak muhafaza etmekteydi. CHP tam da böyle bir siyasi atmosfer içerisinde kendisinin "ortanın solu" nda bir parti olması gerektiğini vurgulamıştır.

Bu çalışma ile 1961 Anayasası'nın da etkisiyle dönüşmekte olan sosyal ve politik hayatta CHP'nin benimsediği "ortanın solu" anlayışı ile Türkiye'de devletin topluma olan önceliği şeklinde kurulan geleneksel devlet-toplum ilişkisinin tersine çevrilebileceğinin amaçlanıp amaçlanmadığı da ortaya koyulmaya çalışılacaktır. 1960'a kadar kendisini devletle özdeşleştiren CHP, "halk için halka rağmen" anlayışını 1960'lı yıllarla terk edip benimsemiş olduğu ortanın solu anlayışı ile toplumun birçok kesiminin çıkarlarını temsil eden bir partiye mi dönüşmüştür? Acaba devletin toplumsal ilişkileri belirlemede kendinden menkul, paternalist bir nitelikte hareket etmesi ile kurulan devlet-toplum ilişkisi, CHP'nin benimsediği ortanın solu anlayışı ile toplumun devlete olan önceliği şeklinde yeniden tersine bir nitelikte mi kurulmaktadır? Ortanın solu hareketini tüm bu sorunsallar çerçevesinde ele almak, hareketin Türk siyasal hayatındaki yerini ortaya koymak bakımından önemlidir.

1. ÇALIŞMANIN BİLGİLERİ

1.1. Çalışmanın Konusu ve Önemi

Araştırmanın konusunu, CHP'nin, 1960'lı yılların ikinci yarısına doğru bir söylem olarak dillendirdiği ve daha sonra bir harekete dönüşecek olan ortanın solu kavramını dönemin kavramla bağlantısı olan diğer tüm gelişmeleri ile ele alınıp incelenmesi oluşturmaktadır. Esas konunun, ortanın solu kavramının ortaya çıktığı

1965 seçimlerinden partinin 1974’de yenilenen tüzüğüyle beraber, “ortanın solu”nun “demokratik sol” kavramıyla ikame edildiği sürece kadarki tartışmalar ve bu hareketin parti içerisinde yaratmış olduğu hizipleşmelerden oluştuğu belirtilse de, CHP’nin 1960’lı yıllarla içerisine girdiği temel değişimin, kendi tarihiyle bir tutarlı bütünlük oluşturmadığını ortaya koymak da bu çalışmanın konusu kapsamı içinde olacaktır.

Çalışmanın başlığı olan “*CHP’de Yeni Bir Meşruiyet Arayışı Olarak Ortanın Solu Söylemi*”nden de anlaşılacağı gibi ortanın solu kavramına CHP, içerisine girilen siyasal konjonktürün gereği meşruiyet problemini-toplumsal hatta geleneksel tabanını yitirme problemi olarak- giderici bir hareket olarak yaklaşmıştır. Çalışmanın önemi de, çalışmanın ana konusunu oluşturan “ortanın solu” kavramının CHP açısından bu meşruiyet krizini aşmanın bir aracı olarak görüldüğü iddiasında bulunmakla ortaya çıkmaktadır.

1.2.Çalışmanın Amacı

1945 sonrası İsmet İnönü’nün onay vermesi ile Türkiye’de iki partili döneme girilmiş oldu.² O dönem CHP içerisinden ayrılanların oluşturduğu Demokrat Parti 1950 yılında iktidarı CHP’den almayı başarmıştır. Türk siyasal hayatında bir kırılma olarak değerlendirebileceğimiz bu süreç 1960 askeri müdahalesine kadar devam etmiştir. Askeri müdahalenin ardından yapılan 1961 Anayasası’nın sağlamış olduğu demokratik ortam içerisinde toplumun hemen hemen her kesiminde o ana kadar görülmemiş belki de baskı ortamından dolayı kendisini ifade edemeyen fikirler, hareketler, siyasi yapılanmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde meydana gelen en önemli gelişme belki de, ilk defa yasal zeminde kendini sosyalist olarak tanımlayan bir parti olan TİP’in kurulmasıdır. Ayrıca DP’nin kapatılmasından sonra kurulan AP’nin de askeri müdahaleye rağmen toplumda ciddi oranda bir kesimin partisi olarak görüldüğü de bir dönemdir. Böyle bir siyasal atmosfer içerisinde CHP

---

² Çok partili-asında iki partili- hayata geçiş Kongar’ın belirttiği şekliyle (2006:191), “Atatürk Devrimleri’ni, demokrasi ile taçlandırmak” amacına yönelik olarak atılan bir adım olarak değerlendirilse de Türk siyasal hayatındaki bu “kırılma”nın temel saikini aslında ekonomik ve siyasal konjonktür oluşturmaktaydı.

1950’de kaybettiği iktidarı tekrar ele geçirmek ve meşruiyet krizini aşabilmek için ortanın solu kavramı ile kendi anlayışı çerçevesinde (sui generis) bir “sol” parti olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Tam da bu noktada bu çalışma, 1960’lı yıllarda gelişen çeşitli sol, sosyalist düşüncelerin, CHP’nin benimsediği ortanın solu anlayışı ile nerelerde uyuşup nerelerde çatıştıklarını da ortaya koymayı amaçlamaktadır.

B. Ecevit’in 1966’da kaleme aldığı *Ortanın Solu* adlı kitapçıktan hareket ederek dönemin gelişen düşünsel akımlarına karşı ortanın solunu benimseyen CHP’nin nasıl bir tutum içerisinde olduğunu ortaya koymak çalışmanın amaçlarından bir diğeridir.

Çalışma bu konuda yapılan diğer çalışmalardan farklı olarak Türkiye’de geleneksel devlet-toplum ilişkisinin tersine çevrilmesi yani ‘halk için halka rağmen’ anlayışından ‘halk için halkla beraber’ anlayışına dönüşebilmesi için benimsenen ortanın solu söyleminin bir harekete dönüştürülüp dönüştürülemediğini bizzat ortanın solu söyleminin ilke ve tutumlarının sorunsallaştırılması üzerinden ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.3. Çalışmanın Kapsamı

Türk siyasal yaşamında 1960 askeri müdahalesi sonrası dönem, tıpkı 1950’de Cumhuriyet’in kuruluşundan bu yana iktidar olan bir partinin ilk defa muhalif duruma düşmesi gibi bir kırılmaya işaret eder. Ortanın solu hareketi de, özellikle 1961 Anayasası’nın da yaratmış olduğu etkiyle gelişen, farklılaşan toplumsal hareketliliklerin tayin ettiği bir siyasi konjonktüre tekabül eder.

Araştırmanın esas konusu olan ortanın solu kavramı yinelersek; CHP tarafından bir söylem olarak dillendirilmiş ve parti içi ve dışı tüm tepkilere, çekişmelere rağmen bir politika olarak benimsenmiş, 24 Haziran 1974 tarihinde toplanan tüzük kurultayında da parti kendisini “demokratik sol” olarak tanımlamış ve

bir anlamda “ortanın solu” kavramı “demokratik sol” tanımlamasıyla ikame edilmiştir. Dolayısıyla ortanın soluna ilişkin yaklaşık bu on yıllık süreç çalışmanın sınırını zamansal açıdan ortaya koymaktadır. Ancak çalışmanın kapsamı ortanın solu kavramı ile ilişkisi bağlamında dönemin diğer önemli gelişmeleri ile de ilişkilendirilerek genişletilecektir. *Yön Dergisi* (daha sonra *Devrim* olarak devam eden) çevresindeki tartışmalar Milli Demokratik Devrim tezini savunan bu çevrenin siyasi model anlayışının ortanın solu fikri ile uyuşup uyuşmadığı şeklindeki tartışmaları ve o dönem Türkiye tarihinde bir ilk olarak sınıf temelli bir sosyalist parti olan TİP ile CHP arasındaki tartışmaları da içermektedir.

CHP’nin ortanın solu anlayışı her ne kadar İ.İnönü’nün “*devletçi ve devrimci olmak ortanın solunda olmaktır*” şeklinde ifade ettiği gibi tutarlı bir ideoloji olarak iddia edilse de, bu anlayış yaklaşık on yıllık ömrü hayatı içerisinde partiyi oluşturanlarca üzerinde oydaşılan bir anlayış olmaktan çok, taktik-pragmatik yönü olan bir siyasi hareket olarak karşımıza çıkmaktadır. Ortanın solu hareketinin böyle bir niteliğe sahip olması kavramın kuramsal bir olgu olarak tek başına incelenmesini mümkün kılmamaktadır. Bu nedenle de çalışmanın kapsamı genişlemektedir.

CHP’nin benimsediği ortanın solu anlayışı, bazı yönleriyle Atatürk Devrimleri’nin mirasçısı olduğunu ifade eden; bazı yönleriyle de tek parti döneminin radikal bir eleştirisini (reddi mirasa kadar varabilen) gerekli gören bir anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu hareketi, Kemalizm, tek parti dönemi CHP ideolojisi, CHP’nin altı ilkesinden biri olan halkçılık ilkesi gibi tarihsel olgularla da ilişkilendirmek gerekmektedir.

Son olarak çalışmanın amacında da belirtildiği gibi ortanın solu hareketinin geleneksel devlet- toplum ilişkisine, benimsediği halkçılık anlayışı ile nasıl bir etkide bulunduğunu da ortaya koymaya çalışmak bu çalışmanın kapsamı çerçevesindedir.

1.4. Literatür Taraması

Çalışmanın konusuna ilişkin doğrudan olmamakla beraber, ortanın solu hareketini de kapsayan kitap, tez, makale ve gazete yazıları gibi kaynaklar oldukça fazladır. Ortanın solu kavramını doğrudan konu edinen bilimsel eser olmayan tek çalışma B.Ecevit'in ilk baskısı 1966'da çıkan *Ortanın Solu* adlı çalışmasıdır. Bu kitapçık tarzındaki çalışma, ortanın solunun bir manifestosu olarak da görülebilir. Bu eserin dışında "ortanın solu" kavramını dönemin gelişmeleriyle inceleyen 7 tane yüksek lisans tezi bulunmaktadır. Bu çalışmalardan bir tanesi olan Gülsüm Esmer Tütüncü'nün (2006), "1965-1980:Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu" adlı çalışma kitap olarak yayımlanmıştır.

Ortanın solu hareketi ile ilgili kitap dışında birçok dergi ve gazetelerde çıkan köşe yazıları, röportajlar, haftalık ve hakemli dergilerde çıkan makaleler literatürdeki eksikliği oldukça tamamlamaktadır. Yalnız belirtilmelidir ki, o dönem birçok gazete ve dergide ortanın solu ile ilgili yapılan tartışmalar yüzeysel bir nitelikte olup bilimsel ölçülerden uzak kaleme alınan yazılardır. Dolayısıyla salt o dönemki kavramın tartışıldığı gazete ve dergilerden yola çıkarak ortanın solu kavramını ortaya koymak bu çalışmanın amacı değildir. Şunu da yine belirtmek gerekir ki, ortanın solu kavramı zaten kendi içinde tutarlı bir bütünlük gösteren kuramsal bir niteliğe sahip olmadığı için o dönem gazete ve dergilerde ortanın solu kavramının savunucusu ve karşıtı tarafından bir nevi kendi tabanına oynayan bir popülist malzeme olarak işlenmiştir.

Yine ortanın solu meselesine "*CHP tarihi Türkiye tarihidir*" diye tartışmalı bir yaklaşımı savunarak yaklaşan Hikmet Bila'nın (1999), *CHP 1919- 1999* adlı eserinde CHP'ndeki "demokratik sol" şeklindeki değişimi de dikkate aldığımızda yaklaşık bu 15 yıllık CHP tarihine yeterince yer ayrıldığını görürüz. Bila'nın, bu eserinde ortanın solu ve demokratik sol kavramlarına ilişkin ortaya koydukları, parti içindeki yaklaşımların, kurultaylarda ve parti meclisinde, tartışma platformlarında söz konusu bu iki "açılım"a nasıl yaklaşıldığının ve yaşanan bu tartışmaların parti

içinde nasıl hizipleşmelere neden olduğu noktasında bir olaylar tarihi derlemesi niteliğindedir. Yani diyebiliriz ki, bu kitapta, ortanın solu kavramının toplumsal ve siyasi gelişmelerden soyutlanıp parti içinde yaratmış olduğu etkiler ele alınmıştır.

Çalışmanın kaynağını oluşturan diğer bir eser ise, Suna Kili'nin 1975'te kaleme aldığı *1960-75 Döneminde CHP'de Gelişmeler* adlı çalışmasıdır. Bu eser o dönemde CHP üzerine yazılmış en kapsamlı eserdir. Eserin başlığından her ne kadar 15 yıllık bir dönemi kapsayan bir CHP tarihi anlaşılrsa da bu çalışma CHP'nin ilk kuruluş yıllarına kadar giden ve 1975'e kadar olan CHP içindeki tüm gelişmeleri oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu çalışmada Kili, CHP'nin ortanın solu hareketini, Türkiye'nin modernleşmesinin hızlı ve radikal tedbirlerle gerçekleştirilmesini isteyen bir hareket olarak savunmaktadır. Kili, yine eserinde çağdaş dünyada iki karşıt tip modernleşme "modeli"nin olduğuna vurgu yapmakta ve modernleşme modellerini şöyle ifade etmektedir: Bu modernleşme modellerinden bir tanesi, zor kullanarak, totaliter bir metotla ve tabii bir siyasal bir kültüre dayanarak işleyen; diğeri ise gücünü ve özelliğini "konsensus" ve katılan bir siyasal kültürden alan modernleşme modelidir. Kili, 1961 Anayasası'nı ikinci türde bir modernleşme modelini hayata geçirici bir adım olarak değerlendirmekte ve CHP'nin benimsediği ortanın solu anlayışını da yine böyle bir modernleşme projesini hayata geçirici bir adım olarak değerlendirmektedir.

Türkiye'de genel anlamda "sol"un tarihini genişçe sayabileceğimiz bir biçimde ele alan çalışmalardan biri, İletişim yayınlarının çıkarmış olduğu *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Dizisinin 8.cildi* olan "*Sol*" adlı makaleler derlemesi olan bir çalışmadır. Bu derleme kitap 70'i aşkın araştırmacı yazar, akademisyenin makale düzeyinde kaleme aldıkları belki de literatürde Türkiye Solu'nu bu kadar geniş ve tüm boyutlarıyla ele alan en önemli çalışmadır. Bu kitapta ortanın solu hareketi üzerine Özkan Ağtaş ve Emin Alper tarafından yazılan makaleler, ortanın solu hareketinin Türkiye Solu içindeki yerini görmemizi sağlaması açısından bu çalışmanın önemli kaynaklarını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın kapsamı içerisinde faydalanılacak diğer önemli bir çalışma ise yine İletişim yayınlarının çıkarmış olduğu Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisinin 2. cildi olan *Kemalizm* adlı derleme çalışmadır. Elliye aşkın araştırmacı, yazar ve akademisyenlerden oluşan aydınların oluşturmuş olduğu bu derlemede “Kemalizm” ideolojisinin çok geniş yönleriyle ele alındığını görmekteyiz. Eserde kabul gördüğü şekliyle Kemalizm, toplumun büyük bölümü tarafından paylaşılan “ulusal modernleşme”yi idealize eden ve bunu bir siyasal duruşa dönüştüren bir ideolojidir. Kendisine Kemalist projenin hayata geçirilmesini misyon edinmiş CHP’nin benimsemiş olduğu, bütünlüklü siyasal bir ideolojik yönü olmaktan çok bir siyasal hareket olarak değerlendirilebileceğimiz ortanın solu anlayışının Kemalizm ideolojisi ile olan ilişkisini ortaya koyabilmek açısından bu eser, yine bu çalışmanın önemli temel kaynaklarından birini oluşturmaktadır.

Bir başka çalışma ise, Hikmet Özdemir’in (1993), *1960’lar Türkiye’sinde Sol Kemalizm-Yön Hareketi* adlı çalışmadır. Bu çalışma 1960’ların ilk yarısında gelişen içerisinde çok geniş bir aydın kesimini barındıran başını Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve Mümtaz Soysal gibi isimlerin çektiği *Yön Hareketi*’nin geniş bir incelemesini sunmaktadır. Bu çalışma ayrıca CHP’nin ortanın solu sloganıyla görece sol radikalleşme isteğinin Yön Hareketi çevresince nasıl karşılandığına ilişkin tartışmaları içermesi açısından önemlidir.

Çalışmanın amacında da belirtildiği gibi, ortanın solu hareketini geleneksel devlet-toplum ilişkisi bağlamında ele almak da bu çalışmanın, ortanın solu hareketi üzerine yapılmış diğer çalışmalardan farkını ortaya koyan bir durumdur. Çalışmada bu nedenle böyle bir amaca uygun olarak faydalanılacak en temel kaynaklardan biri, Metin Heper’in (2005) *Türkiye’de Devlet Geleneği* adlı çalışmasıdır. Heper bu çalışmada geleneksel devlet-toplum ilişkisini genelde Şerif Mardin’den alıntılıdığı merkez- çevre kavramsallaştırması üzerinden kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Çalışmada Heper, siyasal partilere ilişkin şöyle bir tespitte bulunmaktadır: Türkiye’de siyasal partiler Parteinstaat geleneğini, yani siyasal partilerin hem halkın beklentilerine duyarlı, hem de toplumun uzun süreli menfaatlerini göz ardı etmeden davranmaları geleneğini benimseyememişlerdir. Bu durumu Heper, siyasal partilerin

popülist heveslerine ve de temelde siyasi partilerin seçkin çatışmasının bir aracı olması gibi nedenlere bağlamaktadır. Acaba CHP'nin ortanın solu anlayışı, Türkiye'de Parteinstaat anlayışının oluşturulması çabası mıdır? Bir hareket olarak ortanın solu, Türkiye'de geleneksel devlet-toplum(merkez-çevre) ilişkisine nasıl bir etkide bulunmaktadır? gibisinden sorunsallara cevap verebilmek açısından Heper'in bu çalışmasından faydalanılacaktır.

Bu çalışma kapsamında faydalanılacak daha birçok sayıda kitap, makale gazete yazıları bulunmaktadır. Bu kaynakların hepsine burada değinmek mümkün olmadığından burada araştırmanın kapsam ve amaç kısmında belirtilen ortanın solu ile ilişkilendirilecek olan temel başlıklara ilişkin yararlanılacak temel kaynaklar ortaya koyulmuştur.

1.5. Çalışmanın Yöntemi

Bu araştırma, konusu ve kapsamı gereği, ortanın solu ile ilgili tüm yazılı ve görsel ikincil verilere dayanmaktadır.

Araştırmada esas yoğunlaşılacak konu, ortanın solu kavramının ortaya çıktığı dönemin eldeki tüm verilerle değerlendirilmesi olmakla birlikte çalışmanın amaç kısmında belirtilen ortanın solu ile ilişkilendirilecek tüm başlıkların esas konu ile tutarlı bir biçimde ilişkilendirilmesi, analiz edilmesi bu çalışmanın yöntemini oluşturmaktadır.

1.6. Çalışmada Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın tüm kaynakları ikincil verilere dayanmaktadır. İkincil kaynaklar, herhangi bir konuyla ilgili daha önce yazılan ve/veya yayınlanan her türlü görsel ve yazılı dokümanı kapsar. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında, çalışmanın konusu ve kapsamı ile ilgili birçok kitap, makale, dergi ve gazete yazıları toplanmış olup bu çalışmanın amacı doğrultusunda kullanılacaktır. Özellikle ortanın solu

kavramının ilk defa ortaya atıldığı dönemden kavramın demokratik sol kavramı ile ikame edildiği 1975'e kadarki dönemde çıkmış olan başta *Ulus* gazetesi ve *Cumhuriyet* gazetesi ve *Yön-Devrim*, *Kim* gibi dergilerde kavrama ilişkin tüm tartışmalar gözden geçirilmeye çalışılmış olup çalışmanın ilgili kısımlarında kullanılacaktır.

Araştırmanın verileri bizzat araştırmacının kendisi tarafından toplanmış olup, gerekli tüm verilere genelde Milli Kütüphane, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Beyazıt Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Anadolu Üniversitesi Kütüphanelerinden ulaşılmıştır.

1.7. Çalışmanın Kavramsal Teorik Çerçevesi

Çalışmanın kavramsal-teorik çerçevesinin çizileceği bu bölümde ortanın solu kavramının ortaya çıktığı sosyo-ekonomik politik sürecin başat kavramları ile ortanın solu kavramı arasında bir ilişki kurulmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın temel konusu olan ortanın solu kavramı ortaya çıktığı dönemin sosyo-ekonomik, ideolojik gerçeklerinin bir sonucu olarak CHP'nin benimsediği bir politik tercihtir. CHP'nin ortanın solu kavramına yüklediği anlam, kavramın ortaya çıktığı dönem dünya da ve de Türkiye'de gelişen sol hareketlerden farklı yerde olduğunu göstermektedir. Bu durum ortanın solcularının toplumsal bir taban olarak işçi sınıfına dayanmamaları ve de CHP'deki ortanın solcularının bir tanesinin bile Marksist kökenli olmaması ile açıklanabilecek bir durumdur.

Türkiye'de 1945-60 arası dönem Eroğul'un da belirttiği gibi (1990:156-157), siyaseti tayin eden seçmenin anlamlı bir ideolojik tercihte bulunmasına olanak bulunmayan dolayısıyla ideolojik farklılaşmanın çok düşük düzeyde olduğu bir dönemdir. Türkiye'de sağ-sol şeklinde ideolojik ayrımlar üzerinden yapılan siyaset anlayışı 1960'lı yıllarla kendisine toplumsal bir karşılık bulmaya başlamıştır.

Türkiye’de 1965 Seçimlerinin kapsamlı bir analizini yapan Abadan 1960-65 arası dönemini, 1961 Anayasası’nın da geniş bir etkisinin olduğu siyasi partiler ve sosyal guruplar arasındaki çatışmanın yoğun olduğu ve askeri darbe teşebbüsleri ile geçen bir dönem olarak değerlendirmektedir (Abadan,1966:104). 1965 Seçimleri ile Abadan’ın da yukarıda belirttiği gibi siyasi polarizasyonun (kutuplaşma) sağ ve sol eksenli ideolojik farklılaşmalar şeklinde olduğu bir sürece girilmiş bulunulmaktaydı. Tam da kendisini tek parti rejiminin ideolojiler üstü bir niteliğe sahip partisi olarak gören CHP, çok partili dönemin bu aşamasında kendisine uygun bir ideoloji seçmek zorundaydı. Çünkü yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye’de artık 1960 sonrası siyasi polarizasyon sağ-sol gibi ideolojik adlandırmalar üzerinden şekillenmekteydi. CHP de bu ideolojik adlandırmalar içerisinde sola daha yakın bir tercihte bulunma zorunluluğu hissetmiştir. Nitekim partinin benimsemiş olduğu ortanın solu fikri de böyle bir çabanın sonucu olarak değerlendirilebilir.

Ortanın solu açılımının ortaya çıktığı dönem tüm dünyada sol ideolojinin(evrensel bir sol anlayış değil) itibar gördüğü, sosyalizmin uygulamalarının arttığı bir dönemdir. Ortanın solcuları böyle bir siyasi atmosfer içerisinde sol düşüncüyü tanımlayan olmazsa olmaz kavramları kendi “sol” algulamaları içerisinde sürekli vurgulamışlardır. O dönem baktığımızda evrensel solu tanımlayan ideoloji, sınıf, demokrasi, eşitlik, sosyal adalet gibi kavramlar ortanın solu tanımlaması içerisinde kabul gören kavramlardır. Ancak CHP savunduğu ortanın solu ile, ortanın solu politikasının uygulandığı süreç boyunca solun evrensel ilkelerinin dışında “*evrensel sola rağmen sol*” diyebileceğimiz kendine özgü, yerel bir arayış içerisine girmiştir. Bu anlamda diyebiliriz ki; Türkiye solunun en tipik özgücü örneklerinden bir tanesi de ortanın solu hareketidir.

Suavi Aydın Türkiye’de özgücü tezin temellendiği temel dört görüşün olduğunu belirtmektedir: birincisi daha çok sol Kemalist ve liberal sol çevrelerin teveccüh ettiği “*patrimonyalizm*” görüşü, ikincisi Doğan Avcıoğlu’nun öne çıkardığı “*prekapitalizm*” görüşü, üçüncüsü Sencer Divitçioğlu, Asaf Savaş Akad ve Çağlar Keyder gibi isimlerin aklına yatan “*Asya Tipi Üretim Tarzı*” görüşü, dördüncüsü ise Kemal Tahir’den başlayarak Mehmet Ali Aybar’da, Hikmet Kıvılcımlı da

gördüğümüz “*Osmanlı Tipi Üretim Tarzı*” görüşleridir(Aydın,2007:543). Türkiye solunu şekillendiren bu özgücü yaklaşımların her zaman, evrensel sol ilkeleri temel edinen bir sol yaklaşımdan daha çok toplumsal karşılık bulması Türkiye toplumunu meydana getiren sınıfların girift yapısıyla alakalı bir durumdur. Bu durum Türkiye’nin Doğan Avcıoğlu’nun savunduğu şekliyle prekapitalist bir yapıda olması ile de alakalı bir durumdur. Prekapitalist bir üretim ilişkisinin hâkim olduğu bir toplumda, o toplumu meydana getiren sınıflar birbirinden çok ayrı, uzlaşmaz (antagonistik) bir konumda değildir. Böyle bir toplumsal yapıda “sol”, sınıf temelli siyaset üretme çabası olarak değil, yukarıda belirtilen özgücü yaklaşımlar olarak anlaşılır ve uygulanır. Türkiye’de özellikle 1960’lı yıllarla kitleleşen sol düşüncenin öncü güçlerinin hep özgücü temelde bir sol siyaset arayışı içerisine giren(*Yön çevresi, Türk Solu Çevresi, Dev-Genç* gibi) yapılar olduğunu görebiliriz. Ortanın solu açılımı ile CHP’nin savunduğu “sol” anlayış bu özgücü yaklaşımlardan etkilenmiş “melez” bir yaklaşım olmasının yanında kendine özgü(sui generis) anlayışı ile mevcut özgücü yaklaşımlar içerisinde farklı bir “sol alternatif” olmaya çalışmıştır.

CHP içerisinde ortanın solu kavramını ortaya atan ve savunanlar arasında kavramın taktik amaçlı olmaktan çok partinin (CHP) politikası olması gerektiğini savunan kişiler ortaya çıkmıştır. Bunların başında ortanın solu kavramı ile simgeleşen Bülent Ecevit gelmektedir. Bülent Ecevit “ortanın solu” kavramının tanımlanması ve parti politikası haline gelmesi için en fazla çabayı gösteren isim olarak öne çıkmaktadır.1966’da kaleme aldığı ortanın solu kavramının manifestosu olarak sayabileceğimiz *Ortanın Solu* adlı kitapçık bu çabaya yönelik ilk ve en önemli adım olarak değerlendirilebilir. Ecevit’in bu kitabında ortanın solu ile partinin nasıl bir politik süreç içerisine gireceği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Ortanın solu söyleminin dillendirildiği dönem dünyada soğuk savaş döneminin yaşandığı, çift kutuplu bir dünya sisteminin görüldüğü bir dönemdi. Böyle bir siyasi atmosfer içerisinde Franz Fanon (1994:5)’un deyimiyle “yeryüzünün lanetlileri” olarak adlandırılan Afrika, Güney Asya ve Uzak Doğuyu içine alan “üçüncü dünya ülkeleri” bağımsızlık için bir tür “milliyetçi sosyalizm” uygulaması

içine girmişlerdir. Üçüncü dünyacı ideolojinin en başat isimlerinden olan Nasır'ın uygulamaya çalıştığı sosyalizm, milliyetçi bir temelde hareket eden, kalkınmacı, ekonomik model olarak da ithal ikameci bir modeli esas alan kendine özgü bir sosyalizmdir. Nasır'ın başını çektiği bu üçüncü dünya ideolojisi üçüncü dünya ülkeleri içerisindeki tüm sol, sosyalist hareketleri de etkilemiştir.

Türkiye'de ortanın solu ile hedeflenenin nihayetinde Batı tipi bir sosyal demokrasiyi inşa etmek olduğu vurgulansa da, ortanın solcularının söylem ve eylemlerinde “üçüncü dünya ideolojisi”nin etkilerini görmek mümkündür. Nitekim Türkiye'de petrolün millileştirilmesini savunmak, köylüye Çin Sosyalistlerinin yaklaşımına benzer bir şekilde yaklaşmak gibi örnekler böyle bir etkileşimin olduğunu görmek bakımından yerindedir.

Bu çalışmanın kavramsal çerçevesi çizilirken ortanın solu kavramı ile ilişkisi bağlamında genelde sol terminolojiye ait olan kavramlara da değinilmeye çalışılmıştır. Ancak burada belirtmek gerekir ki, sosyal bilimlerde kavramların nesnel tanımlamalarını yapmak oldukça güçtür. Bu durum kavramların kendinden menkul ontolojik nesnelliklerinin olmaması ile alakalı bir durum olsa da sosyal hayatı çözümleyen kavramlar kendi “evrensel-nesnel” bağlamlarından kopartılarak araçsallaştırılmışlardır. Dolayısıyla Türkiye'de “sol” ve “sosyalizm” gibi kavramlardan anlaşılan ile Batı ülkelerinde “sol” ve “sosyalizm” kavramlarından anlaşılanlar farklı olmaktadır.

Sol ve sosyalizm kavramları Marksist anlamda dünyayı bir “bütün” olarak “üretim ilişkileri” ve “sınıf” temelinde açıklama ve bu açıklamaya dayalı siyaset üretme biçimleri olarak doğmuştur (Aydın,2007:541). Sol ve sosyalizm bu anlamıyla işçi sınıfının bir ideolojisidir. Tarihi ve toplumların yapısını ve değişimini “sınıf” ve “üretim ilişkisi” temelli açıklayan sosyalizm, aslında Türkiye gibi bir anlamda “prekapitalist” diyebileceğimiz toplumlarda aynı anlama gelmemektedir. Sosyalizmin ilkeleri yerel farklılıklara ve özgüllüklere göre şekillendiğinde sosyalizm bir nevi milliyetçilik yönünde bir sapmaya uğramaktadır. Nitekim Türkiye'de sosyalizm çabaları, Marks (1986:784)'ın burjuvazi ve proletarya diye iki

sınıf arasındaki antagonistik (uzlaşmaz) çelişkinin belirli bir aşamada toplumu proletarya iktidarına doğru taşıyacağı teorisinde olduğu şekliyle olmamıştır. Özgücü yaklaşımlar sonucu kültüralist etkiler sosyalizmi ya sosyal demokrasi yönünde ya da üçüncü dünyacı ideolojiye* doğru bir sapmaya uğratmıştır. İşte bu tespitlerin bir sonucu olarak diyebiliriz ki; ortanın solcularının sosyalizmden anladıkları ne kadar “evrensel sol” a söylemsel olarak yaklaşırsa da uygulamada-ve de çoğu zaman söylemde de- sosyal demokrasi ile üçüncü dünyacı ideoloji arasında salınıp durmuştur.

Batılı sosyal demokrat partilerin en tipik özelliklerinden biri sınıf partisi olmalarıdır. Karl Marks’la başlayan ve Avrupa’da etkili olan sosyalizmin yansımalarından sonra, Ferdinand Lassalle, Eduard Berntein ve Karl Kautsky’nin katkıları, sosyalizm içindeki revizyonlarıyla başlayan süreç, daha sonra bu süreci izleyen sosyal demokrat oluşumlar; Geline aşamada Alman SPD (Sosyal Demokrat Partisi)’nin temel taşları oluşmaya başlamış, İngiliz Deneyiminde Fabiancılık³, Anti-Marksist bir Sosyalizmin öncülüğünü yapmış, bunun yanında İskandinav ve İsveç Deneyimi özellikle İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi ve Başbakan Olof Palme ekseninde günümüz Sosyal Demokrasisinin temeli oluşmuştur.⁴

20. yy’da sosyal demokrasinin farklı tanımlamalarına rastlamaktayız. Bir yanda sosyal demokrasi işçi hareketi adına burjuvazi ile gerçekleştirilen şartlı bir arada yaşama uzlaşması olarak tanımlanmakta, diğer bir yanda sosyal demokrasinin sosyalist (komünist değil) topluma varmak için kapitalist düzenin reformlarla

---

* Üçüncü dünya ideolojisi, ikinci dünya savaşı sonrası özellikle Mısır’da Cemal Abdül Nasır’ın başını çektiği, Güney Asya’da Cavaharlal Nehru ve Yugoslavya’da Josip Tito’nun savunduğu “milliyetçi sosyalizm” diye adlandırabileceğimiz bir ideolojidir. Bu ideoloji, sosyalizmi milliyetçi hassasiyetlikle algılamış, kalkınmacı dolayısıyla ithal ikameci bir ekonomik modeli öngörmüştür. Yalnız belirtmek gerekir ki, üçüncü dünya devletlerinin benimsediği bir nevi “milliyetçi sosyalizm”, Marks ve Engels’in yazılarında sürekli vurguladıkları “ulus olmak, kapitalist bir toplum için ön koşuldur. Toplumların sosyalizme ulaşabilmeleri için ulus olmaları, dolayısıyla kapitalist toplum olmaları zaruridir.”(Akt:Aydın,2007:545) şeklindeki yaklaşıma yönelik bir milliyetçilik değil, daha çok özgücü parametrelerle şekillenen bir “milliyetçi sosyalizm” anlayışıdır.

³Fabiancılık hakkında ansiklopedik bilgi için bkz:

yilmaz.mersin.edu.tr/derslerdir/materyaller/KIS/mlfck_8.1.pdf

⁴ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz: Cem Mirzanlı, **Sosyal Demokrasinin Oluşumu ve Türkiye Deneyimi**, www.sodev.org. (son erişim tarihi: 02.04.2009)

aşılmasının yolu anlamına geldiğini görmekteyiz (Cem,1984:23-24). Nitekim Sosyalist Enternasyonal'in ilk kongresi sayılan 1951 Frankfurt Toplantısı'nda yayımlanan bildiride bu ima edilmiştir. Söz konusu bildiride sınıf savaşımı kabul edilmiş ancak bunun devrimle değil demokratik bir anayasa ile gerçekleştirileceği dile getirilmiştir (Aksoy,1977:15-16).

Türkiye'ye baktığımızda sosyal demokrasinin temelleri Osmanlıya kadar gitmektedir. 1908'de gerçekleştirilen 2. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı'da liberal ve sosyalist yapıda fırkaların kurulduğunu görmekteyiz. O dönem Dr. Hasan Rıza Bey'in başkanlığında kurulan Sosyal Demokrat Fırkası(parti) kendisinin II. Enternasyonel'e bağlı olduğunu bildirmiş ve ona göre programlar hazırlamıştır (Tunaya,1999:237-241). Erken Cumhuriyet dönemi, ulus-devleti inşa etme çabası ile geçtiğinden sosyal demokrasinin gelişeceği bir ortam pek mümkün olmamıştır. Bir dönemselleştirme yapmak gerekirse 1923-1960 arası dönem sosyal demokrasinin gelişmesi açısından cılız bir dönemdir. Bu dönemde Türkiye'de sosyal demokrasinin zayıf olmasının bir nedeni Avrupa'daki gibi sosyal demokrasinin sınıf temelli gelişen, tabandan bir hareket olma niteliğine sahip olmamasıdır. O dönemde dünyada ve de Türkiye'de 1929 Krizinin etkisiyle uygulanmaya başlayan katı devletçilik uygulaması ile toplumu temsil eden tüm siyasal, ekonomik sosyal yapılanmalar korporatist devlet anlayışına göre şekillenmiştir. CHP'de 1960'lara kadar parti-devlet özdeşliği içerisinde hareket etmiştir. 1946'da Cemil Arif Alpay tarafından kurulan ve mütareke döneminde kurulmuş olan Sosyal Demokrat Fırka'nın devamı olan Türk Sosyal Demokrat Partisi⁵ bile muvazaa bir parti idi. Dolayısıyla bu parti sosyal demokrasinin gelişmesine bir katkı sağlayamamıştır.

1960'lara geldiğimizde Türkiye'de siyaset artık iktidar-muhalefet kutuplaşması üzerinden değil, sağ-sol kutuplaşması üzerinden şekillenmeye başlamıştı. Türkiye'de siyasetin sağ-sol diye ideolojik kutuplaşmalar üzerinden şekillendiği bu dönemde CHP kendisini solda - daha doğrusu yapmış olduğu ortanın solu açılımı ile kendine özgü bir sol parti olarak - tanımlamıştır. Ve CHP ortanın solu

---

⁵ Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Hasan İleri, **Türkiye'de Sosyal Demokrasi (1908-1998)**, Yorum Basın-Yayın, Ankara, 1998, s.70-72.

açılımı ile Batı tipi bir sosyal demokrasiyi Türkiye’de hayata geçirmeyi amaçladığını belirtmiştir.

Baktığımızda, CHP’de o dönem en temel amacın ortanın solu açılımı ile partiyi sosyal demokrat bir çizgiye taşımak olduğu karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Batı tipi sosyal demokrasiyi hedef edinen CHP’nin, ortanın solu açılımı ile bir sınıf partisi olup olmadığı sorunsalı karşımıza çıkmaktadır.

Bir kavramın yokluğu mutlaka o kavrama denk düşen bir gerçekliğin var olmadığı anlamına gelmez. Nitekim Türkiye’de ortanın solu fikrinin ortaya çıktığı dönemde sınıf temelli bir siyasi yapılanma olan TİP kendine hiç de azımsanmayacak ölçüde bir toplumsal karşılık bulmuştur. O halde diyebiliriz ki, CHP’nin sınıf temelli bir politika izlememesi Türkiye’de sınıfsal ayrışma ve mücadelenin (polarizasyon) olmadığı anlamına gelmez. Ortanın solcuları toplumsal yapıyı TİP’te olduğu gibi sınıflar mücadelesi temelinde çözümlememiş, aksine solidarist(dayanışmacı) bir anlayışla toplumu çözümlene yoluna gitmiştir. Böyle bir politik tercihin nedeni ise Türkiye’de o dönem “halka mal olmak”, “kitleleşmek” isteyen CHP için mutlak anlamda “sınıf” ve “üretim ilişkisi” temelli siyasi çözümlenelerin amaca ulaşabilirlik açısından “potansiyel” teşkil etmemesidir.

Ortanın solu söylemini taktik bir durumdan parti politikası haline dönüştürmeye yönelik uygulamaların bir fırsatını sunması açısından tarihsel bir değeri olan, Ecevit’in genel sekreterliğe seçildiği *XVIII.Kurultay*’dan kısa bir zaman önce Forum’da Muammer Aksoy’un sosyal demokrasi ile ortanın solu arasında kurmuş olduğu bağlantı şöyledir:

“CHP’yi iktidara götürecek ve orada tutacak adım, halkın büyük çoğunluğunu maddi ve manevi yoksulluktan kurtaracak, onu yalnız hürriyete değil refaha ve güvenliğe de ulaştıracak bir programı uygulamaya kararlı olduğunu ve böyle bir zihniyeti kendisine tek rehber edindiğini millete ispat etmektedir (...). Buna kısaca “Sosyal Demokrasi” yolu, “Toplumcu Demokrasi” yolu demek gerekir (...). İşte CHP’nin “Toplumcu Demokrasi”yi ciddiye almasını belirten ortanın solu bakış açısı, “parti ilkelerimizin, yeni Anayasamızın ışığında ve insanlığın 1965 yılında ulaştığı gelişme düzeyinde kazandığı anlamla bütün ciddilik ve içtenlikle uygulanması demektir.”(Aksoy,1977:204).

Ancak belirtmek gerekir ki, sosyal demokrat bir siyaset ille de sınıf temeline dayanmaz. Türkiye’de yukarıda da belirtildiği gibi CHP’nin ortanın solu açılımı ile partiyi sınıfın partisi değil halkın, kitlenin partisi haline getirmek çabası vardı. Nitekim bu doğrultuda “düzenin değil, değişimin partisi”, “toprak işleyen su kullananın”, “ne ezen ne ezilen, insanca hakça bir düzen” vb. sloganlar üretildi ve bu sloganlar kitlelere mal edilmeye çalışıldı. CHP’deki bu değişimin uğrak noktası sosyal demokrat/demokratik sosyalist çizgideki partilerin üst örgütlenmesi olan Sosyalist Enternasyonal oldu.

Çalışmanın konusu kapsamında tartışılan diğer bir mesele de ideoloji meselesidir. Marks’a göre ideolojik olan gerçek olamaz. Çünkü ideoloji gerçeği gizlemektedir. İdeoloji yanlış bir bilinçtir ve gerçeğin sadece bir parçasını gösterir. Marks şöyle der: “İdeoloji, işbölümünün insanlara dünyayı ancak bir tek yönden görmelerine imkân verdiği bir toplum yapısının yarattığı çarpık düşüncedir.” (Aktaran: Mardin,1992:38). Ortanın solu ile ilişkisi bağlamında karşımıza çıkan Cumhuriyet’in “kurucu ideoloji”si olan Kemalizm de bir “ideoloji” olarak Marks’ın tanımlamasına uyar.

Kemalist düşünün doktrinleşme çabalarının en yoğun olduğu dönem olan 1930’lu yıllar toplumun organik bir bütünlük içinde görüldüğü, sınıfsız kaynaşmış bir toplumun olduğu kabulü üzerinden hareket edildiği yıllardı. Burada belirtmek gerekir ki, organik toplum düşüncesi sosyolojik değil, siyasal bir düşüncedir. Bir siyasal modernite projesi olarak tanımlayabileceğimiz Kemalizm, Marks’ın tanımladığı anlamda gerçeği gizleyen, başka bir ifadeyle gerçeğin gerçek olmadığını anlatan bir ideolojidir.

Ahmet İnel, Kemalist ideolojinin, Osmanlı’da toplumu bir mülk nesnesi, devleti de bu mülkün sahibi olarak tanımlayan patrimonyal geleneği, Cumhuriyet döneminde “halk için halka rağmen” fikriyle dinamize ettiğini belirtmektedir (İnel,2002:21). Özellikle tek parti dönemi Kemalizm’in doktrinleşmesinde en önemli işlev tek parti olan CHP’ye düşmekteydi. Kemalizm ile CHP arasındaki bu organik ilişki özellikle CHP’de ortanın solu açılımı ile gerilimli bir sürece girmiştir.

Bu gerilimli süreç Kemalist ideolojinin sorunsallaştırılması ile aşılması arasında gidip gelen bir süreç olarak yaşanmıştır. Kemalist ideolojinin “halka rağmen” anlayışının “halk demokrasisi” söylemi ile aşılması gerektiği düşüncesi ortanın solcuları arasında oydaşık bir düşünceydi. Buradaki “halk demokrasisi” düşüncesi üçüncü dünya ülkelerindeki hareketlerden etkilense de aslında ortanın solcuları Batı demokrasilerinden⁶ başka bir demokrasiyi düşünmedikleri gibi farklı coğrafyalardaki demokrasi hareketlerini “dışarıdan gelebilecek olan tehdit” olarak görmüşlerdir. Ancak şunu belirtmekte yarar var: Kemalist ideolojinin özellikle tek parti dönemi halktan kopuk olan “anti-demokratik” uygulamaları ortanın solcuları açısından o dönemin koşullarının bir sonucu olarak meşru görülmekteydi. CHP ortanın solu açılımı ile “halk demokrasisi” ne daha da yaklaşırken, bu durum ortanın solcuları açısından reddi miras bir durum değil, aksine devam eden bir süreç olarak değerlendirilmiş ve bu yaklaşım, bir süreç olan Kemalizm’in belirli bir aşamasındaki doğal sonucu olarak kabul edilmiştir. Ancak ortanın solu ile içerisine girilen bu “farklılık” süreci her ne kadar ortanın solcularınca, Kemalizm’le CHP arasındaki organik ilişkinin koşullara uygun şekilde yeniden kurulması anlamına gelse de, parti içi ve dışı gerilimler önlenememiştir.

Sosyalist sol terminoloji açısından önemli bir diğer kavram ise eşitlik kavramıdır. Ortanın solcuları eşitlik kavramını Marksist eşitlik anlayışı içerisinde kabul etmemişlerdir. Marksist eşitlik anlayışı kısaca insanlar arasındaki ekonomik malların, toplumsal fırsatların, siyasal güç ve olanakların eşit dağılımı temeline dayanır. Böyle bir eşitlik anlayışı ise belirli bir “üretim ilişkisi” temelinde ancak gerçeklik bulur. Oysa ortanın solcularının savunduğu eşitlik kavramı, daha çok fırsat eşitliği, sosyal adaletçi liberal bir eşitlik anlamına gelmekteydi. Yani ortanın solcularına göre mesele “rejim/sistem” meselesi değildi. Sorun “düzen” sorunuydu. Bu açıdan baktığımızda ortanın solcuları açısından “eşitlik” kavramı Marksist eşitlik kavramından farklı bir yerde durmaktaydı (Akdere,1998:67).

---

⁶ O dönem Batı demokrasilerinden anlaşılan, ortak çıkarları gözetilen ancak bireysel özgürlüğe de açık, bireysel girişimi, serbest seçimleri, çok partililiği içeren bir demokrasidir.

Ortanın solu kavramının siyasi jargonumuza nasıl girdiği noktasında değişik fikirler söz konusudur. Kavramı parti siyasetinde büyük bir etki yaratacak biçimde kullanan kişi İsmet İnönü olmuştur. İnönü 1965 seçimleri öncesi bir mülakatta CHP'nin siyasi yelpazedeki yerinin ortanın solu olduğunu söylemiştir: “CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayıştağır (Aktaran: Abadan, 1966:156).

Ortanın solu kavramının dünyada ilk ne zaman kullanıldığına ilişkin bilgi Nihat Erim'in *Ulus* gazetesinde yazdığı bir makalede yer almaktaydı. Makaleye göre Erim, ortanın solu kavramının ilk olarak Amerika başkanı Franklin D. Roosevelt tarafından *New Deal* politikalarına istinaden kullanıldığına dikkat çekmiştir (Sağlamer,1974:159-161). Roosevelt'in bu yeni yaklaşımı 1929'da önce Amerika'da patlak veren daha sonra dünya bunalımına dönüşen krizi aşmanın bir formülü olarak düşünölmüştü. Amerika'da uygulanan bu model Sovyet modeli bir sisteme yaklaştıktan çok mevcut kapitalist sistem içerisinde bir takım sosyal önlemler alma çabası olarak karşıımıza çıkmaktadır. Nihat Erim ve İsmet İnönü'de ortanın solu kavramını Roosevelt'in *New Deal* politikalarını örnek alarak dile getirdiklerini vurgulamışlardır.

Ortanın solu kavramı çalışmanın ileride kapsamlı bir bölümünü oluşturacaktır. Bütün bu kavramsal, teorik çerçevenin bir toplamı olarak ortanın solu kavramı, siyasetin ideolojik ayrışmalara göre şekillendiği bir süreçte partinin siyasi yelpazedeki yerini belirlemek, sağ ve sol eğilimlerin aşırılıklarına karşı bir önlem alma ve özellikle Avrupa'da revaçta olan sosyal refah devleti uygulamalarını hayata geçirmek gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan popölist, milliyetçi, “özgücü sosyalist” yönü olan ideolojik bir açılımdır.

İKİNCİ KESİM

2. TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ KEMALİZM VE HALKÇILIK İDEOLOJİSİ

CHP'nin ideolojik temellerine tarihsel olarak bakmak, Parti'nin ortanın solu açılımı ile içerisine girdiği sürecin “sol”a doğru bir “değişim” mi olduğunu anlamamız açısından gereklidir. CHP'nin ideolojisini anlamak Cumhuriyet ideolojisinin temel niteliklerini temsil eden Kemalizm'i ve de Kemalizm'in meşruluk zeminini oluşturan Halkçılık ilkesinin ne anlam ifade ettiğini ortaya koymayı da gerektirmektedir.

2.1. CHP İdeolojisi Olarak Kemalizm

Kişinin kafasında sistemleşmiş bir dünya görüşü anlamında ideolojik ve eyleme dönük bir ideoloji anlamında da doktriner niteliklere sahip⁷ olan Kemalizm, aslında Osmanlı'nın son dönemlerinden bu yana devam eden modernleşme projesinin Cumhuriyet dönemindeki kavramsal karşılığıdır. Kemalizm'in kurumsallaşma sürecine ilişkin olarak şu tespitte bulunmak mümkündür: Kemalizm, Nutuk'un CHF kongresinde okunması (1927) ile başlamış daha sonra CHF'nin devletle bütünleşerek, “dünyada ilk parti-devlet”i oluşturmuştur.⁸ Partinin altı temel ilkesinin anayasal bir niteliğe kavuşması ile de tamamen kurumsal bir niteliğe kavuşmuştur.

Birçok siyasi düşünce ve “ideoloji”de olduğu gibi Kemalizm'in de genel geçer bir tanımlamasını yapmak pek mümkün değildir. Dolayısıyla “Sol Kemalizm”, “Sağ Kemalizm”, “Korparatist Kemalizm”, “Liberal Kemalizm” gibi muhtelif Kemalizm tanımlaması yapmak mümkündür. Kemalizm ideolojisine ilişkin bu farklı

---

⁷ Bu ayrım için Bkz: Toktamış Ateş, **Atatürkçülük ve Sosyal Demokrasi Üzerine Düşünceler**, Der yayınları, İstanbul, 1999, s.32.

⁸ Burada ilginç olan nokta Kemalizm'in doktrinleşmesinin en önemli aracı olan CHF'nin parti-devlet özdeşliğine yönelik düzenlemeler içine girmiş olmasıdır. Buna göre CHF'nin genel başkanının aynı zamanda Cumhurbaşkanı, genel sekreterinin aynı zamanda içişleri bakanı ve parti il başkanlarının da vali olduğu bir düzenleme içine girilmiştir. Bu durumu o dönem parti genel sekreteri olan Recep Peker, Türkiye Cumhuriyeti'nin “dünyadaki ilk parti-devleti” şeklinde ifade etmiştir. Bu konu ile ilgili Bkz. Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908-1980** Yay.Haz.: Sina Akşin, , Cem Yayınevi, İstanbul, 1995

anlamalar aslında ülkemizde “liberal sol”, “sosyal demokrat sol”, “muhafazakâr sağ” gibi partilerin meşruiyet kaygılarından dolayı kendi anlayışları çerçevesinde Kemalizm tanımlaması yapmalarından kaynaklanmaktadır.

“Kemalizm nedir?” sorusu etrafında yapılan tartışmaların çoğunda Kemalizm’i Türkiye’nin modernleşme süreci ile ilişkilendirerek bir tanımlama çabası içerisine girildiği görülmektedir. Dolayısıyla genel olarak Türk modernleşme sürecine değinmekte yarar vardır.

Türk modernleşmesi, moderniteyi topluma yukarıdan aşağıya empoze edilecek “total olarak toplumu dönüştürme projesi” olarak gören devlet seçkinlerinin⁹ üstlendikleri “milliyetçilik ideolojisi” nin yaşama geçirilme sürecidir. Kemalizm’in modernleşme anlayışında yatan bu milliyetçilik, bir tür devlet milliyetçiliğidir. Bu tür bir milliyetçi anlayış ulus-devlet olma yolunda bütün farklılıkları homojenize eden “subjektif milliyetçi”¹⁰ bir anlayış olmalıdır.

Türk modernleşmesi “Batı” ile karşılaştırıldığında bir geç modernite olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal karşılığını çok bulamayan yani hiçbir zaman hegemonik ol(a)mayan modernleşme doğal olarak siyasal bir modernleşme şeklinde ilerlemiştir. Kahraman (2002), Türk modernleşmesinin siyasal bir modernite olarak hayata geçirilmesinin nedenini “Çağdaşlaşma Anakronizması” olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu kavram onun ifadeleriyle şu anlama gelmektedir:

---

⁹ Bu devlet seçkinleri diye ifade edilen “sınıf”, Toktamış Ateş’in ifadesiyle “yeni kapıkulu” ya da “asker-sivil bürokrat” kesimden oluşmaktaydı. Ateş, Osmanlı’daki Kapıkulu sisteminin merkezi otoriteyi idame ettirmeye yönelik bir uygulama olduğunu savunmakta ve aynı zamanda yeni kurulan Cumhuriyet rejiminde de merkezi otoritenin korunmasının öncelikli olduğunu vurgulamaktadır. Kemalizm’i de Cumhuriyet’i inşa eden “asker-sivil bürokrasi”nin ideolojisi olarak değerlendirmektedir. Bu konuda bkz. Toktamış Ateş, **Atatürkçülük ve Sosyal Demokrasi Üzerine Düşünceler**, Der yayınları, İstanbul, 1999, s.44.

¹⁰ Bu kavramı ilk ortaya atan Ernest Renan’dır. Subjektif milliyetçilik anlayışına göre millet, bir takım subjektif bağlar ile birbirine bağlanmış insanların oluşturduğu bir topluluktur. Bu bağlar manevi niteliktedir, bir takım duygu ve düşüncelerden oluşur. Atatürk’ün benimsemiş olduğu “subjektif milliyetçilik” anlayışı için bkz. Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul, 2006

“ Çağdaşlaşma anakronizması, Batı'nın ürettiği zihinsel, siyasal, toplumsal kurumları eşzamanlı değil, gecikmeli olarak uygulamak veya onları ikame edecek mekanizmaları ihtiyaç anında orijinal olarak üretememek demektir.”(Kahraman, 2002:8)

Siyasal modernite kendisini hem meşrulaştırmak hem de güçlendirmek için geleneği hep yadsır. Yani modernleşme sürecine içkin olan unsurların, bir evrimleşme süreci içinde gelenekle belirli bir aşamaya kadar ilişkili olma durumu, geç modernite olan Türk modernleşme süreci için anlamsızdır. Baktığımızda Türk modernleşme süreci Tanzimat'la birlikte hep gelenekle gerilimli bir ilişki içerisinde olmuştur. Türk modernleşme süreci içinde gelenekle en radikal kopuşun görüldüğü dönem ise erken dönem Cumhuriyet dönemi, bir modernleşme projesi olarak hayata geçirilmeye çalışılan Kemalist ideoloji dönemi olmuştur.¹¹

Türk modernleş(tir)me süreci içinde gelenekle en radikal kopuşların olduğu Kemalist dönemin en temel özelliği modernleşmenin Fransız tipi pozitivist bir yöntemle hayata geçirilmeye çalışılmasıdır. Kemalizm'in savunduğu anlamda pozitivism, toplum teorisinde holistik/bütünlükçü, siyaset teorisinde merkeziyetçi/laisist/üstenci ve de etnisist¹² milliyetçidir (Özlem,2002:458).

Osmanlı imparatorluğunun sona ermesinden sonra kurulacak yeni rejim(Cumhuriyet), ulus-devlet anlayışı temelinde şekillenecekti. Ulus-devlet anlayışı ise ulusu kendi içinde farklılaşmamış, türdeş-kaynaşmış bir yapı olarak görmek zorundaydı. Toplumun tüm farklılıklarının bir potada eritildiği, farklılaşmaların anlamsızlığının vurgulandığı ve önüne geçildiği anlayış sosyolojik

---

¹¹ Cumhuriyet dönemi bir modernleşme projesi olarak hayata geçirilmeye çalışılan Kemalizmin, modernleşme anlayışının en gerilimli ve de toplumun sosyolojisine pek de uymayan bir anlamda simgesel bir “dönüştürme” şeklinde olduğudur. Yani şapka giymek, Latin harfleriyle yazmak ve konuşmak gibi, piyano çalmak gibi simgesel uygulamalar Avrupa medeniyetinin kendisi zannedilmiştir. Bu nedenle Hilmi Yavuz, Türk modernleşme/Batılılaşmasının “metonomik” batılılaşma olduğunu söylemektedir. Metonomi, parçanın bütünü yerini alması, onun yerine geçmesi, onun yerini tutması demek. Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz: Hilmi Yavuz, “Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?”, **Modernleşme ve Batıcılık**, Yay. Haz.: Murat Belge, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 3, İstanbul: İletişim yayınları, 2002, s.212-218.

¹² Kemalist ideolojinin ulusu, etniklik ekseninde tanımladığı bu nedenle etnisist bir milliyetçi niteliğe sahip olduğu iddiası Kemalizm’in pozitivism anlayışı içerisinde değerlendirileceğinden ekleme gereği duydum. Kemalizm’in etnisist milliyetçi bir niteliğe sahip olduğu noktasında detaylı bilgiler için bkz: Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları(1919-1938)**, İletişim, İstanbul, 2001.

gerçekliği olmayan siyasal bir projenin hayata geçirilmesini ifade eder. İşte Kemalizm, Cumhuriyet dönemi modernleşme süreci içerisinde toplumu organik bir bütün olarak görme ve bu amaca yönelik bir kurumsallaşma içerisine girme noktasında, Yeğen'e göre (2002:57), toplumsalı görme biçimlerinden en etkili olanı olmuştur.

Kemalizm'in bir siyasal proje olarak hayata geçirilmesinde en başat ilke olarak karşımıza halkçılık çıkmaktadır. Halkçılık, Cumhuriyet'e ruhunu veren bir ilke olarak Kemalist rejimin de çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu nedenle halkçılık, Kemalist ideolojinin işleyiş mantığının daha iyi anlaşılmasını sağlayan tek ilkedir (Çelik,2002:76). Bu yaklaşım Kemalizm'i mutlak anlamda halkçılığa indirgemek anlamına gelmemelidir. Cumhuriyet ideolojisinin, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 tarihli programında sayılan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılâpçılık şeklindeki temel ilkeleri içinde halkçılık ilkesi başat-kurucu bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³ Bu nedenle Kemalist ideolojinin nasıl bir toplum tasavvuru içinde olduğunu anlamak için halkçılık ilkesine Kemalizm'in kurucu unsuru olarak bakmakta fayda vardır.

2.2. Kemalist Halkçılık Anlayışı

Tek parti dönemi halkçılık anlayışını ortaya koymak aslında Kemalizm'in anlaşılması açısından çok önemlidir. Halkçılık kavramının genel geçer bir tanımını yapmak mümkün değildir. Bu durum aslında farklı tarihsel süreçlerde, farklı sosyo-kültürel özelliklere sahip coğrafyalarda koşullara bağlı olarak şekillenme ve de farklı anlamlara gelme durumu ile ilgilidir. Mesela 19. yüzyıl sonu Rusya ve ABD'ndeki halkçılık ile 1960'lardaki biçimiyle Latin Amerika'daki halkçılık örnekleri arasında belirli bir teorik bütünlük ve de tutarlılık olduğunu söylemek mümkün değildir (Karaömerlioğlu, 2002:273). 19.yüzyılın özellikle son çeyreğinde Rusya'da hızlı bir kapitalistleşme süreci içine girilmiş, dolayısıyla küçük üreticilerin yaşam koşullarının

---

¹³ Halkçılık ilkesinin başat-kurucu bir niteliğe sahip olduğu yönündeki tartışmalar için bkz: **Cumhuriyet Halk Partisi Programı(1931)**, Devlet Matbaası, İstanbul,

kötüleşmesi, bürokrasi ve küçük burjuvazi ortaya çıkmıştır. Bu kapitalist gelişme durumu emekçi kesimlerin zarar görmesine neden oluyordu. Ve Rusya'daki halkçılık anlayışı, Rus popülist akımı da diyebileceğimiz köylü kesime dayanan narodniklerin temsiline dayalı bir hareketken¹⁴, ABD'de çiftçilerin devletin iktisadi müdahalesi açısından gündeme getirdiği, anti-tekel biraz da yöresel bir hareket, Latin Amerika'daki halkçı hareketler ise işçi sınıfı ile orta sınıfları baz alan kentsel reformist hareketlerdir (Başkaya, 2006:260-261).

Kemalist halkçılık anlayışının temel referanslarını Rus popülizminde bulmak doğru olmakla birlikte, Rus popülizmi (Narodnizm) ile çok da benzerlikler taşımamaktaydı. Her ikisi açısından da ortak nokta köylülüğün yüceltilmesi esasına dayalı bir halkçılık anlayışıdır. Kemalist halkçılık anlayışında bu durum “*köylü milletin efendisidir.*” gibisinden veciz ifadelerle dile getirilmiştir.

Milli mücadele döneminden başlayarak “halkçılık” kavramının farklı dönemlerde farklı anlamlarda kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak “halkçılık”ın bütün bu farklı anlamlarına rağmen her dönem bir manipülasyon aracı olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmaz. Milli mücadele yıllarındaki “halkçılık” anlayışı “halk”ı sınıfsal bir özne olarak tanımlamak yerine milli mücadeleyi amaca ulaştırmak amacına yönelik “millilik” duygusu içinde hareket eden bir topluluk olarak tanımlamıştır.¹⁵ Bu halkçılık anlayışına sahip olan Kemalist kadro baktığımızda milli mücadeleyi amaca ulaştırması açısından halkçılığı, mutlak anlamda milli mücadelenin amacına uygun olarak kenetlenmiş insan topluluğu olarak tanımlaması rasyonel bir (amaca ulaşmak açısından) tutumdur.

---

¹⁴ Fikret Başkaya, kapitalist gelişmeden zarar gören emekçi kesimlerin özlemlerini dile getiren bir “popülist Marksizm” olarak nitelediği Rus Narodnik akımının temel tezlerini şu şekilde ortaya koymaktadır: Az gelişmiş tarım toplumları kapitalist gelişme aşamasını atlayarak onun yaşadığı olumsuzluklardan sakınabilir. Bu nedenle köylü uygarlığından “*obshichina*”dan sosyalizme geçiş mümkün olabilir. Devlet müdahalesi ile sosyal düzen canlandırılabilir ve kapitalist olmayan sanayi stratejisi ile sınıfsız topluma geçilebilir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Fikret Başkaya, **Paradigmanın İflası**, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2006, s.260.

¹⁵ Milli mücadele dönemi ve Tek parti dönemi halkçılık anlayışının teorik bir değerlendirme denemesi için Bkz:Asım Karaömerlioğlu, **Orada Bir Köy Var Uzakta(Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem)**, İletişim Yay., İstanbul, ,2006, s.43-49.

Milli mücadele yıllarında böyle bir halkçılık anlayışının Atatürk'e fikir babalığı yapmış olan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi düşünürlerin halkçılık anlayışlarından tamamen farklı olduğunu görmekteyiz. *Türk Yurdu* dergisi etrafında faaliyetlerde bulunan bu düşünürler 1912 yılında yayımlamış oldukları *Halka Doğru* dergisinde halk kavramından ne anladıklarını açık bir şekilde ortaya koymuşlardır. Yusuf Akçura'ya göre halk, kırların yoksul köylüleri, küçük esnaf ve kentlerin ücretli emekçilerinden oluşmaktaydı. Ona göre millet ve halk aynı şey değildi ve halkın ayırt edici özelliği sınıfsal olarak belirlenmesiydi. Ziya Gökalp halk kavramından daha farklı bir şey anlamaktaydı. Ona göre halk, güzidelerin, yani eğitilmiş elitlerin dışında kalan bütün kesimlerdi. Gökalp için halk, aralarında çıkar çatışması olmayan, birbirlerini tamamlayan sınıfsız kaynaşmış değişik grupların tamamını ifade ediyordu (Karaömerlioğlu, 2002:274). Gökalp'in savunduğu halkçılık anlayışı, temel referanslarını baktığımızda A. Comte ve E. Durkheim'in savunduğu solidarist-pozitivist felsefede bulmaktaydı (Başkaya, 2006:261). Böyle bir halkçılık anlayışı diyebiliriz ki, Atatürk açısından en azından milli mücadele döneminde sınıf mücadelesine karşı kullanılan bir araç olmasının ötesinde, İslami hâkimiyet teorisine karşı çıkan ve sonunda onun yerini alacak olan laik bir hâkimiyet teorisidir. Bu yönüyle halkçılık, siyasi iktidarın kaynağının bir bütün olarak "ulus" anlamında halkta olduğunu öngörür (Timur,1994:109). Milli mücadele dönemindeki halkçılığın baktığımızda toplumu ortak bir amaç uğruna hareket ettirme anlamında gayet konjonktüre uygun bir içeriğe sahip olduğunu görürüz. 1930'lu yıllara geldiğimizde Kemalist halkçı anlayışın Ziya Gökalp'in halkçı anlayışından tamamen etkilendiğini görürüz. Ziya Gökalp'in yukarıda anladığı "halk" kavramına baktığımızda "eğitilmiş insanlar" dışında toplumu kategorize etmek anlamsızdır. Böyle bir anlayışın doğal sonucu ise "toplumu oluşturan bireyler arasında bir çatışma yoktur, aksine bir ahenk vardır" kabulüyle hareket etmektir. Toplumda eğitilmiş elit tarafından oluşturulan düzen ise aslında böyle bir toplumsal ahengin sürekliliğini sağlamak amacına hizmet eder. Böyle bir halkçılık anlayışı ise kendisini "halk için, halka rağmen" ifadesinde açıkça ortaya koymaktadır. Kemal Karpat 1930'lu yıllar Kemalist halkçılık anlayışına ilişkin, "halk için hükümet teorisi hakikatte yerini, hükümet için halk

prensibine bırakmıştır” şeklinde bir açıklama getirir.¹⁶ Halkçılık ilkesindeki bu değişim aslında baktığımızda kitlelerin iktidardan hoşnutsuzluğunu, başka bir anlamda modernleşme projesini özümseyemeyişi sorununu gidermeye yönelik bir değişimdir. Sonuç olarak diyebiliriz ki; gerek milli mücadele dönemi gerekse cumhuriyet devrimlerinin kurumsallaştırılmaya çalışıldığı 1930’lu yıllarda halkçılık, farklı amaçlar noktasında araçsal bir işlev görse de, sınıfsız, kaynaşmış bir yapı olarak toplumu her zaman bireye önceleyen, dayanışmacı(solidarist) bir özelliğe sahip olmuştur. Bu durum aslında başta Ziya Gökalp gibi Osmanlı aydınlarını da derinden etkilemiş olan tenasütçülük (dayanışmacılık-solidarizm) geleneğinin devamı bir anlayıştır.¹⁷

Atatürk Halk Fırkasını kurma süreci içerisinde Balıkesir’de şöyle bir konuşma yapmaktadır:

“Ben öyle bir fırka teşkilini tasavvur ediyorum ki, bu fırka milletin bütün sunufunun refah ve saadetini temine matuf bir programa malik olsun. (...) Binaenaleyh, muhtelif meslekler erbabının menfaatleri yekdiğeriyle imtizaç halinde olduğundan onları sınıflara ayırmak imkânı yoktur ve umumi heyetiyle hepsi halktan ibarettir.”(Akt:Başkaya,2006:265).

Atatürk’ün, halkı içinde tezatların ve uzlaşmaz çelişkilerin(antagonizma) olmadığı bütüncül bir yapı olarak tanımlaması ve kurulacak olan partinin de böyle bir niteliğe sahip olması gerektiği vurgusu, Kemalist projenin hayata geçirilmesi için tek partili bir dönemin olacağını da bir işareti olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle Kemalist halkçılık anlayışın hayata geçirilmesi, hegemonize¹⁸ olabilmesi için kurulan

---

¹⁶ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, Afa Yayınları, İstanbul, s.250.

¹⁷ Kemalist halkçılık anlayışının teorisini, Emile Durhheim ve Agust Comte gibi pozitivist düşünürlerden etkilenecek oluşturulan Ziya Gökalp, Taha Parla’ya göre 1930’lu yıllarda hep inkar edilen bir isim olmuştur. Oysa Atatürk “Hissimin babası Namık Kemal, fikrimin babası Ziya Gökalp’tir” şeklinde bir ifade de kullanmıştır. Parla bu inkar etme durumunu, kişi kültü üretmenin kural olduğu koşullarda bir kült haline getirilen Atatürk’ün her ne olursa olsun bir teorisyenden etkilenebileceği kabulüne bağlamaktadır. Bkz: Taha Parla, **Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İletişim Yay., İstanbul, 1989, s.119.

¹⁸ Mesut Yeğen, 1930’lu yılların Kemalizm’inin, toplumsal bir rızayı örgütlemek, farklı toplumsal grupların ufkunu tek bir ufuk içerisinde genelleştirmek, ya da sivil toplum kesiminde karşılık bulmak gibi başka bir ifadeyle hegemonik bir güç haline gelmek gibi kaygısının olmadığını vurgulamaktadır. **Bkz:** Mesut Yeğen, “Kemalizm ve Hegemonya”, **Kemalizm**, Yay.Haz.: Ahmet İnsel, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 2, İletişim Yay., İstanbul, s.60. Ayrıca Gramsci’nin toplumsal rızayı örgütleyebilmek ve yönetebilmek anlamında kullandığı hegemonya kavramına ilişkin Gramsci’nin Belge yayınlarından çıkan “*Hapishane Defterleri*”, adlı yapıtının özellikle sayfa

tek partili dönemin partisi Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluşuna genel hatları ile bakmakta fayda vardır.

2.3. Halk Fırkası'nın Kuruluşu

Birinci Dünya Savaşı sonrasında verilen kurtuluş mücadelesi içinde, kurulacak yeni bir devlet için “tam bağımsızlık” hedefi etrafında toplumun birleşmesi gerektiği özellikle Mustafa Kemal tarafından vurgulanmıştır. Nitekim bu amaca yönelik olarak, Anadolu'da tam bağımsızlık düşüncesini yaymak amacına yönelik olarak Sivas'ta toplanan kongre sonucunda tam bağımsızlık uğruna mücadele veren tüm cemiyetlerin birleştirilmesine karar verilmiştir.¹⁹ Ve böylece alınan karar doğrultusunda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti oluşturulmuştur.

Bila'ya göre (1999:20-21), Sivas kongresi sonrası alınan kararlar oluşturulan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin program ve nizamnamesi, CHP'nin ilk tüzüğü ve parti programı sayılmalıdır. Bila'nın bu değerlendirmesi aslında tartışmalıdır. Çünkü ARMHC'nin varoluş amacının ne olduğu yönünde birbirleriyle çelişen muhtelif görüşler vardır. Bu görüşlerden birini savunan Tunaya'ya göre (1952:514), ARMHC, bir birliktelik ruhu taşımakta ve tamamen bu amaca yönelik olarak oluşturulmuş bir cemiyettir. Tunçay'a göre (1999:20-21) ise ARMHC, hilafet ve Osmanlı saltanatının bekasını savunan İslamcı tonları ağır olan bir yapılanmadır.²⁰

316'daki “*Hegemonya*” alt başlığı ile 325.sayfadaki “*Devlet*” alt başlığı altındaki tartışmalara bakılabilir.

¹⁹ 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılan Sivas Kongresi sonrası alınan bu kararlar asıl amaçlanan Anadolu'da dağınık ve müstakil bir şekilde faaliyet gösteren direniş örgütlerini bir çatı etrafında toplamaktır. Bu amaca yönelik olarak da 11 Eylül 1919'da Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirildi. Bkz: Bülent Tanör, **Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)**, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1998, s.234. Mustafa Erdoğan ise Sivas kongresi alınan bu birleşme kararının ancak birinci T.B.M.M'nin açılması ile fiilen gerçekleştiğini ve de kesinleştiğini belirtir. Bkz: Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yay., İstanbul, 2003, s.38.

²⁰ ARMHC'nin böyle bir niteliğe sahip yapılanma olduğunun belirtilerini ARMHC'nin nizamnamesinde görmek mümkündür. Tunaya'nın incelediği bu nizamnamenin “Mevaddi Esasiye” başlığı altında yer alan maddeler Tunçay'ın yaklaşımını doğrulayan maddelerdir. Bu maddelerden üçüncüsü şu şekildedir: “Hükümeti Osmaniyе'nin tehlike-i inhilaline karşı Hilafet-i İslamiye ve Saltanat-ı Osmaniyе'nin bekası esas maksadı teşkil ettiği cihetle müttehiden müdafaa ve mukavemet

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin muhtelif amaçlarını gerçekleştirmek amacı ile bir meclis oluşturulması gerektiği ortaya çıkmıştır. O dönem Meclis-i Mebusan padişah tarafından feshedilmişti. Mustafa Kemal tam da bu dönemde Heyet-i Temsiliye adına, kolordu komutanlarından vilayetlere ve müstakil livalara kadar tüm yönetim yapısına saltanatın ve hilafetin dokunulmazlığını sağlamaya yönelik tedbirler almak ve uygulamak için Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış bir meclisin oluşturulmasını gerekli görmüştür(Zürcher, 1995:221). Ve böylece bütün siyasi, askeri ve de hukuki yetkileri kendinde toplayan I.TBMM, 23 Nisan 1920'de açılmıştır.

Yeni kurulacak olan parti(halk fırkası), yeni kurulacak olan cumhuriyet rejimine ve de Kemalist modernleşme projesine tamamen uygun olarak hareket edecekti. Birinci Meclisin açılma nedenlerinden en önemlisi de zaten cumhuriyet rejimini hayata geçirmek noktasında “araçsal” bir işlev görecek olan Halk Fırkası'nı kurmaktı. Ama Birinci Meclis'in kuruluş amacına baktığımızda yeni kurulacak olan cumhuriyet rejimine tamamen ters düşen bir durum söz konusu idi. Ancak belirtmek gerekir ki, saltanatın ve hilafetin korunması amacına yönelik oluşturulan Birinci Meclis, konjonktür itibari ile bu kurumları zaten koruması gerekli idi. Cumhuriyet felsefesi ile çelişen bu kurumların bir süre sonra kaldırılması bize özellikle Mustafa Kemal'in taktik-pragmatik bir politika izlediğini gösterir.

Birinci mecliste, ülkede birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyulduğundan dolayı her türlü siyasi, sınıfsal, ideolojik farklılıklardan sakınılmıştır. Bu nedenle mecliste siyasi parti gruplarına yer verilmemiştir. Ancak mecliste parti şeklinde gruplaşmalara engel olunmaya çalışılsa da gruplaşmalar meydana gelmiştir. Mecliste oluşan en temel hizipleşme, I.Grup ve II.Grup şeklindeki gruplaşmadır. Mecliste daha farklı gruplaşmalar meydana gelse de temel çekişme ve mücadele bu iki grup arasında

---

esas kabul edilmiştir.” bu maddeden anlaşılacağı üzere, ARMHC, Hilafet'in ve de saltanatın tehlikeye düşeceği durumlarda cemiyetin güç kullanacağı(saltanat ve hilafetin sürekliliği adına) açıktır. ARMHC nizamnamesi için bkz: T. Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1952, s.514.

meydana gelmiştir.²¹ I.Grup, I.TBMM’de fikir birliğini sağlamak amacı ile 10 Mayıs 1921’de Mustafa Kemal ve arkadaşları tarafından kurulmuştur.²² I.Grubun kurulma nedenine ilişkin Atatürk şu ifadelerde bulunmuştur:

“ İşe bizzat müdahale zorunlu olmaya başladı. Nihayet Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk grubu adıyla bir grup teşkiline karar verdim” (Akt: Bila,1999:29).

Mecliste birliğin muhafazasını sağlamak amacıyla yönelik olarak oluşturulan I.Grup aslında baktığımızda bu gruplaşma yöntemiyle meclis içerisinde farklı düşünenlerin de kendi içinde bir gruplaşmaya gitmelerine vesile olmuştur. II.Grubun kuruluş amaçlarından en öne çıkanı; şahıs istibdadını önlemek, şahsi hakimiyetler yerine kanuni hakimiyetleri yerine getirmektir.²³ II.Grubun önde gelen isimlerinden Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey, II.Grubun kurulma nedeni olarak şöyle bir ifade kullanmaktadır: “ Birlikten bahsedenler hizipçilik yaptılar ve bizi hak etmediğimiz halde dışladılar.” (Güneş,1997:181-182).

Meclis içinde meydana gelen bu hizipleşmeler devam ederken Mustafa Kemal ARMHC’nin gerçek bir siyasi partiye dönüştürülmesi yolunda adımlar atmaya başlamıştır. 6 Aralık 1922’de Ankara gazetelerine vermiş olduğu demeç bu amaca yönelik olarak atılmış bir adımdır.²⁴ Mustafa Kemal’in Halk Fırkası’nı kurmaya yönelik yapmış olduğu çabalardan bir diğeri, mecliste 1 Nisan 1923 tarihinde seçimlerin yenilenmesi kararının alınmasını sağlamak olmuştur (Erdoğan,2003:52-53). Yaşanan bu olayın hemen akabinde, Mustafa Kemal I.TBMM’de bulunan I.Grubun Halk Fırkası’na dönüşeceğini duyuran Dokuz Umde Bildirisi’ni yayımlamıştır(Tunçay,1981:57). Ve nihayetinde yapılan seçimlerle

---

²¹ I.TBMM’de I.Grup ve II. Grubun dışında meydana gelen gruplaşmalar için bkz:İhsan Güneş, **I.TBMM’nin Düşünce Yapısı(1920-1923)**, TİB Yayını, Ankara, 1997

²² E.J.Zürcher’e göre, bu grubun asıl kurulma amacı, Mustafa Kemal’in meclis üzerindeki hakimiyetini güçlendirme isteğidir. Bkz: E.J.Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yay. İstanbul, 1995, s.232.

²³ TBMM’nin kanuni yetkilerinin korunması noktasında II.Grup oldukça hassas davranmış, Atatürk’ün Başkomutanlık sıfatı ile aşırı yetkilere sahip olmasını istememişlerdir. Bu konuda bkz: Ahmet Demirel, **Birinci Mecliste Muhalefet:İkinci Grup**, İletişim Yayın.,İstanbul, 1994, s.260-266.

²⁴ Atatürk, gazetelere şu demeçte bulunmuştur: “Barış sağlanınca halkçılığa dayanan ve halk fırkası adını taşıyacak bir siyasi parti kurma kararındayım.” Bkz: Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Yurt Yay., Ankara, 1981, s.40.

oluşturulacak Halk Fırkası'nı temsilen I.Grub milletvekilleri seçimlerini ezici bir farkla kazanmış, II. Grup üyeleri saf dışı bırakılmaya çalışılmıştır (Tunçay,1999:46). Seçim sonrası 9 Eylül 1923'de Halk Fırkası kurulmuş ve 11 Eylül 1923'de tescil edilerek resmen faaliyetlerine başlamıştır.²⁵ Halk Fırkası'nın kurulması aslında ülkenin birlik ve beraberliği amacına yönelik faaliyet gösteren I.Grubun savunduğu cumhuriyet rejiminin, şahsi hâkimiyetleri önleme amacına yönelik olarak kurulan II. Grubun savunduğu saltanat ve hilafet yanlısı bir Osmanlı düşüncesine üstün gelmesi (galebe çalmak) anlamına gelmektedir.

Halk Fırkası'nın resmen kurulmasından sonra oluşturulan 1924 Anayasası'nda tek partili döneme uygun düzenlemeler yapılmıştır. Anayasa'ya göre cumhurbaşkanı, TBMM tarafından ve meclis üyeleri arasından seçiliyordu. Cumhurbaşkanı seçilen kişinin parti üyeliği ve milletvekilliği devam ediyordu (Koçak,2002:120). Bu düzenleme aslında tek partili döneme uygun bir düzenleme idi.²⁶

Atatürk, Halk Fırkası'nı belli bir sınıfa dayandırmamıştır. Solidarist bir anlayışla sınıflar arasındaki dayanışmanın esas olması gerektiği üzerinde durmuştur.²⁷ Halk Fırkası'nın kurulması ile yukarıda da belirtildiği gibi Kurtuluş Savaşında ara otoriter bürokrasiye karşı bir silah olarak kullanılan halkçılık fikri, artık sınıf mücadelesini önlemenin bir aracı vazifesi görmektedir(Timur,1994:50). Ahmad'a göre (2006:103), Halk Fırkasındaki "halk" terimi, sosyal sınıflardan bağımsız olarak eski düzene karşı olan herkesi kapsayan anlamında bir içeriğe sahipti.

---

²⁵ Atatürk'ün çabalarıyla 1 Nisan 1923'te alınan erken seçim kararından yaklaşık bir hafta sonra yayımlanan 9 maddelik bildiri Meclis'te yer alan Birinci Grubun Halk Fırkasına dönüştürüleceğine ilişkin açıklamalar içermektedir. Ancak Halk Fırkası 11 Eylül'de resmi başvurusunu yapmış ve 23 Eylül 1923 tarihinde de fiilen kurulmuştur. Bkz: Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Yurt Yay., Ankara, 1981, s.57. Halk Fırkası 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında da Cumhuriyet Halk Partisi adını almıştır.

CHP'nin kuruluşuna ilişkin detaylı bilgi için ayrıca bkz: Orhan Özacın, **CHP'nin Kuruluş Tarihi Üzerine**, Tarih ve Toplum, Sayı:141, Eylül 1995, s.132-149.

²⁶ 1924 Anayasa'sının ayrıntıları için bkz: Mustafa Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yay., İstanbul, 2003, s.55-60.

²⁷ Atatürk neden sınıf dayanışmasına önem verdiğini şu şekilde açıklamaktadır: " Bizim halkımız, menfaatleri yekdiğerinden ayrılr sınıflar halinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve mesailerinin toplamı yekdiğerine lazım olan sınıflardan ibarettir." Bkz: Mustafa Kemal Atatürk, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, (Cilt.II), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, s.12.

Halk Fırkası'nı kuranların temel görevi eski düzeni ve onun temsilcilerini alt etmek ve "halkın devleti" ni kurmaktı.

Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte yukarıda da belirtildiği üzere, bütünlükçü/holistik, laik ve üstenci bir nitelikte olan Kemalist modernleşme projesinin hayata geçirilmesi noktasında gerekli tüm düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır. Bu projenin hayata geçirilmesi noktasında I.TBMM'deki II.Grubun devamı olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası engeller çıkardığı için kapatılmıştır.²⁸ Türkiye'de 1925 ile 1930 arası yıllar cumhuriyet ideolojisinin hızla hayata geçirilmeye çalışıldığı yıllardır. Bu yıllar aynı zamanda cumhuriyet rejimine karşı artan muhalefeti sindirme mücadelesinin de çok yoğun olduğu yıllardır.²⁹

Milli mücadele döneminin meydana getirmiş olduğu büyük ekonomik sıkıntılar resmi görüşe göre halk yığınlarını CHP'den soğutmuştu. Siyasal yapının ve kadronun yenilenmesi gerekiyordu(Ersoy,2000:52). CHP'nin kurmay kadrosu özellikle bu konuda cumhuriyetin devrimleri tehlikeye düşmedikçe, farklı düşüncelerin bir siyasi parti kurabilecek şekilde dahi kendilerini ifade edebileceklerini savunuyordu (Mumcu,1996:169-170). Nitekim bu doğrultuda kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduktan çok kısa bir zaman sonra kapatılması devlet-parti özdeşliği ile hareket eden CHP'nin demokrasi konusunda ne kadar samimi olduğunu göstermektedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası örneğinde görülen bu muvazaalı³⁰ durum

---

²⁸ İki yıl hükümete olağanüstü yetkiler veren Takrir-i Sükun Kanunu'na muhalefet etmek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılma nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. bu konuda ayrıntılı tartışmalar için bkz: Esat Öz, **Otoriterizm ve Siyaset: Türkiye'de Tek Parti rejimi ve Siyasal Katılma**, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s.71.

²⁹ O dönem Şeyh Sait İsyanı, İzmir Suikasti gibi olaylar cumhuriyet rejimine karşı artan muhalefeti sindirmek için meşruiyet oluşturan en önemli olaylar olmuştur. Yaşanan bu iki önemli olay Cumhuriyet rejimi ile özdeşleşmiş olan Atatürk'e, Hale'in ifadeleriyle (1996:77), "muhalefeti, açık isyan ve komplo ile bütünleştirme fırsatı vermiştir."

³⁰ "Muvazaa", kelimesinin en bilinen karşılığı, "danışıklı iş, danışıklık" tır. Başka bir anlamda muvazaa, "birden çok kişinin gerçek amaç ve konuyu saklayarak, gerçek iradelerine uymayan ortak bildiride bulunmaları" anlamına gelmektedir. Bkz: Pars Tuğlacı, **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, 1.Baskı, Pars yayınları, [y.y], 1972, s.2037. Türk siyasal hayatında "devlet aklı" dışında farklı düşünen siyasi parti, dernek gibi toplumsal örgütlenmelerinin bir çoğu ne yazık ki muvazaalı bir niteliktedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi bkz: Tolga Ersoy, **Muvazaalı Partiler: Bir Demokrasi Geleneği!**, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2000. Ayrıca Türk siyasal hayatında, tek parti rejiminin aşılması, demokrasinin siyasete egemen olduğu dönem olarak bir "kırılma" ya işaret eden Demokrat Parti dönemi, Eroğul'un ifadeleriyle "ısmarlama muhalefet" ten başka bir şey değildi. Bkz:

aslında tek parti döneminin ruhuna uygun bir durumdu. Dolayısıyla tek parti rejiminin demokrasi anlayışı, yeni kurulacak olan partilerin “tek parti(CHP)-hükümet-devlet bütünleşmesi” ne sadık kalabildikleri oranda ancak “farklı” olana tahammül edebilecek bir nitelikteydi.

Tek parti-hükümet-devlet özdeşliği içinde hareket etmek bir takım düzenlemeleri gerektirmekteydi. Bu özdeşliği sağlamak amacıyla uygun olarak yapılan en önemli düzenlemelerden ilki CHP'nin 1927 yılında yapmış olduğu tüzükte yer alan şu düzenlemedir:

“Umumi Reis, Büyük Kongre'nin, Fırka Divanı'nın Umumi Heyeti İdare ile Meclis'teki Fırka grubunun da tabii reisi'dir. Umumi Reis, fırkanın idare-i aliyesini elinde tutar ve fırkayı temsil eder. Fırka namına söz söylemek salahiyetine ancak Umumi Reis haizdir. Umumi Reis lüzum görürse, bu baptaki hukuk ve salahiyetini Umumi Reis vekiline ve ya Kâtibi Umumi'ye tevdi eder.”³¹

CHP'nin 1931 ve 1935'te kabul edilen tüzüklerinde de tek parti rejimini güçlendiren düzenlemeler söz konusuydu. Nitekim 1931 yılında kabul edilen CHP tüzüğünde, tüzükteki ifadesiyle “Değişmez Genel Başkan”, Genel Başkanlık Divanı ile beraber seçilecek olan milletvekillerini de atıyordu. Yine 1935'teki kurultay sonrası kabul edilen tüzükte, CHP'nin genel sekreteri aynı zamanda içişleri bakanı iken, parti il başkanı aynı zamanda o ilin valisi oluyordu (Koçak,2002:121).

CHP'deki tüm bu düzenlemeler baktığımızda, parti-devlet özdeşliği içerisinde hareket eden tek parti rejimine uygun bir siyasi yapılanmaya hizmet etmekteydi. Ve gerçekte siyasi sistem 1924 Anayasası'nın değil, söz konusu parti tüzüğünün öngördüğü bir şekilde işliyordu.

Sonuç olarak 1930'lu yıllarda uygulanan yukarıda da değinildiği gibi Karpat (1996:250)'ın “halk için hükümet etme anlayışının hakikatte yerini, hükümet için halk prensibine bıraktığı bir halkçılık” şeklinde tanımladığı “halkçılık” anlayışı tek

---

Cem Eroğul, **Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971 (Geçiş Sürecinde Türkiye)**, 3.Baskı, Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.115.

³¹ Aktaran: Cemil Koçak, “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef /Milli Şef”, **Kemalizm**, Ahmet İnel (Yay.Haz), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Serisi 2, İstanbul: İletişim Yay., 2002, s.121.

parti rejimine tamamen uygun bir anlayıştır. Her ne kadar Türkiye'nin o dönem büyük bir toplumsal kesimini oluşturan “köylü”, tek parti rejimi tarafından önemsenen bir olgu olsa da³², “halk için, halka rağmen” bir anlayış, tek parti rejiminde dolayısıyla da CHP’de hâkim olan bir anlayıştı.

Kemalizm ile CHP arasındaki organik ilişki CHP’nin 1965 seçimlerine ortanın solu açılımı ile girmesi üzerine gerilimli bir ilişkiye dönüşmüştür. Bu gerilimli süreç Kemalist ideolojinin sorunsallaştırılması ile aşılması arasında gidip gelen bir süreç olarak yaşanmıştır. Acaba CHP, “ortanın solu” açılımı ile tek parti dönemi Kemalist ideolojiyi veciz bir şekilde özetleyen “*halk için halka rağmen*” bir halkçılık anlayışını terk edip, halkın bizzat siyaseti tayin ettiği bir “halk demokrasisi” anlayışını mı benimsemeye başladı. Başka bir ifadeyle, CHP’nin “ortanın solu” açılımı ile içine girdiği süreç, Kemalist halkçılık anlayışının bir anlamda restorasyonu çabası mıydı? Tüm bu soru(nsal)ların cevabı CHP’de ortanın solu süreci incelenirken ayrıntıları ile ele alınmaya çalışılacaktır.

---

³² “Köylülük” sınıfsal gelişmişlik düzeyi açısından Kemalist modernleşme projesine uyum sağlayabilecek bir niteliğe sahiptir. Nitekim tek parti döneminde ilk olarak aşar vergisinin kaldırılması ile köylü bir anlamda mükâfatlandırılmıştı. Aşar’ın kaldırılmasındaki temel beklenti, köylünün elindeki tarımsal artığın sanayiye doğrudan aktarılabilmesi ve de aşamalı olarak sanayi burjuvazisinin gelişebileceği beklentisi idi. Ama beklenilene ne yazık ki ulaşamamıştır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 3.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s.82-84. Bu beklenti tutmadığına göre aşarın kaldırılmasında, köylünün tek parti rejimi karşısındaki hoşnutsuzluğunu yatıştırma ve vergi-veren olmaktan gelen bir talepkarlığı engelleme kaygısı olduğu da etkilidir. Böyle bir kaldırma nedeni, baktığımızda devlet-parti özdeşliği ile hareket eden CHP’nin tek parti rejimini engelsiz sürdürebilmesine yönelik bir karar olarak değerlendirmek daha yerinde olacaktır.

ÜÇÜNCÜ KESİM

3. ORTANIN SOLU AÇILIMINI YARATAN SOSYAL VE SİYASAL ORTAM

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönem dünyada ve de Türkiye’de siyasetin artık eski yöntemlerle yapılamayacağına koşullarının oluştuğu da bir döneme tekabül eder. CHP’nin 26 Aralık 1938’de yapmış olduğu I. Olağanüstü Kurultay’ında yapılan tüzük değişikliği ile İsmet İnönü CHP’nin değişmez Genel Başkanı olmuştur (Akandere,1998:39). “Milli Şeflik” dönemi diye adlandırılan 1938-1945 arası dönem İkinci Dünya Savaşı’nın da yaratmış olduğu etkiyle tek parti rejiminin oldukça sert olarak uygulandığı dönem olmuştur. Bu dönemde uygulanan politikalar toplumda ciddi memnuniyetsizlikler doğurmaya başlamıştır. İkinci dünya savaşı sonrası Almanya, İtalya gibi ülkelerde faşist-totaliter rejimlerin sona ermesiyle birlikte demokrasi, insan hakları, savunma gibi alanlarda evrensel birtakım düzenlemelere de gidilmiştir. Dünya siyasetinde güçler dengesinin yeniden “değişme” gösterdiği bu dönem kaçınılmaz olarak Türkiye siyasetini de etkilemiştir.

Hem dünya siyasetinde hem de Türkiye siyasetinde yaşanan bu süreç, her ne kadar muvazaalı bir nitelikte olsa da çok partili hayatı zorunlu kılmıştır. 1950’de iktidarı Demokrat Parti’ye kaptıran CHP, iktidarı tekrar ele geçirmek için bir arayış içine girmiştir. CHP için o dönem yeniden bir otorite haline gelmek ancak sosyal demokrat bir politika ile mümkündür. 1950’lerin ikinci yarısından itibaren bu yönde düzenlemeler içerisine giren CHP, böyle bir taktik-politik değişimi ancak 1960’ların ikinci yarısında ortanın solu söylemi ile başarmaya, somutlaştırmaya çalışmıştır.

3.1. Çok Partili Hayata Geçiş: Demokrat Parti’nin Kuruluşu

Türkiye’de 1945’e kadar süren tek parti dönemi, parti ile devletin özdeşleştiği, toplumun farklı beklentilerine tahammül edemeyen, asker ve sivil bir bürokrasinin iktidarı tayin ettiği bir dönem olarak geçmiştir. Bu dönem, devletin toplumsal tüm ilişkileri belirlemede kendinden menkul olarak toplumun üstünde fakat topluma

rağmen hareket ettiği bir dönemdi. Ancak belirtmek gerekir ki devlet, asker-sivil bürokrat, eşraf kesiminin çıkarlarını gözeten bir sınıfsal temele dayanmaktaydı.

İkinci dünya savaşının bitimiyle birlikte gerek “harp vurguncuları”nın, gerek büyük toprak sahiplerinin, gerekse yoksul köylü kitlelerinin tek parti rejimine karşı hoşnutsuzlukları giderek artmaya başlamıştı (Mazıcı,2002:556). Özellikle bir kısım vatandaşa çalışma yükümlülüğü getiren Milli Korunma Kanunu köylüler arasında yaygın bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Diğer taraftan Eroğul’a göre (1998:114) tepeden inmece çağdaşlaşma programının toplumun gelenekçi kesimlerini tedirgin etmeye başlaması gibi muhtelif nedenlerden dolayı tek parti rejimi ve de CHP toplumsal kesimde ciddi bir meşruiyet problemi yaşamaya başlamıştır. İşte böyle bir ortamda, tek parti rejiminden rahatsız olmuş, sınıfsal çıkarları birbiri ile uzlaşmaz olarak çelişen toplumsal kesimlerin ortak paydası olarak Demokrat Parti 7 Ocak 1946’da resmen kurulmuş oldu.³³

Türkiye’de çok partili hayata geçiş, 1945 yılında Demokrat Parti’nin kurulması ile “biçimsel” anlamda gerçekleşmiştir. Çok partili hayata geçişle aynı zamanda demokrasiye geçişin ancak “biçimsel” bir nitelikte olmasının nedeni Timur’a (2003:150) göre, “Türk Demokrasisi”nin doğuşu diye görülen Demokrat Parti’nin soğuk savaş yıllarında bir “muvazaa” (danışıklı dövüş) olarak doğmuş olmasıdır. Demokrat Parti, İsmet İnönü’nün girişimiyle, Türk siyasal hayatında bir “muvazaa” örneği olan Serbest Cumhuriyet Fırkası model alınarak kurulsada iktidara gelebilmeyi başarmış bir partidir. Demokrat Parti’nin iktidar olmasında uluslar arası konjonktürün etkisi de hiç şüphesiz kaçınılmazdır. Ayrıca DP geleneksel iktidar odaklarına da temkinli yaklaşmıştır. Bu amaca yönelik olarak, Ali Fuat Cebesoy, Fahri Belen, Tahsin Yazıcı, Tekin Arıburun gibi emekli askerleri yönetici

---

³³ Demokrat Parti 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulmuştur. DP’yi oluşturan muhalefet Çiftçi Topraklandırma Kanunu’nun Mayıs 1945’te mecliste görüşülmesi ile ortaya çıkmıştır. Türkiye’de en radikal toprak reformu denemesi olarak çıkartılmaya çalışılan ÇTK’nun özellikle 17. maddesi, feodal toprak ağalarının çıkarlarına ters düşen bir düzenlemeyi içermekteydi. Bkz: A.Karaömerlioğlu, **Orada Bir Köy Var Uzakta (Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem)**, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s.147-149. DP’yi oluşturacak olan kadronun bu maddeye karşı çıkmaları ise çıkarları açısından kaçınılmazdı. Çünkü partiyi oluşturacak kurmay kadro içinde 50.000 ila 70.000 dönüm arasında değişen araziye sahip kişiler bulunmaktaydı. Bkz: Emre Kongar, **Tarihimize Yüzleşmek**, 5.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2005.

kadrolara almış, 1946 yılında cumhurbaşkanlığı seçimi için Fevzi Çakmak'ı aday göstermiştir (Mazıcı,2002:557). DP 14 Mayıs 1950'de tek başına iktidara geldiğinde iktidarı ele geçirmek adına yaptığı "takiyye" siyaset tarzını yavaş yavaş bırakmaya başlamıştır. Eroğul'un (1998:115) ifadesiyle bir "ısmarlama muhalefet" olan DP, iktidara gelmenin verdiği cesaretle "muvazaalı" bir parti olmadığına yönelik adımlar atmaya başlamıştır. Bu adımlardan ilki Adnan Menderes'in muvazzaf subaylara artık eskisi gibi gereksinim duyulmayacağı yönündeki kararıdır. Böylece DP'nin iktidara gelmesiyle asker kökenlilerin oranı mecliste %3'e düşecektir. Ayrıca CHP döneminde milli savunma bakanlığı yapan 11 kişinin hepsi asker kökenli iken, DP iktidarı döneminde aynı bakanlığı yapan altı kişiden beşi sivilidir (Mazıcı,1989:130). DP'nin Batılı ülkelerde olduğu gibi askerin sivil yönetimler üzerindeki nüfuzunu kırmaya yönelik olarak değerlendirilebilecek bu adımı, demokrasinin kuralları açısından doğru bir adım olsa da, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine davetiye çıkaracak en temel "sessiz" gerekçe olması açısından da taktik bir hatadır.

DP, 1950'de iktidar olana kadar, sürekli CHP'nin bürokratik ve katı yönetiminden yakınmıştır. Aynı zamanda CHP'yi samimiyetsizlikle suçlamışlardır. DP'nin CHP'ne ilişkin bu ithamı aslında gerçeğe işaret etmekteydi. CHP, 10-11 Mayıs 1946'daki II.Olağanüstü Kurultay'ında sınıf esası üzerine parti kurulabilmesi³⁴, dernek ve birlik kurmada öğrencilerin serbest bırakılması, üniversitelere bilimsel özerklik verilmesi, Matbuat Kanunu'nun hükümete gazete kapatma yetkisi veren 50.maddesi değiştirilerek bu yetkinin mahkemelere devredilmesi ve basın suçlarının affedilmesi gibi kararlar almıştır (Mazıcı,2002:560). Fakat aynı dönem CHP, "açık oy, gizli sayım" yöntemiyle yapılan ve şiddet olaylarının çok fazla görüldüğü 21 Temmuz 1946 seçimlerinden sonra Celal Bayar'ın seçime ilişkin yaşanan bu sürecin eleştirisine yönelik yapmış olduğu açıklamaları *Yeni Sabah* ve *Gerçek* gazetelerinin yayınlaması üzerine bu gazeteleri

---

³⁴ O dönem gerek sosyalist partilerin gerekse tek parti rejimine sıcak bakmayan bir çoğu "tabela partisi"nin ötesine geçememiş, kendisine toplumsal bir karşılık bulamamış partilerin sayıca fazlalığı dikkat çekmekteydi. O partiler "muvazaa" nitelikte olduklarından çok partili süreç içerisinde CHP-DP politikalarına alternatif bir siyaset yaratamamışlardır. Yani diyebiliriz ki, çok partili döneme geçiş, Türkiye'de demokrasiyi "biçimsel" (şekilsel) olmanın ötesine taşıyamamıştır. Türkiye'de 1945-1950 arası kurulan siyasi partiler için bkz: Tolga Ersoy, **Muvazaa Partiler: Bir Demokrasi Geleneği!**, Özgür Üniversite Yayınları, İstanbul, 2000, s.95.

sıkıyönetim kararıyla kapattırılmıştır. CHP ayrıca 1945’lerde “ülkede tek eksikimiz bir muhalif partinin olmaması” şeklinde kararlar alıyor, 1946’da kurulan Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi aynı yıl sıkıyönetim kararıyla kapatılıyor (Çavdar,1999:403-405). CHP’nin bu tutumu aslında, bir muhalefet eksikliği hissedilirken bu boşluğu dolduracak olan siyasi parti ya da partilerin sola tamamen kapalı, “yarı-liberal sağcı muhalefet”³⁵ istemelerinden kaynaklıydı. Bu anlamda ancak CHP, kendi içinden çıkabilecek bir partiye tahammül edebilirdi.

1945- 1950 arası dönem demokratik olmayan bir sürece tekabül etse de Türkiye’de demokrasinin gelişmesi adına liberal-demokratik adımların da atıldığı bir dönemdir. Nitekim İstanbul’da savaş döneminden beri süren sıkıyönetim uygulamaları 1947 tarihinde kaldırılmıştır. Yine 1949 yılı başlarında göreve gelen Şemsettin Günaltay hükümeti zamanında 1946 Seçimlerinin “hileli seçim” olmasına hizmet eden “açık oy, gizli sayım” esasına dayanan seçim sistemi “gizli oy, açık sayım” şeklinde 16 Şubat 1950’de değiştirilmiştir. Yeni seçim kanununa göre 14 Mayıs 1950’de yapılan seçimlerde Demokrat Parti mecliste 408 sandalyeye sahip olarak tek başına iktidara gelmiştir (Lewis,1991:311).

DP 1950’de iktidara geldiğinde CHP yönetiminin eleştirdiği tüm uygulamalarını bizzat kendisinin uyguladığını görmekteyiz. Maruz kaldığı baskılar nedeniyle DP’ye destek veren basınından, ordusuna, üniversite öğretim üyelerinden yargı kurumuna hatta şahsi tahammülsüzlüklere kadar varabilecek uyguladıkları baskı politikaları ile DP, eleştirdiği CHP iktidarını hiç aratmayacak bir tutum içerisine girmiştir.³⁶ Yaşanan bu durum aslında Timur’un ifadeleriyle (2003:152),

---

³⁵ Burada “yarı-liberal sağcı muhalefet” kavramı Cem Eroğul’a ait bir ilişkilendirmedir. Çok partili hayatta “demokrasi” sağ cephenin oluşturduğu bir “demokrasi” olacaktı. Ancak sağın tüm eğilimlerinin oluşacak sağ muhalefet içinde yer alması söz konusu değildi. Osmanlı düzenine dönmek isteyen gericiler, laikliğe karşı olan şeriatçılar, ve Nazilere özenen faşistler sağ yapılanmaların içinde asla temsil edilmeyecekti. Eroğul’un “ısmarlama muhalefet” dediği tam da böyle bir şeydir. Bkz: Cem Eroğul, **Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971(Geçiş Sürecinde Türkiye)**, (3.baskı), Belge Yayınları, İstanbul, 1998, s.115.

³⁶ Demokrat Parti’nin demokratik olmayan uygulamaları için ayrıca Emre Kongar’ın **Tarihimize Yüzleşmek** adlı kitabının “Demokrat Parti neden Demokrat Değildi” başlıklı bölümüne bakınız. Ayrıca Nadir Nadi, Aziz Nesin gibi yazarların Said-i Nursi’yi eleştiren yazılarından dolayı baskı

“CHP nasıl hızla DP’lileşmişse, DP’nin de üst üste iktidar olması ile giderek CHP’lileşme sürecine girmesidir”. Zaten muvazaa bir partinin muhalefette iken eleştirdiği uygulamaları, iktidarda iken yapmaması beklenemez.

Aslında muhalefete hiç de alışık olmayan CHP, artık parti devlet sistemi ile kitleleri etkileyemeyeceği bilinciyle gerçekten demokratik atılımlar yapma çabası içerisine girmiştir. Yani CHP, tekrardan iktidar olmak için “devleti kurtarma” misyonunu “demokrasiyi kurtarma” misyonuna dönüştürmek zorunluluğundaydı. Esasında CHP bakımından 1950’li yıllar Kara-İncioğlu’nun ifadeleriyle (1992:85) “çoğulcu ve rekabetçi bir sistem içinde işlev gören ve toplumu temsil etme kaygısında olan bir parti olmakla devlet partisi geleneği arasında bir bocalama” dönemi olmuştur. Nitekim CHP meşruiyet kazanmak ve iktidarı yeniden ele geçirmek amacıyla DP’nin gerçekleştiremediği bir takım önemli adımlar atmıştır. Ve 1957’de yapılan erken seçime CHP yepyeni bir programla girmiştir. CHP’nin seçim programı şu hususları içermektedir: Mahkeme bağımsızlığı ve yargıç güvencesi; söz, basın ve toplantı özgürlüğü; radyo ve üniversite özerkliği; cumhurbaşkanının tarafsızlığı; Yüksek Hâkimler Kurulu’nun ve yasaları denetleyecek Anayasa Mahkemesi’nin kurulması; ispat hakkı; işçiye grev, toplu sözleşme, memura mesleksi örgüt ve sendika kurma hakları; çift kamaralı meclis sistemi; yıllık ücretli izin hakkı; ekonominin plan ve programa göre düzenlenmesi... vb.(Bila,1999:171-172). Seçim programı için oluşturulan bu hedefler CHP’nin 1959 yılında toplanan XIV. Kurultay’ında yayımlanan “*İlk Hedefler Beyannamesi*”nde ekonomik konular dışında sistematikleştirilmiş, yani parti politikası haline getirilmiştir (Bila,1999:175-177).

CHP’nin demokratikleşme yönündeki bu adımları sürerken DP’nin iktidarı da giderek daha da yozlaşmaktaydı. Özellikle 1955’te DP’yi eleştirip aralarında Fethi Çelikleş, Turan Güneş, Ekrem Alican, Turhan Feyzioğlu gibi isimlerin bulunduğu

---

görmeleri ve yazılarının sansüre uğraması gibi basına tahammülsüzlük örnekleri için bkz: Nurşen Mazıcı, **Demokrat Parti’nin Din Politikası ve Samsunda Nurcular**, On dokuz Mayıs Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Samsun, 2000, s.285- 286.

yirmi sekiz milletvekili tarafından oluşturulan Hürriyet Partisi'nin³⁷ muhalefette olan CHP'yi desteklemeleri ve 1957'de CHP ile birleşmeleri üzerine DP de *Vatan Cephesi* adı altında toplumda bir kamplaşma yaratma çabası içine girer. DP'nin muhalefeti tamamen sindirmeye yönelik çabalarının bardağı taşıran son uygulaması 15 Nisan 1960'da DP Meclis Grubu'nun bir tür yargı görevi göreceği olan soruşturma kurulu oluşturmasıdır. "*Tahkikat Komisyonu*" adı verilen bu oluşumun amacı o dönem gerek basını, gerek üniversiteleri gerekse orduyu arkasına alarak muhalefet yapan CHP'yi kapatmaktır.³⁸ Yaşanan bu durum üzerine İnönü'nün mecliste "...Eğer insan hakları yürütülemez, baskı rejimi kurulursa ihtilaller derhal gerçekleşir... Bu yolda devam ederseniz, ben bile sizi kurtaramam..."³⁹ şeklinde yapmış olduğu bir anlamda "tarihi" konuşma, ordudaki subaylar için müdahalenin zamanının geldiğinin bir işareti olarak da değerlendirilmiştir. Ve DP'nin on yıllık iktidarı 27 Mayıs 1960'da yapılan bir askeri müdahale ile son bulmuştu. Yapılan bu müdahale aslında DP döneminde asker-sivil bürokrat yapıdan farklı olarak gelişen büyük toprak sahibi "komprador-eşraf" ittifakına dayalı sınıfsal yapının, orta sınıfların etkili tabakası olan asker-sivil aydın ve memurlar karşısındaki üstünlüğüne karşı idi. Bu durumu Soysal, "burjuvazi-bürokrasi dengesinin bozulmasına ve bürokratik yanın zayıf düşürülmesine karşı bir tepki" olarak özetlemektedir.⁴⁰

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi emir komuta zinciri içerisinde olmayan bir müdahaleydi.⁴¹ Kendilerine "Milli Birlik Komitesi"⁴² adını veren 38 genç subaylardan oluşan bu grup yaklaşık bir yıl iktidarı elinde bulundurmuştur.

³⁷ Çağfer Güler, **Hürriyet Partisi (1955-1958)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993, s.125.

³⁸ Yaşanan bu süreç ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Çev: Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1994, s.82-87

³⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Cilt:13, 18 Nisan 1960, s.206- 207.

⁴⁰ Mümtaz Soysal, **Anayasa'nın Anlamı**, (6.baskı), Gerçek Yay., İstanbul, 1986, s.64.

⁴¹ Bülent Tanör, 27 Mayıs 1960'ta yaşanan olayı, "devrim", "ihtilal", "inkılap", "cuntacılık" gibi politik değer yargıları içeren kavramlarla nitelenmek yerine "müdahale" ya da "hareket" gibi daha nesnel terimlerle nitelenmeyi tercih eder. Bkz: Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, (13.baskı), YKY, İstanbul, 2005, s.364.

⁴² 38 kişiden oluşan darbeyi gerçekleştiren bu grup "aşırıcular" ve "ılımlılar" diye kategorize edilebilecek temel iki gruba ayrılmaktaydı. Bu grup içerisinde "aşırıcular" olarak bilinen Atatürkçü reformların demokratik bir rejimle gerçekleştirilemeyeceğine inanan "14'ler" diye de bilinen Alpaslan Türkeş'in başını çektiği grup tasfiye edilmiştir.

27 Mayıs askeri müdahalesinin yukarıda belirtilen temel nedeninin dışında, çok partili hayata geçişle içerisine girilen “ çok boyutlu demokratikleşme” sürecinin DP iktidarı döneminde kesintiye uğratıldığı gerekçesiyle yapıldığı toplumun hemen tüm kesiminde yaygın bir kanıdır. O dönem Türkiye’de sosyalist solun bile 27 Mayıs askeri darbesinden “sosyalizm”i inşa etmek adına medet umduğunu görürüz. Bu medet umma hatta o kadar abartılmıştır ki, askeri müdahale kimi “sosyalist” liderlerce adeta kutsanmıştır. Örneğin, 27 Mayıs müdahalesini anti-demokratik bir iktidara reaksiyon olmanın ötesinde adeta “bir kurtuluş projesi” olarak benimseyen Doğan Avcıoğlu, 27 Mayıs’a rağmen toprak ağalarının ve büyük sermayedarların egemenliklerini sürdürdüğünü de vurgulamaktadır.⁴³ Avcıoğlu’nun 27 Mayıs’a ilişkin bu değerlendirmesini teslim etmekle birlikte genel olarak başını çektiği Yön Çevresi kendi “sol” siyasetini hayata geçirebilme adına –ta ki 1971 Muhtırasına kadar- ordudan hep medet ummuştur.

27 Mayıs askeri müdahalesinin gerçekleştirilmesinin hemen ardından, müdahaleyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi tarafından anayasa yapılmak üzere MBK ve “Temsilciler Meclisi”⁴⁴nden oluşan bir “Kurucu Meclis” oluşturulmuştur. 6 Ocak 1961’de anayasa yapmak için hazırlıklara başlayan Sıddık Sami Onar başkanlığındaki Anayasa Komisyonu hazırlıklarını tamamlamış ve Anayasa 9 Temmuz 1961’de halkoyuna sunulmuştur. Kabul edilen 1961 Anayasa’sı CHP’nin 1959’da XIV. Kurultay’da yayınladığı “İlk Hedefler Beyannamesi”nden bire bir alıntılar içermektedir. İlginçtir ki, CHP ilkelerinin bir referandumla kabul edilen yeni anayasada yer almasına karşın parti(CHP), yapılacak olan seçimlerde 1957 seçimlerine kıyasla daha az oy alacaktır.⁴⁵ Aslında Anayasa’nın halkoylamasına sunulmasının sonuçlarına baktığımızda bu durumun nedenini görebiliriz. Halkoylamasına katılım oranı %80 idi ve Anayasa %61.7 evet oyu ile kabul edildi.

---

⁴³ Doğan Avcıoğlu, “Anlamak İstemediğimiz 27 Mayıs”, **Yön**, Sayı:23 (23 Mayıs 1962)

⁴⁴ “Temsilciler Meclisi” içerisinde barolardan, basına, ticaret ve sanayi odalarından sendikalara, yargıçlardan akademisyenlere bir çok mesleğin temsiline dayalı bir yapı olması nedeniyle korporatif temsil özelliğine sahipti. Korporatif temsil; kurucu birimlerin hiyerarşik olarak düzenlendiği, devlet tarafından tanınmış ya da izin verilmiş bir menfaat temsil sistemidir. Türk hukukunda kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları korporatist modele daha yakın olmuşlardır. Orhan Aldıkaçtı, **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İÜHF Yayını, İstanbul, 1982, s.133.

⁴⁵ Bu konuda bkz: Ayşe Ayata, **Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi**, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/473/5444.pdf (son erişim tarihi:22.04.2009)

Oylamaya katılmayan vatandaşlar da göz önünde bulundurulduğunda aslında anayasaya evet oyu veren seçmenlerin yarısı kadar olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu durum Demokrat Parti tabanının bir tepkisi olarak görülebilir (Zürcher,1995:358). Dolayısıyla 1961’de yapılan seçimlerde CHP’nin bir önceki seçimlere göre oy kaybetmesi yukarıda ifade edilen nedene bağlanabilir.

27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonrasında yapılan Anayasa, güçler ayrılığı ilkesini getirmesiyle yargı bağımsızlığını sağlaması, yasama meclisinin mutlak üstünlüğünü engelleme amacına yönelik olarak Anayasa Mahkemesi’ne yer vermesi⁴⁶, işçi, emekçi, öğrenci tüm kesime geniş hak ve özgürlükler sunması vb. düzenlemeleri içermesinin yanında, aynı zamanda askere “gerektiğinde” yürütmeye müdahale edebilecek bir düzenlemeyi⁴⁷ de içeren paradoksal düzenlemelere sahiptir.

Türkiye’de 1960 sonrası dönem siyasi polarizasyonun (kutuplaşma) niteliği açısından önemli bir kırılmanın yaşandığı da bir dönemdir. 1945-60 arası dönem siyaseti tayin eden seçmenin anlamlı bir ideolojik tercihte bulunmasına olanak bulunmayan dolayısıyla ideolojik farklılaşmanın çok düşük düzeyde olduğu bir dönemdir(Eroğul,1990:156). Türkiye’de sağ-sol şeklinde ideolojik ayrımlar üzerinden yapılan siyaset anlayışı 1960’lı yıllarla kendisine toplumsal bir karşılık bulmaya başlamıştır. Siyasi polarizasyonun (kutuplaşma) 1945- 60 arası dönemde muhalefet-iktidar diye oluştuğu dönemden sağ-sol diye oluştuğu bir döneme geçişin başladığı 1960’lı yıllarda tam da kendisini tek parti rejiminin ideolojiler üstü bir niteliğe sahip partisi olarak gören CHP, çok partili dönemin bu aşamasında kendisine uygun bir ideoloji seçmek zorundaydı. Bu dönem gelişen-değişen toplumsal ve siyasal koşulların etkisiyle de Türkiye’de kendisine ciddi bir toplumsal karşılık bulan

---

⁴⁶ Mustafa Erdoğan 1961 Anayasası ile anayasal bir kurum olarak kurulan Anayasa Mahkemesi’ni, seçilmiş hükümetlere olan güvensizliğin bir göstergesi olarak değerlendirmektedir. Esasında bu anayasal organın oluşturulmasının nedeni, Demokrat Parti geleneğinden gelen siyasi partilerin iktidarını denetim altına almaktır. Bkz: Mustafa Erdoğan, **Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset**, Liberte Yay., İstanbul, s.91-92.

⁴⁷ Taha Parla’ nın(1991:136) yerinde ifadesiyle “devlet yapısını militarize etmenin bir göstergesi” anlamında anayasal bir kurum haline getirilen Milli Güvenlik Kurulu, anayasanın “gerekli gördüğü durumlarda” askeri müdahale yapılmasını gerekli gören düzenlemeyi içeren İç Hizmetler Kanunu’nun 34. maddesine dayanarak yürütmeye müdahale yapabilme yasallığını(meşruluğunu değil) elde etmiştir. Böylece 1961 Anayasası’nda yer alan bu düzenleme ile Türk siyasal hayatında bir İttihatçı gelenek olan müdahale geleneği yeniden başlamış oluyordu.

Türkiye İşçi Partisi'nin de CHP'de yaratmış olduğu endişe, CHP'yi toplumsal meşruiyetini yitirmemek, hatta geleneksel tabanını yitirmemek için "sol" dan yana bir tercihe zorluyordu. Ve CHP 1960'ların ikinci yarısına doğru ideolojik tercihini "sol" dan yana yaparak, ideolojik programını "ortanın solu" olarak kavramsallaştırmıştır. Bu durum baktığımızda Ayata'nın (1992) savunduğu anlamda "CHP'nin ortanın solu açılımı, partinin zaten var olan görüşlerinin 1960 sonrası moda bir kavram olan "ortanın solu" kavramı ile adlandırılması" değil, değişen-gelişen sosyal, siyasal ortam içinde yaşanan meşruiyet krizini aşmanın bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

CHP'nin 1960'ların siyasal ortamı içerisinde ortanın solu açılımı ile siyasal yelpazedeki yerini kendine özgü bir "sol" tercihten yana kullanması partinin sosyal demokrasiyi de benimsemesini kaçınılmaz kılmıştır. Zaten ortanın solu hareketinin ideolojik karşılığı, hareketi savunanların vurguladığı anlamda Batılı bir sosyal demokrasi idi. Dolayısıyla ortanın solu açılımının ortaya çıktığı sosyo-ekonomik, siyasal ortam içerisinde, Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişimine bakmak, ortanın solu ile sosyal demokrasi arasındaki ilişkiyi doğru kurmak açısından önemlidir.

3.2.Sosyal Demokrasi Arayışları

Sosyal demokrasi,19.yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'da ortaya çıkmış bir ideolojidir. Sosyal demokrasi ilk ortaya çıktığı zamanlarda aslında tamamen Marksist düşüncenin etkisi altında kalmıştır. Özellikle Ferdinand Lassalle, Eduard Bernstein ve Karl Kautsky'nin sosyal demokrasi düşüncesinin partileşme sürecine dönüşmesinde çok önemli katkıları olduğu gözlenmiştir (Özdalga,2001:48-49). Nitekim Alman Sosyal Demokrat Parti'nin kurulması ile sosyal demokrasi düşüncesinin temel ilkeleri de belirmeye başlamıştır.⁴⁸ Sosyal demokrasi düşüncesine, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren özellikle Karl Kautsky, Edward Bernstein, Ferdinand Lassalle gibi Alman düşünürlerin çabası ile bir ideolojik bütünlük

---

⁴⁸ Bkz: Cem Mirzanlı, **Sosyal Demokrasinin Oluşumu ve Türkiye Deneyimi**, www.sodev.org. (son erişim tarihi: 02.04.2009)

kazandırılmaya çalışılıyordu. Nitekim bu doğrultuda 19.yüzyılın son çeyreği ile 20.yüzyılın başlarını kapsayan yaklaşık 40 yıllık süreç, sosyal demokrasiyi bir temele oturtma amacına yönelik yoğun ideolojik tartışmalarla geçmiştir.

Yaklaşık yarım asırlık bir mücadele sonucu temelleri oluşan sosyal demokrasi düşüncesi özellikle 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren, piyasa ile eleştirel bir ilişki içinde olmak, insan hakları ve demokrasiyi geliştirmek, ırkçılıkla mücadele etmek, uluslar arası dayanışmayı geliştirmek⁴⁹ anlamında birçok yol kat etmiştir (Karakaş,2007:253).

Gelişim süreci yaklaşık iki asır öncesine uzanan sosyal demokrasi Türkiye’de 1965 seçimleri ile CHP’nin ortanın solu açılımı içine girmesi sonucu Batılı anlamında bir gelişme göstermeye başlamıştır. Avrupa’da sosyal demokrasi fikrinin öncesi tüm tartışmaları da içeren bir şekilde 1875’de Gotha Programı ile partileşme süreci içine girdiğini düşünürsek, Türkiye’de sosyal demokrasi düşüncesi çok gecikmeli olarak bir parti programına ve hükümet politikasına konu olmuştur.

Türkiye’de baktığımızda sosyal demokrasinin fikrinin temelleri aslında Osmanlıya kadar gitmektedir. 1908’de gerçekleştirilen 2. Meşrutiyet ile birlikte Osmanlı’da Liberal ve Sosyalist yapıda fırkaların kurulduğunu görmekteyiz. O dönem Dr. Hasan Rıza Bey’in başkanlığında kurulan Sosyal Demokrat Fırkası(parti) kendisinin II. Enternasyonal’e bağlı olduğunu bildirmiş ve ona göre programlar hazırlamıştır (Tunaya,1999:237-241).

Erken Cumhuriyet dönemi, ulus-devleti inşa etme çabası ile geçtiğinden sosyal demokrasinin gelişeceği bir ortam pek mümkün olmamıştır. Bu dönem Türkiye’de geleneksel Osmanlı sisteminden ekonomik, siyasi ve kültürel anlamda bir kopuş gerektirmekte idi. Bu yeniden yapılanma sürecinin baş aktörü olarak CHP,

---

⁴⁹ 1964-1987 yılları arasında Alman Sosyal Demokrat Partisi SPD’nin liderliğini yapan Willy Brandt, “Doğu-Batı gerginliğinin azaltılmasına katkıları” nedeniyle 1976’da Nobel Barış Ödülü’ne de layık görülmüştür. Bkz: Ercan Karakaş, Sosyal Demokrasi Arayışları, **Sol Düşünce**, Yay. Haz.: Murat Gültekingil, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 8, İletişim Yay., İstanbul, 2008, s.255.

devlet ile özdeş hareket etmek zorunda kaldığından sosyal demokrasi mümkün olmamıştır.⁵⁰

Bir dönemselleştirme yapmak gerekirse 1923-1960 arası dönem sosyal demokrasinin gelişmesi açısından cılız bir dönemdir. Bu dönemde Türkiye’de sosyal demokrasinin zayıf olmasının bir nedeni Avrupa’daki gibi sosyal demokrasinin sınıf temelli gelişen, tabandan bir hareket olma niteliğine sahip olmamasıdır. O dönemde dünyada ve de Türkiye’de 1929 Krizinin etkisiyle uygulanmaya başlayan katı devletçilik uygulaması ile toplumu temsil eden tüm siyasal, ekonomik sosyal yapılanmalar korporatist devlet anlayışına göre şekillenmiştir. CHP’de 1960’lara kadar parti-devlet özdeşliği içerisinde hareket etmiştir. 1946’da Cemil Arif Alpay tarafından kurulan ve mütareke döneminde kurulmuş olan Sosyal Demokrat Fırka’nın devamı olan Türk Sosyal Demokrat Partisi⁵¹ bile muvazaa bir parti idi. Dolayısıyla bu parti sosyal demokrasi kültürünün gelişmesine bir katkı sağlayamamıştır.

CHP’nin 1959’da yayımladığı İlk Hedefler Beyannamesi, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası oluşturulan 1961 Anayasası’nın içeriğini de belirleyen bir etki yaratmıştır. 1961 Anayasası’nın da sağlamış olduğu özgürlük ortamı içerisinde sosyal demokrasi düşüncesi CHP için mümkün olmuş bir durumdur. Ancak CHP’nin kendisini sosyal demokrat(demokratik sol) bir parti olarak tanımlaması özellikle sosyalist sol ile ortanın solu arasındaki farkı ortaya koymaya çalışması açısından da ele alınmalıdır. O dönem CHP’nin ilke olarak benimsemeye çalıştığı Batılı sosyal Demokrasi anlayışı, kapitalist devleti nihai olarak yıkıma götürmek yerine, devletin düzenleyici bir aktör olarak iktisadi hayata müdahil olmasıyla oluşacak refah devletini inşa etme amacını taşıyordu (Kavukçuoğlu, 1998:242). Yani 1960’lı yıllarda Avrupa’da sosyal demokrasi, kapitalist sistemin sürekliliği açısından gerekli olan refah devleti uygulamalarına angaje olmuş, mevcut kapitalist sistemi veri olarak kabul eden, devleti Keynes politikalarına benzer bir şekilde yönetmeyi bir seçenek

---

⁵⁰ Nejat Erder, **Türkiye’de Sosyal Demokrasi’nin İdeoloji Sorunsalı**, www.sdd.org.tr (son erişim:04.06.2009)

⁵¹ Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Hasan İleri, **Türkiye’de Sosyal Demokrasi (1908-1998)**, Yorum Basın-Yayın, Ankara, 1998, s.70-72.

olarak gören ve Marksist devlet uygulamalarından oldukça uzak niteliklere sahipti.⁵² Batı sosyal demokrasisinin 1950'den sonra almış olduğu bu yeni biçim, 1960'ların ortalarında bir meşruiyet kaygısı olarak ortanın solu açılımı ile sola meyletmiş olan CHP için tam aranılan bir modeldi. Ecevit, o dönem ele almış olduğu çalışmasında ortanın solu açılımının mahiyetini ortaya koyacak bir şekilde, “ (...). Ortanın solu, bizi dört yanımızdan saran sol basınçların Batı'dan gelenidir” (Ecevit,1966:32) şeklinde bir tercihte bulunarak, ortanın solu açılımından anlaşılması gerekenin Batı'lı anlamda sosyal demokrasi olduğunu belirtmiştir.

O dönem ortanın solu açılımına sıcak bakan *Özgür İnsan* dergisinde, CHP ile Batılı anlamda sosyal demokrasinin birbiri ile uyuşmayacağı yönünde yazılarda çıkmaktaydı. Mete Tunçay, derginin 16. sayısında CHP'nin sosyal demokratlığa soyunmasına ilişkin şu ilginç tespitlerde bulunmaktadır:

“Türkiye az gelişmiş bir ülke olduğu için, kapitalizmi de yeni yetme bir kapitalizm. Sosyal demokrasi ise, kapitalizmin ancak ileri bir aşamasında aşağı sınıflara da bir şeyler vererek gerçekleştirilebilir. Kapitalizmin kuruluş döneminde böyle bir şey düşünülemez. Kapitalistler, düzenlerinin “zekat”ını vermeden önce semirmek isterler. Oysa bugün Türkiye'deki sermaye-emek karşıtlığında, CHP emeği tutunca, sermaye ile geçinemeyecektir.”⁵³

Mete Tunçay, *Özgür İnsan*'daki bu yazısında sosyal demokrasi ile kapitalist gelişmişlik arasında doğrusal bir ilişki kurmakta, Türkiye'de kapitalistleşme henüz başlangıç aşamasında olduğundan sosyal demokrasinin mümkün olamayacağı çıkarımında bulunmaktadır.

CHP'nin sosyal demokrat bir parti olmasının eleştirilmesinin yanında, sosyal demokrasiyi savunanlar gerek CHP içerisinde gerekse CHP'ye yakın dergi çevreleri içerisinde hep daha fazla olmuştur. Haluk Ülman yine *Özgür İnsan* dergisinin 15. sayısında, Avrupa sosyal demokrat partiler ile CHP'nin siyasal, ekonomik yönelimlerinin çok benzediğini iddia ederek, Avrupa Konseyi'nde sosyalist partilerin

---

⁵² Sosyal demokratlar 1959'da oluşturmuş oldukları *Bad Godesberg* programı ile sosyal demokrasi ile Marsizm arasındaki bütün ilişkiyi ortadan kaldırıyorlar. Programda Alman sosyal demokrasisinin kökenleri, Alman toplumunun gelişiminin Marksist analizinden, sınıf mücadeleleri tarihinden vb. değil, etik bir sosyalizmin özgürlük, adalet ve dayanışma gibi temel değerlerinden hareketle açıklanıyordu. Bkz: Kavukçuoğlu, a.g.e.

⁵³ Mete Tunçay, “Ad Sorunu”, *Özgür İnsan*, Sayı:16, (Mayıs 1974)

oluşturduğu gruba dâhil olmasını ister.⁵⁴ Ecevit hükümeti zamanında dışişleri bakanlığı yapmış Turan Güneş'e göre İskandinav ülkeleri gerçekten insan hakları ve demokrasi konusunda çok ilerlemişlerdir. Bu ülkeler bu konuda samimilerdir, çünkü diğer ülkelerle olan ilişkilerini çıkar üzerinden değil, o ülkelerin demokrasi ve insan haklarına olan saygıları üzerinden şekillendirirler. Dolayısıyla Ecevit hükümeti zamanında bu ülkelerle olan ilişkiler olağanüstü ilerlemeler kaydetmiştir (Ağtaş,2007:130).

CHP sosyal demokrat/demokratik sol açılımı ile sola daha çok yaklaşarak halk desteğini giderek arttırmıştır. Ecevit liderliğindeki sosyal demokrat eğilimli CHP, 1973 seçimlerinde oyların %33'ünü alarak en fazla oyu alan parti olmuştur. CHP, hükümeti tek başına kurma çoğunluğuna sahip olamadığından dolayı o dönem Milli Selamet Partisi ile koalisyon oluşturarak hükümeti kurmuştur (Erdoğan,2003:120). CHP'nin ikinci büyük başarısı ise 1977 Seçimlerinde halk desteğini daha da arttırarak %41.3'e kadar yükseltmesi olmuştur. Ama sağlanan bu başarı CHP'nin yine tek başına hükümet olmasına yetmedi. Sağ kesimden bakanlık verme sözü karşılığında alınan milletvekilleri ile hükümet nihayet kurulmuş oldu. Seçimlerde kazanılan bu başarılar ilerisi olamayan bir durum arz etmekteydi. Özellikle ekonomide, partinin program ve icraatı netlik kazanamadı. Ayrıca toplumun bütün hücrelerine ulaşmış güçlü, katılımcı ve yaygın örgütü olmaksızın bir sosyal demokrat partinin başarılı olamayacağı da anlaşılamadı (Akad,1991:205). Ve nihayet 12 Eylül 1980'de yapılan askeri müdahale ile sosyal demokrasinin tüm kazanımları yitirilmiş oldu. CHP 12 Eylül darbesi ile kapatıldı. CHP içerisinde yer alan sosyal demokrat kesim Halkçı Parti(HP), Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), ve 1985'te Demokratik Sol Parti(DSP) girişimleri ile sosyal demokrasiyi yeniden yeşertmeye çalışsalar da başarılı olamamışlardır.

Ercan Karakaş, Türkiye'de sosyal demokrat/demokratik sol hareketin başarısızlığını, hareketin kendisini yenileyememesine bağlamaktadır. Türkiye'de sosyal demokrasinin kendisini yenileyememesi, bilimsel, teknolojik gelişmelere bağlı

---

⁵⁴ Haluk Ülman, "CHP'nin Avrupa Konseyi'ndeki Yeri", **Özgür İnsan**, Sayı:15, (Mart, 1974)

olarak toplumda ve sınıfların yapısındaki değişikliklere denk düşecek düşünsel ve programatik yenilenmelerin zamanında gerçekleştirilememesi anlamında bir yapısal nedene bağlıdır (Karakaş,2007:256). Sosyal demokratik hareket Bottomore'in ifadeleriyle (1994:15), "önce feodal kısıtlamalardan kurtulmaya çalışan burjuvazinin, sonrada burjuvazinin egemenliğinden kurtulmaya çalışan işçi sınıfının hareketleri olmak üzere büyük ölçüde sınıf hareketi" ne dayanan bir kültüre sahip olmadığı sürece aslında bir hükümet programının ötesine geçemez. Sosyal demokrasi özellikle CHP tarafından sosyolojik gerçeğe tekabül etmeyen bir popülist söylemle hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla sosyal demokrasi söylemi gerçekçi ve de kalıcı olamamıştır. Bu tez kapsamında savunulan anlamda, CHP'nin sosyal demokrasiden uzaklaşması, popülist siyaset tarzından uzaklaşmasıyla alakalı bir durumdur. Bu ilişkilendirmeye ortanın solu ile popülizm arasındaki ilişki ortaya koyulmaya çalışılırken yer verilecektir.

4. CHP'DE BİR MEŞRUIYET ARAYIŞI: ORTANIN SOLU SÖYLEMİ

1965 Seçimleri öncesi Parti içerisinde ilk defa İsmet İnönü'nün kullandığı ortanın solu kavramı, özellikle İnönü tarafından 1965 Seçimleri için bir slogan olarak kullanılmıştır. İsmet İnönü ortanın solu kavramının içerdiği anlamın, CHP'nin tarihsel ideolojisiyle uyduğunu dolayısıyla CHP'nin "sol" a kayma gibi bir sürece girmediğini iddia etmekteydi. Parti içerisinde başını Bülent Ecevit'in çektiği grup ise ortanın solu açılımının aslında Partiyi sosyal demokrat/demokratik sol bir çizgiye taşıyacağı düşüncesindeydi. Parti içerisinde yaklaşık on yıl kavgalara, hizipleşmelere neden olacak tartışmalara gerekçe olacak olan ortanın solu açılımı, bir anlamda Ecevitçiler'in başarısıyla parti politikasına dönüştürülebilmiştir. Ecevit tarafından temelleri oluşturulan ortanın solu fikri, bu fikri savunanlarca "sol" a doğru bir değişimi ifade etmekteydi.

4.1. Ortanın Solu Kavramının Ortaya Çıkışı

CHP’de ortanın solu kavramına ilişkin tartışmalar 1960’ların ilk yarısında başlar. Ortanın solu kavramının ilk ne zaman ve kim tarafından kullanıldığına ilişkin farklı yaklaşımlar olsa da kavram üzerinde en büyük etkiyi yaratan isim kuşkusuz İsmet İnönü olmuştur. Ancak ortanın solu kavramını çağrıştıracak ifadeler 1960 öncesi dönemde DP lideri Adnan Menderes tarafından da kullanılmıştır. Demokrat Parti’nin resmi olarak kuruluşu vesilesiyle düzenlenen basın toplantısında söz konusu yeni kurulan bu partinin CHP’ye kıyasla nasıl bir politik çizgide yer aldığına ilişkin bir soruya Adnan Menderes şöyle cevap vermiştir: “DP, belki iki parmak daha soldadır.” (Toker,1990:83). Menderes’in kullandığı bu ifadeden yola çıkarak Ağtaş (2007:195), CHP’nin kullanmış olduğu ortanın solu kavramının tarifinin ilk defa Menderes tarafından metaforize edildiğini iddia etmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, ortanın solu kavramının bir parti program ve ideolojisi olarak ortaya çıkışı 1960’lı yıllar CHP’sine rastlar.

1960’lı yıllar siyasi ayrışmanın belli bir program ve ideoloji üzerinden olduğu, başka bir ifadeyle siyasette bu polarize olma (kutuplaşma) durumunun sağ veya sol şeklinde olduğu bir dönemin başladığı yıllardı. DP kendisini “iki parmak solda” veya “demokrat” olarak tarif ederken bu tarif etme aslında bir ideolojik farklılaşmaya işaret değildi. Aksine bu tarifler CHP’ye olan yakınlığı ima eden bir mahiyetteydi. Çünkü o dönem Eroğul’un belirttiği gibi (1990:156-157), ideolojik farklılaşmalar, seçmenin anlamlı bir ideolojik tercihte bulunmasına olanak vermeyecek şekilde düşük düzeyde tutulmuştur. O dönem iktidar partisi olan DP de söylemleri ile toplumda ideolojik farklılaşmaları önleyici bir etki yapmaktaydı. Ancak toplumda ideolojik farklılaşmaların yok denecek düzeyde az olmasının en önemli nedeni Türkiye’nin feodal ilişkilerle işleyen bir yoğun tarım ülkesi olması idi. Tarım toplumunun en önemli faktörü olarak görebileceğimiz köylü ise ne siyaseti ideolojik (sol veya sınıfsal) temelde görebilecek bir bilince ne de böyle bir bilincin yeşermesini sağlayabilecek bir örgütsel öncü alt yapıya sahipti. 1960’lara geldiğimizde dünyada gelişen özellikle üçüncü dünyacı ideolojik hareketler ve de

1961 Anayasası'nın getirmiş olduğu "sosyal devlet", "sosyal adalet" ve temel özgürlüklere ilişkin açılımlar Türkiye'de ideolojik farklılaşmaya dayalı bir siyasetin kendisine toplumsal bir karşılık bulmaya başladığı bir zemin hazırlamıştır. İşte, CHP'de bu genel siyasi konjonktür içerisinde kendisine toplumsal meşruiyetini kaybetmeyecek bir "ideoloji" seçmek zorunda kalmıştır. Ortanın solu kavramı bu ihtiyacı gidermeye yönelik bir anlam ifade etmekteydi. Nitekim 1965 yılı başlarında CHP'nin "sola kayma" şeklindeki değişimi CHP parti meclisi bildirisinde şöyle gerekçelendirilmekteydi:

- Yoksul kesimlerin ekonomik ve sosyal hak taleplerinin artması
- CHP tabanının bu genel eğilime paralel olarak köklü taleplerde bulunması
- TİP'in somut önerilerinin yaygın bir şekilde taban bulması
- Amerika'ya (Batı'ya) duyulan güvenin sarsılması

gibi nedenler CHP'de ortanın solu politikasına doğru yönelişin temel gerekçeleri olarak savunulmuştur (Aktaran: Bila,1999:211-212).

Ortanın solu kavramı 1960'lı yılların başında CHP'nin bir niteliği şeklinde olmasa da kullanılmıştı. Nitekim Bülent Ecevit yıllar sonra bu konuda *Ulus* gazetesinde şunları söylemişti:

" İnönü'nün Abdi İpekçi ile yaptığı bir mülakat Milliyet gazetesinde yayımlandı. Orada sayın İnönü kendi ağzından ilk kez CHP'nin ortanın solunda bir parti olduğunu söylüyordu. Daha önce bu sözü Nihat Erim ve İsmail Rüştü Aksal kendilerinin ifade ettiklerini sonradan söylemişlerdi. Ben de hükümette bulunduğum sırada Ankara'da Tıp Fakültesinde yapılan bir açık oturumda ortanın solunda olduğumuzu söylediğimizi hatırlarım. Fakat tabii bizim ağzımızdan çıktığı vakit hiçbir yankı uyandırmamış olan bu terim, İnönü tarafından CHP'nin niteliği olarak kullanılıncaya büyük yankılar uyandırdı, büyük gürültüler kopardı."⁵⁵

Partinin bir niteliği olarak ilk defa İnönü tarafından kullanılan ortanın solu kavramı, parti içerisinde çok çabuk bir şekilde yankı bulmuştur. Bu kavramı özellikle İnönü'nün savunuyor olmasının parti içerisinde kavrama karşı büyük bir ilginin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. *Politika* dergisinin 16 Ocak 1967'de ortanın solu açılımının il başkanları arasında %80 oranında benimsenmediğine ilişkin bir anket yayımlamasından yaklaşık 3 ay sonra 26 Nisan 1967'de Milliyet gazetesinde

---

⁵⁵Bülent Ecevit, "Ecevit Siyasi Hayatını Anlatıyor", *Ulus*, 22 Ekim 1975, s.7.

yayımlanan bir ankete göre ise Ortanın Solu açılımının %64.4 oranında benimsendiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bozkurt (1967:116) CHP içerisinde kısa bir sürede ortanın solunu benimsemeye yönelik bu değişimin nedenini İnönü'nün tavrına bağlamaktadır.

İnönü'nün ortanın soluna ilişkin gerek grup toplantılarında gerekse parti meclisi toplantılarında yapmış olduğu açıklamalar parti yönetim kadrosunda ortanın solu açılımına ilişkin olumlu bir etki yaratmıştır. İnönü ortanın solu açılımına ilişkin parti içindeki ve halktaki kuşkuları gidermeye yönelik ve parti dışından bu kuşkuları besleyici söylemleri etkisizleştirmek için ortanın solu kavramını Cumhuriyet'in temel ilkeleri ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. İnönü, 29 Temmuz 1965 günü Milliyet gazetesine şöyle konuşmuştur:

“CHP, bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir anlayışadır. 1923'teki harap ülkede devletçilik nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresiyse, bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur.”⁵⁶

İnönü özellikle halkta, CHP'nin ortanın solu açılımına ilişkin olumlu, sahiplenici bir etki yaratmak amacıyla yönelik olarak gayet popülist bir dil kullanmaktadır. İnönü 1960 öncesi sosyo-ekonomik ortama göndermeler yapmakta ve ortanın solu açılımını 1961 Anayasası'nın hayata geçirilme çabası olarak değerlendirmektedir. Nitekim İnönü Trabzon'da anayasa-ortanın solu özdeşliğine çıkan şu değerlendirmeleri yapmıştır:

“1961'e kadar 250 lira kazancı olan vergi ödüyor, 250 000 lira kazancı olan vergi vermiyordu. Bugünkü toplum bunu kabul etmiyor. Ortanın solu işte budur. Bugünkü toplum devletin, ülkenin yetenekli çocuklarını okutmasını istiyor, ortanın solu budur. Devlet vatandaşın sağlığını korumak için tedbir alacaktır, ortanın solu budur. Bugünkü devlet sosyal devlettir. Bu anayasa hükmüdür. Anayasa ortanın solunda bir kanaatle yapılmıştır.

Şimdi ortanın solunu anladınız mı?”⁵⁷

İnönü ve Ecevit, ortanın solu politikası adı verilen parti içindeki bu açılımın hangi politik hedefler içerdiğinin özetini 1965 genel seçimlerinde seçim bildirgesi olarak da ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu seçim bildirgesinde dikkati çeken başlıca hedefler ise şöyle sıralanmaktadır:

⁵⁶ İsmet İnönü, “İnönü Ortanın Solunu Anlatıyor”, **Milliyet**, 29 Temmuz 1965, s.1-7.

⁵⁷ İsmet İnönü, “İşte Sosyal Adalet”, **Ulus**, 5 Ekim 1965, s.7.

- Az kazanandan az, çok kazanandan çok vergi alınması
- Stratejik madenlerle miktar ve çeşit itibariyle tekel niteliğindeki madenler ve maden kömürünün devlet eliyle işletilmesi
- Yer altı maden kaynaklarının sömürü ve israfının önlenmesi
- Sanayileşme alanında, devlet ve özel girişimin yan yana birbirini tamamlayarak uyum ve eşit rekabet koşulları içinde çalışmalarının sağlanması
- Petrol konusunda, Türk devletinin ve devlet sermayesi ile kurulmuş milli petrol kuruluşunun petrol arama ve işletme yetkilerini sınırlayan hükümlerin değiştirilmesi; verilmiş olan ve iyiye kullanılan ruhsatların korunması, ancak, bundan sonra, petrol arama ve işletmeciliğinin devlet eliyle yapılması, kesin gereklilik halinde, devletin özel sermayeyle ortaklık kurabilmesi
- Devletin ve kamu sektörünün bütün akaryakıt ve petrol ürünleri ihtiyacının yalnız devletin petrol kuruluşları tarafından karşılanması.⁵⁸

Seçim bildirgesinde ortanın solu açılımı ile hedeflenen diğer önemli adımlar toprak reformunun gerçekleştirileceği ve iktisadi devlet teşekküllerinde işçilerin yönetime ve kara katılmalarını sağlamaya yönelik düzenlemeler de yer almaktaydı.

Seçim bildirgesinden de anlaşıldığı üzere CHP ortanın solu politikası ile milli hassasiyetlilikleri olan, halkçı bir çizgide, demokrasiye vurgu yapan, kendine özgü bir sol tavır geliştiren bir parti olmak ve 1965 seçimlerinde iktidarı tek başına ele geçirmek çabası içerisine girmiştir. Parti içerisindeki bu açılım, “değişim” halka iyi anlatılmalıydı. Bu konuda en azından halka ulaşabilmenin en kestirme ve etkili araçlarından biri olan yazılı basında detaylı açıklamalar yapan kişi İnönü olmuştur. İnönü’nün Abdi İpekçi ile yapmış olduğu röportaj yazılı medyada yapılan ilk röportajdır. Röportajda ortanın solu açılımına ilişkin İnönü tarafından özetle şu hususlar belirtilmiştir:

“(…), Nihat Erim, Roosevelt’in büyük ekonomik buhrandan sonra Amerika’da “*New Deal*” adıyla tatbik ettiği yeni düzen diyebileceğimiz sistem üzerine ‘ben ortanın solundayım’ dediğini

---

⁵⁸ **CHP 1965 Milletvekili Seçim Bildirgesi**, Rüzgarlı Matbaa, Ankara, 1965.

belirtmiştir. (...) CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayışadır. (...) Bana devletçiliğin ortanın solunda olmadığından, özel teşebbüsü engellediğinden bahsetmeye kimin cesareti olabilir.

(...) Halk Partisinin sevk-ü idaresi içerden ve dışarıdan gelen bütün akımlara karşı doğru yolu, ileri hedefi bulur ve yürütür bir kudrettir.

(...) İktidarımız zamanında aşırı sol akımlara müsamaha ettiğimizden şikayet edilmiştir. (...) Rejimi kökleştirip yerleştiren ve bugünkü seçimleri mümkün kılan bir idareye bu kadar insafsızlıkla hüküm verilmesi nadir görülmüştür. (...)⁵⁹

Yukarıda özet olarak verilmiş uzun röportajdan da anlaşılacağı üzere ortanın solu açılımı ile içerisine girilen “değişim” ve bu “değişim”i getirecek olan program ve hedefler özellikle İnönü tarafından CHP’nin tarihsel felsefi ilkelerinde bir kırılmaya asla işaret etmiyordu. Tam tersine, partinin geçmişten bu yana savunmuş olduğu görüşler, 1960 askeri müdahalesinden sonra moda olan daha çok sol ve sosyal demokrat terminolojiye yakın kavramlarla yeniden tanımlanmıştır (Ayata,1992:82).

1965 seçimleri yaklaştıkça ortanın solu kavramına ilişkin tartışmalar geniş bir boyut kazanmaktaydı. Seçim öncesi özellikle İnönü siyasi tartışmaların ideolojik (sağ-sol şeklinde) çatışmaya doğru gittiğini fark etmiş ve partinin saflarında yer alan gençlerin taleplerine de yer vermiştir (Abadan,1966:156-157). Bu doğrultuda 23 Mayıs 1965’de toplanan Ankara Gençlik Kolu kongresinde gençlerin “Emperyalizme ve Kapitalizme Karşı Mücadele Edeceğiz” sloganı altında sıralamış olduğu hedeflere seçim öncesi CHP’nin seçim bildirgesinde aynen yer verilmiştir (Bila,1999:212-215). Toplumun değişik kesimlerinden gelen bu ve benzeri talepler etrafında bir nevi cephe oluşturmaya çalışan CHP 1965 seçimlerinde daha başarılı olacağı kanısındaydı.

Bu dönem CHP’nin yayın organı olan Ulus gazetesinde de ortanın solu açılımına ilişkin tartışmalar yoğunluk kazanmıştır. Baban, mecliste DP’nin ve AP’nin ilerici, demokrat olduğunu kanıtlamak amacına yönelik sol tarafta oturmasının biçimsel ve simgesel bir anlamının ötesinde bir gerçekliğinin olmadığını ülkenin ileriye gidebilmesi ve sosyal adaleti yakalayabilmesinin koşulunun mümkün olduğunu şu cümlelerle savunmuştur:

---

⁵⁹ İsmet İnönü, “İnönü Ortanın Solunu Anlatıyor”, **Ulus**, 30 Temmuz 1965, s.7. Milliyet gazetesi yazarlarından Abdi İpekçi’nin İsmet İnönü ile yapmış olduğu röportajın tam metni için bkz: EK-1.

“Ortanın solu demekle neyi kastediyoruz? Bunu vatandaşlarımızın iyi anlamasını isteriz ki, AP'nin tezviratına(?) kendilerini kaptırmasınlar. Türkiye halkının büyük bir kısmı dar gelirli, seçim sıkıntısı çeken insanlardır. Halk partisinin görevi, bu temeldeki dar gelirli vatandaşları asansöre bindirerek orta kata çıkarmaktır. Halk Partisi, sınıflar arasındaki çekişmeleri alabildiğince arttıracak, insanları birbirine düşman edecek tutumları reddeder. Memleketin iktisadi buhranlar ve sosyal ihtilaller içinde kıvrana kıvrana bir gün komünizmin kucacağına düşmemesi için ister ki, az kazançlı vatandaş sıkıntıdan kurtaralım. İşte onun bu arzusuna tekabül eden politikaya ortanın solu derler.”⁶⁰

CHP'nin önde gelenlerinin, 1965 seçimleri öncesi ortanın solu sloganıyla bir seçim kampanyası içerisine girmesinin temel saiklerinden bir tanesi de, o dönem ilk defa sınıf temelli, sosyalist bir politikayı kendisine temel edinen bir siyasi yapılanma olan TİP'in gençlik ve özellikle işçi sınıfı içerisinde artan sempatisiydi. Ancak seçim öncesi sıklıkla AP'nin işçilerle aldatıcı bir ilişki içerisine girdiği vurgusu yapılmaktaydı. Gelişen işçi hareketinin daha da güçlenip sürekli hale gelebilmesinin ancak ortanın solunu benimseyen CHP ile hareket edilmesi ile mümkün olabileceği vurgulanmaktaydı. CHP burada ortanın solu kavramının ortaya çıkışının temel saiklerinden biri olan TİP olgusu ile doğrudan münakaşaya girmektense, AP ile bu konuda münakaşaya girmeyi daha doğru bir tercih olarak görmüştür. Nitekim bu anlamda Ecevit gazetesindeki köşesinde şu açıklamalarda bulunmuştur:

“İşçiler, son üç-dört yılda büyük güç kazandılar. Önümüzdeki genel seçimlerde bu gücü nasıl kullanacaklar? Bu gücü ellerinden almak isteyenlere oylarıyla teslim mi olacaklar yoksa karşı mı çıkacaklar? Bu soruya seçimlerde verilecek cevap, Türk işçi hareketinin kaderini çizecektir(...) İşçiler kendilerini ezmek, sömürmek isteyenlerin çıkarlarını gözeten bir partiye ve ya partilere destek olurlarsa, sarı sendikacılığa kızma hakkını kendilerinde görebilirler mi? (...) Bunu bile bile işçi çoğunluğu AP'ni desteklerse, demokratik Türk işçi hareketine en ağır darbe işçilerin kendilerinden gelmiş olur.(...) Buna inanmak, Türk işçisinin sağduyusundan, siyasal bilincinden şüphe etmektir. Buna inanmak Türk Demokrasısından umut kesmektir. (...)Zonguldak'ta Çan'da işçilerin üstüne silahlı birlikler yollanması, Türk-İş Genel Merkezi'nin aranması Tokat'ta sendikacıların yollarının kesilip araçlarındaki dergilerin alınması, Siirt'te işçilerin jandarma dipçikleri ile tartaklanması (...) Bütün bunların bu iktidar dönemine rastlaması bir tesadüf olabilir mi? (...) Bu belirtileri göre göre, işçiler, önümüzdeki seçimlerde oylarını herhalde bu zihniyetin temsilcilerine vermeyecektir.”⁶¹

Ortanın solu açılımına ilişkin gerek parti içinden gerekse parti dışından getirilen eleştiriler kavramın gelişmesinde olumlu bir etki oluşturmaktaydı. Böylece kavramın müphemliği eleştirilere verilen cevaplarla giderilmeye çalışılıyordu. Ortanın solu açılımına en çok eleştiri, kavramın ülkede komünizme giden yolun önünü açan bir mahiyet taşıdığı yönündeydi. Eleştiriler karşısında ortanın

⁶⁰Cihad Baban, “Ortanın Solu”, **Ulus**, 24 Ağustos 1965, s.1.

⁶¹Bülent Ecevit, “İşçiler ve Seçimler”, **Ulus**, 1 Eylül 1965, s.1.

solcularının kavrama ilişkin açıklamaları ortanın solu açılımı ile neyi hedeflediklerine daha somut bir nitelik kazandırmaktaydı. Kavrama yönelik eleştirilere karşı Sahir Kurutluoğlu *Ulus* gazetesinde Şu değerlendirmede bulunmuştur:

“CHP’nin ortanın solunda olması, Atatürk devletçiliğini ve sosyal adalet ilkelerini sinesinde taşıyan Anayasa’nın koyduğu esaslara bağlı olup, bunu aŐması elbette mŐmkŐn değildir”⁶²

Ulus gazetesinin önemli diğer bir köŞe yazarı olan Coşkun Kırca, ortanın solu söyleminin önemini Şu cŐmlelerle ifade etmiştir:

“Türk Anayasası’nın, diktanın her çeŐidini yasaklamıŐtır. AŞırı sağ diktacılıkta aşırı sol diktacılıkta, yani faşizm de, komŐnizm de bu ũlkede söz konusu olamayacaktır. ũlkemizde sol, sosyalizm dogmatik taraflarından kurtulup pragmatik bir doktrine kavuŐan İngiliz İŞçi Partisi’nin ve İŐkandinav sosyalist partileri gibi sosyal partilere benzeyen demokratik bir ‘orta sol’ partisi olan gŐçlü CHP ile demokratik dŐzeni reddetmeyeceğini sŐyleyen dogmatik nitelikteki bir sosyalist parti olan kŐçük TİP tarafından temsil edilmektedir.”⁶³

Yine Yurdakul Fincancı köŞesinde etraflıca, ortanın solunun sosyal adaleti hedef edinen bir mahiyetinin olduğunu, verilerle her alanda sosyal adaletsizliğin olduğu tespiti ũzerinden yapmaktadır. Fincancı Şu çarpıcı tespitlerde bulunmaktadır:

“(…)BugŐn TŐrkiye’de sadece yarım milyon insan refah içindedir. Geri kalan 29.5 milyon insan, Őlmemesine yetecek bir para ile geçinmektedir. Çalışan nŐfusun %70’ini oluşturan tarım iŐçileri ve kŐçük çiftçi ulusal gelirin ancak %20’sini almaktadır. (...) İŞte ortanın solundakiler, bu açık adaletsizliği kaldırmamanın savaŐını yapan kiŐilerdir. (...)”⁶⁴

İnŐnŐ’ye göre Batı, ortanın solu politikasını benimseyerek kalkınmıŐ, komŐnizm tehlikesini de ancak böyle atlatabilmiŐtir. İnŐnŐ ayrıca *Ulus* gazetesinde Şu açıklamalarda bulunmuştur:

“1965’te TŐrk halkı elli sene, yirmi sene, hatta beş sene evvelki TŐrk halkı değerdir. Halkın anlayışı ihtiyaçlarıyla beraber deđermiŐtir. (...) TŐrk devleti sosyal bir hukuk devletidir. Bizim devletimiz bu vasfı ile ortanın solundadır. Anayasamız ortanın solundadır. (...) CHP’nin 1965 seçimlerine ilişkin hazırlamış olduğu seçim bildirgesinde hedeflenenlerin Anayasa’nın bir gereğidir. KomŐnistlikte toprak sahipliği var mıdır ki toprak reformu komŐnistlik olsun? KomŐnistlikte grev hakkı, toplu sözleşme var mıdır ki, CHP’nin işçi için yaptıkları komŐnistlik sayılsın?”⁶⁵

⁶² Sahir Kurutluoğlu, “Biz Adı ũstünde Halk Partisiyiz”, *Ulus*, 19 Ağustos 1965, s.7.

⁶³ Coşkun Kırca, “Sağ Nedir? Sol Nedir?”, *Ulus*, 28 Ağustos 1965, s.1.

⁶⁴ Yurdakul Fincancı, “Ortanın Solu”, *Ulus*, 7 EylŐl 1965, s.2.

⁶⁵ İŐmet İnŐnŐ, “İnŐnŐ’den İthamlara Cevap”, *Ulus*, 8 Ekim 1965, s.1.

Başta İnönü olmak üzere ortanın solcuları, 1965 seçimleri öncesi parti içindeki bu “değişim”i tüm kuşkulara ve özellikle parti dışından gelen komünistlik suçlamalarına karşı meşru bir zemine oturtma çabası içine girmişlerdir. Ortanın solu, CHP’nin tüm temel ilkelerini dönemin fikri ve siyasi ortamına uygun düşen bir adlandırma olmasının yanında, özellikle İnönü ortanın solu deyimini bir “Anayasa direktifi olarak ortaya koymaya ve partisini bu direktife en sadık bir teşekkül olarak tanıtmaya” da çalışmıştır (Abadan, 1966:159).

1965 seçimlerine kadar CHP’de ortanın solu kavramına ilişkin yapılan açıklamalar aslında kavramın asıl mahiyetinin ne olduğu noktasında da bir sorunsal meydana getirmekteydi. Bu tartışmalar içerisinde ortanın solu, devletin yeniden yorumlanması mı, CHP ilkelerinin tümüne işaret eden bir niteleme mi, yoksa Anayasa’nın bir gerekliliği anlamına mı gelmekteydi? Bu anlamda ortanın soluna ilişkin bu belirsizlik haline ve özellikle İnönü tarafından nasıl bir ideolojik mahiyet içerdiğine ilişkin yerinde bir tespiti Abadan şu şekilde yapmaktadır:

“Amerikancı bir ekonomi modelinden esinlenerek yeniden sunulan bir devletçilik politikası, sonra ise halkçılık vd. ilkelerin kökeninde bulunan bir siyasi ilke olarak tanımlanan ortanın solu deyimini seçim propagandasının sonuna doğru bir Anayasa direktifi, Cumhuriyet’in ana vasfı olarak nitelenmiş ve böylelikle aşırı siyasi akımları durdurabilecek bir güç olma sıfatıyla asli manasına da uygun düşen ideolojik anlam haline gelmiştir” (Abadan, 1966:159)

10 Ekim 1965’te yapılacak olan seçimlere genel olarak yukarıda belirtilen İnönü’nün çerçevesini çizdiği ortanın solu politikası ile girilmiş ve seçim sonucu itibari ile CHP seçimlerden gerileyerek çıkmıştır.⁶⁶ Seçim sonuçları CHP içerisinde tam bir şaşkınlık yaratmıştır.

CHP’nin seçimden yenilgi ile çıkmasının nedeni kimilerine göre kestirme yoldan, partideki ‘ortanın solu’ açılımına bağlanırken, ortanın solu açılımını savunanlar açısından asıl mesele CHP’nin böyle bir açılım içerisine girmesi değil, bu

---

⁶⁶ Adalet Partisi’nin oyları bu seçimde yaklaşık CHP’nin oylarının iki katıdır. Bu durum 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi’nin maduru olan DP’nin devamı sayılabilecek AP’nin darbeden beş yıl sonra bir “oy darbesi” ile Türkiye’ye yeniden egemen olması şeklinde de yorumlanmıştır. Bkz: Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi-12 Mart Darbesi 1965-1971(Arcayürek Açıklıyor-5)**, (2.basım), Bilgi Yay. Ankara, 1985, s.13.

açılımın içinin tam olarak doldurulamaması olarak görülmüştür. Nitekim bu konuda Metin Toker şu görüşleri dile getirmiştir:

“ Eğer memleketlerde büyük reform hareketleri herkes tarafından hemen kabul edilseydi, bunları gerçekleştirmenin hiçbir güçlüğü bulunmazdı ve bunu herkes yapardı. Büyük reform hareketleri ancak şu ve ya bu yoldan devamlı ısrarla, inatla ve azimle takip sayesinde millet hayatında uygulama imkânına kavuşabiliyorlar. “Ortanın Solu” da böyle olacaktır. Ortanın solunun komünistlik olmadığı, kapımızda komünistlik tehlikesinin sahiden beklediği, ortanın solunun bu kapıyı kapalı tutabilecek tek çare olduğu, bu ekonomik düzenin, daha doğrusu düzensizliğin devam edemeyeceği, memleketin uyanan sağlam kuvvetlerinin böyle bir sistemi kabul etmeyecekleri 1965 Türkiye’sini 1960’tan önceki fikirlerle kimsenin yönetemeyeceği kısa zamanda anlaşılacaktır.”⁶⁷

CHP’nin ortanın solu söylemi ile 1965 seçimlerine girmesi Mümtaz Soysal’a göre CHP açısından bir yenilgi nedeni idi. Soysal bu iddiasını şu şekilde gerekçelenmektedir:

“... 1965 Seçimlerine ‘ortanın solundayım’ sloganıyla giren sayın İnönü bazı çevrelere bakılırsa işte tam bu slogan yüzünden yenilgiye uğramış ve ya en azından büyük bir CHP’li kitlenin sandık başından uzaklaşmasına yol açmıştır. Oysa muhalefet liderine seçim kaybettiren şey “Sol” sloganını kullanmış olmak değil aksine bu sloganı çok daha eskiden ve muhtevalı olarak kullanmamış olmasıdır.”⁶⁸

Sadun Tanju ise ortanın solu söyleminin yanlış anlaşılmasının halkın tercihlerinde ve de seçimlerde yaratmış olduğu etkiye ilişkin şu değerlendirmede bulunmuştur:

“ CHP’nin 1954’ten daha berbat bir akıbetle karşılaşması parti içindeki Banguoğlu kafalıları derhal sebebi keşfettirecektir. Nedir? bu seçimde CHP’nin kullandığı yeni faktör? Demek ki denecektir bizim ortanın solunda olduğumuzu ilan etmemiz halkı ürküttü. Karşı partinin “bu komünistliktir.”propagandası da bu ürküntüyü arttırınca... CHP’liler de büyük oranda oylarını kullanmadılar bu netice doğdu... CHP ortanın solu sloganı ile bu seçimde modern devleti ve onun halk karşısındaki vazifelerini savunmuştur. Bu konuda gerektiği kadar açık olamamıştır demek bir tenkittir ama açıklığı fazla görmek, “canım söylemeseydik toprak sahibi köylüyü, küçük esnafı, büyük tüccarı, mal mülk sahiplerini ürkütmezdik” demek devlet idaresine değil, aşiret idaresine heves etmek istidadını taşır.”⁶⁹

Ve partide seçimden kısa bir süre sonra sık sık toplantılar yapılmaya başlanmış, bu toplantılarda odaklanılan ana konu ortanın solu açılımı olmuştur. Yaşanan bu tartışmalar parti içinde ayrılıklara varacak tartışmaları da doğurmuştur.

⁶⁷ Metin Toker, “Ödev Şimdi Daha Güç” **Akis**, 16 Ekim 1965, sayı:591, s.5.

⁶⁸ Mümtaz Soysal, “Ortanın Solu mu Sorumlu”, **Yön**, 15 Ekim 1965, sayı:3, s.9.

⁶⁹ Sadun Tanju, “Millet Dönecektir.”, **Kim**, 14 Ekim 1965, sayı:378, s.9.

Başta İnönü ve Bülent Ecevit ortanın solu anlayışından hiçbir şekilde geri dönmeyecekleri noktasında açıklamalarda bulunmuşlardır. Nitekim İnönü, 19 Ekim 1965'te "Bu yoldan dönersek bir hiç oluruz. (...) Memleket anlamaz düşüncesi yanlıştır, davamıza açıktan sahip çıkmalıyız" şeklinde konuşmuştur.⁷⁰ Yine İnönü 15 Kasım'da yapmış olduğu bir konuşmada şu ifadelerde bulunmuştur:

"Ortanın solu, bizim kırk yıllık programımızın doğal görevidir. İlkelerimizin hiç birinden bir santim geri dönmeyiz. (...) Seçimlerde yanlış yaptık diye düşünenleriniz çıkabilir. Hiç önemi yoktur. Biz doğru düşündüğümüze inananlar üstünüz. Yanlış diyenleri, doğru olduğuna inandırmaya çalışırız. Olmazsa bizden ayrılırlar."⁷¹

Meclis gruplarında ve parti meclisinde yaşanan bu tartışmalara belki de en yakıcı eleştiri o dönem Ecevit'ten gelmiştir. Ecevit, 14 Aralık 1965'te toplanan CHP Ortak Grubu'nda yapmış olduğu gayet sert ve de net bir konuşma ile parti içinde önemli bir kırılma dönemi diyebileceğimiz ayrılık fikirlerini güçlendiren ve hızlandıran bir etki yaratmıştır:

" Biz prensipler bakımından, piyasaya mal süren bir sınai firma durumunda değiliz. Piyasaya mal süreceğiz, bu mal tutmadı, karşı firmanın tuttu, o halde imalatımızda değişiklik yapıp başka mal imal edelim diye düşünecek değiliz. Biz devrimci parti olarak, kendi düşüncelerimizi modife etmek durumunda olan bir parti de değiliz. Kendi düşüncelerimize uyacak şekilde mümkünse toplumun düşüncelerini ve hatta elimizde ise toplumumuzun yapısını modife etmemiz lazımdır. Zaten bunun için devrimciyiz ve reformcuyuz. (...) Yeni futbolcu tabiri ile sağ gösterelim sol vuralım, sağda veya ortada bir parti görünelim vatandaş kandıralım, ondan sonra yapalım görüşleri ileri sürülüyor. (...) Bizim inandığımız görüşleri iktidarda olmasak da topluma benimsetmemiz mümkündür. (...) İlmene Batılı demokrasilerin ölçüleri ile bizim partimizin programı ortanın solunda ise, bundan geri dönmenin yeri yoktur. Ortanın solunun bize oy kaybettirdiğine inanmıyorum. Hatta kazandığına inanıyorum. Kaldı ki, kaybettirse dahi, ilmene geri dönmemiz mümkün olmaz. (...) Ortanın solu sloganı vatandaşa gerçeklere aykırı olarak yanlış anlatılıyorsa, ortanın solundan vazgeçmek değil, o hatayı düzeltmek vazifemizdir. Ne ortanın solundan ne de ifade ettiği anlamından vazgeçeceğiz."⁷²

Ecevit bu konuşması ile İnönü'den daha kararlı bir şekilde ortanın solu açılımını sahiplenen bir yaklaşım içerisine girmiştir. Ecevit, seçim yenilgisi sonrası parti içinde yaşanan şiddetli tartışmalar, meydana gelen hizipleşmelere rağmen ortanın solunun, sadece seçimlere yönelik taktik bir açılım değil, aksine parti politikası haline gelmesi için parti içinden ve parti dışından gelen seslere yönelik en fazla uğraş veren isim olarak öne çıkmaktadır. Diyebiliriz ki Ecevit ortanın solu ile

⁷⁰ **Ulus**, 09 Kasım 1965, s.7.

⁷¹ İsmet İnönü, "Ortanın Solu Üzerine", **Kim**, sayı:382, s.11.

⁷² Bülent Ecevit, "CHP Grubu Toplandı", **Ulus**, 15 Aralık 1965, s.1.

simgeleşen bir isim haline gelmiştir. Ecevit seçim öncesi partinin ortanın solu açılımının açık bir şekilde ortaya koyulmadığını ve bu sorunun bir an önce çözülmesi yönünde çaba gösterilmesini düşünüyordu. Nitekim 1966 yılında kaleme almış olduğu “*Ortanın Solu*” adlı broşür bir anlamda ortanın solu açılımına daha da açıklık getirme çabasıdır. Başka bir ifadeyle ortanın solu anlayışının temel ilkeleri Ecevit tarafından kaleme alınan bu çalışma ile ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Ecevit kaleme almış olduğu bu çalışmada seçim öncesi ve seçim sonrası ortanın soluna ilişkin yapılan eleştirilere yanıt vermeye çalışırken aynı zamanda ortanın solu kavramının kapsam ve sınırlılıklarını ortaya koymaya çalışmıştır. Ecevit ilk başta seçimlerde neden beklenen başarının sağlanamadığı üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Ecevit’e göre CHP hala 1960 askeri müdahalesi ile ilişkili olarak düşünülüyordu. Ecevit halkta oluşan bu intibanın seçim sonuçlarını etkilediğine kuşkusuz inanmaktaydı. Bu nedenle CHP halka gitmenin hem söylemsel hem de örgütsel anlamda pratik bir çabası içine girmeliydi (Ecevit,1966:83-85). Ecevit açısından temel bir gereklilik olan bu durumu veciz bir ifadeyle ifade etmek gerekirse; ‘halk için, halka rağmen’ anlayışından ‘halk için, halkla birlikte’ anlayışına doğru bir çaba içerisine girmek. Ecevit açısından bu değişim ortanın solu kavramının asıl mahiyetini oluşturmaktaydı. Ecevit ve arkadaşları (önderliğindeki grup) aslında CHP içinde ortanın solu anlayışına bir içerik kazandırma çabası içinde yoğun çalışmalar içine girmişlerdir.⁷³ Ecevit ve arkadaşları ortanın solunun başlangıçta ve özellikle İnönü’nün ifadelerinde çok büyük bir “yol değişikliği” anlamında kullanılmamış, aksine CHP’nin “40 Yıllık” uygulamalarının 1965 Seçimleri öncesi bir adlandırması olarak değerlendirilmiştir.

---

⁷³ Bülent Ecevit ve arkadaşları ortanın soluna farklı bir içerik kazandırmaya yönelik yazılı medyada halkta olumlu bir etki yaratmak için popülist bir çok yazı yazmışlardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Bülent Ecevit, “Ortanın Solu ve CHP”, **Kim**, 15 Mart 1966, sayı:398, s.5-6., Mustafa Ok, “Niçin Ortanın Solu?”, **Kim**, 7 Nisan 1966, sayı:402, s. 9., Abdi İpekçi, “CHP’nin Problemi”, **Milliyet**, 25 Eylül 1966, Şerif Mardin, “Osmanlılar, CHP ve Ortanın Solu”, **Milliyet**, 26 Eylül 1966, Bülent Ecevit, “Ortanın Solu ve Temel İlkeleri” **Milliyet**, 27 Eylül 1966, Münici Kapani, “Solun Gelişim Çizgisi ve CHP”, **Milliyet** 3 Ekim 1966, s.3.

Bu sırada parti içinde ortanın soluna ilişkin devam eden hararetli tartışmaların vahim sonuçlar doğurabileceği endişesi ile İnönü şu açıklamada bulunmuştur:

“Ülke tam sola kayıyordu. Ortanın solunun gerekçesi tam sola gidişin önlenmesidir. Ben dönmeyeceğim, lüzum vardır. Ortanın solu, ortanın çok sağına da ortanın çok soluna da bir duvardır.”⁷⁴

İnönü'nün bu açıklamalarında ortanın solu kavramını sahiplenme noktasında daha ihtiyatlı bir tutum içerisine girdiği sonucunu çıkarmak mümkündür. Seçimin hemen sonrasında ‘beğenmeyen bizden ayrılır’ diye sert çıkışlar yaparak ortanın solunun ‘tavizsiz’ sahipleniciliğine soyunan İnönü, tartışmaların parti içinde istifa ve ayrışmaya varan boyutlara ulaşması üzerine ortanın solunu salt, aşırı sola kaymayı önlemenin bir yolu olarak gördüğünü ifade etmiştir. Oysa Ecevit, ortanın solu açılımının her şeye rağmen daha kararlı bir şekilde savunulması gerektiğini ve ortanın solunun ortaya koyulacak temel ilkeleri üzerinde de parti içinde bir mutabakata varılması gerektiğini ısrarla savunmuştur. Ecevit bu konuda şu ifadelerde bulunmuştur:

“Bugün için gerçek tehlike komünizm değil, faşizm tehlikesidir. Ama faşizm yayılırsa komünizme de ortam hazırlanmış, komünizm tehlikesi de bir gerçek tehlike haline getirilmiş olacaktır. (...) Gerçek demokrasi, her düşüncenin serbestçe söylenip tartışılabildiği, herkesin devlet yönetimine katılabildiği ve siyasal iktidarın mümkün olan en geniş ölçüde sınırlanabildiği rejimdir.”⁷⁵

Ecevit bu alıntıda olduğu gibi meseleye farklı bir noktadan yaklaşmaktadır. Burada Ecevit komünizmin faşist bir ortam içerisinde yeşereceği vurgusu ile Türkiye’de iktidarda olan AP’nin her iki uç siyasi düşüncenin yeşermesi açısından uygun bir zemin oluşturduğunu ima etmektedir. Dolayısıyla Ecevit’e göre komünizm gibi bir ‘tehlike’yi partinin ortanın solu açılımı ile ilişkilendirmek doğru bir yaklaşım değildir.

Ecevit süren tartışmalar içinde bir öz eleştiri olarak CHP’nin eksikliklerine de temas etmekten çekinmemiştir. Ecevit’e göre ortanın solu, halka gitmek, halkın

⁷⁴ İsmet İnönü, “İnönü’den Açıklama”, **Ulus**, 25 Aralık 1965, s.1.

⁷⁵ Bülent Ecevit, “Asıl Tehlike Faşizmdir”, **Ulus**, 6 Nisan 1966, s.1.

içselleştirdiği bir politika haline gelmek anlamına geliyordu. Bu husus Ecevit'e göre CHP tarafından başarılamayan bir durumdu. Hatta Ecevit bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır:

“ CHP söylemsel olarak halka daha yakın olmasına rağmen, AP'nin pratikte halka daha yakın olduğu gerçeği ortadadır. Bu durumu 1965 seçimlerini incelediğimizde görmekteyiz. Halkla bütünleşmek noktasında AP, CHP'ne göre daha ustaca yaklaşmaktadır.”⁷⁶

Ecevit'e göre (1966:83), CHP halka gitmelidir. Ama halka gittiğinde yalnız uzatacak el değil, söylenecek söz de olmalıdır. Ecevit bu doğrultuda ortanın solu kavramının temel ilkelerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu süreç tam da 18. Kurultayın yapılacağı döneme denk gelir. Zaten Ecevit, “*Ortanın Solu*” adlı çalışmasını kurultay için hazırlamıştır. Ecevit ortanın solu kavramının içinde barındırdığı tüm müphemliği ve kuşkuvarı gidermeye yönelik olarak, bu kavramı bazı temel ilkelere kavuşturmak ve böylelikle sosyal, siyasal ve ekonomik bir temele oturtmak istemiştir.

Ecevit'e göre (1966:33), “sağı seçmek gerilemektir; ortayı seçmek duralamaktır; Türk toplumu ise ilerlemektedir, ilerlemek zorundadır. Onun için solla sağ arasında veya solla orta arasında değil, sol akımlar arasında bir seçme yapmak durumundadır”. Bu seçim ise, demokrasiyi, düşünce özgürlüğünü ve insanlık onurlarını-geçici bir süre içinde olsa- feda edemeyecekleri kimselerin seçecekleri sol olan, ortanın soludur. Ecevit ülkenin her anlamda ilerlemesi için en uygun politik seçenek olarak gördüğü ortanın solunun şu niteliklere sahip olduğunu belirtir: ortanın solundakiler, a)insancıldılar, b) halkçıldılar, c) sosyal adaletçi ve sosyal güvenlikçiler, d) ilerici, devrimci ve reformcudurlar, e) devletçiler, f)plancıldılar, g) özgürlüğe bağlıdılar, h) sosyal demokrasiden yanadılar (Ecevit, 1966: 17-20).

Ecevit, ortanın solu politikasının bir parti kararı haline getirilmesi çabasıındaydı. Bunun için 18 Ekim 1966'da hazırlıklarına başlanılan 18. Kurultay bu açıdan tarihi bir fırsat oluşturmaktaydı. Ecevit'in kurultay öncesi ortanın solu

---

⁷⁶ Bülent Ecevit, “AP Halkla Daha da Bütünleşebilmiştir”, *Ulus*, 11 Mayıs 1966, s.7.

kavramına ilişkin yapmış olduğu ‘tutarlı bir ideolojik bütünlük’ oluşturma çabası, tamamen kurultayda ortanın solu fikrinin galip gelmesine yönelik bir çabaydı.

18. Kurultaya girerken CHP’nin merkez yönetiminde yer alan nüfuzlu kişiler ortanın solu açılımına ilişkin fikirlerini ortaya koymuşlardır. Bu sırada yapılacak kurultayın Başkanlık divanına da ortanın solu fikrine yakın duran bir isim olan Muammer Aksoy getirilmiştir. Kurultayın açılış konuşmasını yapan İsmet İnönü şöyle bir konuşma yapmıştır:

“Ortanın solu deyimi, CHP’nin yazılı programının seçim bildireleri ile aldığı durumun bilim dilindeki adıdır. Ortanın solunu aşırı sol gibi gösterenler, aşırı sağcıların kampanyalarına alet olmaktadır. (...) CHP sosyalist değildir, olmayacaktır.”⁷⁷

Kurultayda Turhan Feyzioğlu, zaten 1965 seçimlerinin CHP açısından bir yıkım olmasının nedenini de ortanın solu açılımına bağlamaktaydı. Bu yüzden kurultayda ortanın sağı fikrini savunmuştur.⁷⁸ Turan Güneş, Yaşar Akal ve Kemal Satır ise ortanın solu fikrini savunanlar cephesinde yer almışlardır (Bila,1999:223).

Kurultayın öne çıkan ismi olan Ecevit ise yıllar sonra şu konuşmayı yapmıştır:

“Ortanın soluna karşı koyanlar, Atatürk ilkeleri ile çelişme halindedirler. Bir parti toprak reformuna, bildirgesinde yer verince, grev hakkını sağlayınca, petrolü millileştirmeye teşebbüs edince ortanın solundadır. Ortanın solu, İnönü’nün dediği gibi, partinin sosyal yenileşme döneminin bilincine varış demektir. Devletçiliği daha ileriye götürmek gerekir. Yabancı şirketlerin petrolümüzü ipotek altına almalarına karşı mücadele ediyoruz. Topraklarımızın üzerinden kovduğumuz yabancı sömürücüleri, toprağın altından da kovacağız. Ortanın solu yüzünden seçimi kaybetmedik. İç ve dış sömürücüleri karşımıza aldığımız için kaybettik. Gene bunları karşımıza alacağız. Çünkü Türk halkının kurtuluşu buradadır.”⁷⁹

⁷⁷ **Genel Başkan İnönü’nün 18.Kurultayı Açış Konuşması**, Ankara:C.HP. Ulusal Basımevi, 1966.

⁷⁸ Turhan Feyzioğlu 1960 yılı önce, bir anlamda Demokrat Parti’nin ikinci iktidarlığı döneminde ülkede genel olarak yaşanan problemlerin ele alındığı ve de çözüm yollarının üretilmeye çalışıldığı Forum dergisi çevresinde yer almıştır. Burada kaleme aldığı konular aslında ortanın solu fikrinin gelişmesi açısından önemli de olmuştur. Feyzioğlu, Simav’a(1975:49) göre CHP’nden daha ileri bir yapıda olan Hürriyet Partisi’nin CHP ile birleştirilmesi çabasını da verenlerin başında gelmektedir. Hürriyet Partisi ortanın solu fikrinin ortaya çıkmasında da etkili olmuştur.

⁷⁹“Ecevit Siyasi Hayatını Anlatıyor” **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1975, s.1-7.

Nitekim hararetli geçen kurultay sonuçlarına ilişkin şunları söyleyebiliriz: 1222 delegenin katıldığı seçimde, İnönü, 929 oyla yeniden genel başkanlığa seçilmiştir. 230 oy Kasım Gülek'e verilmiş, 51 oy ise boş çıkmıştır. Parti meclisinde hiçbir grubun kesin üstünlük kuramayacağı bir denge sağlanmış olsa da gençlik kolu temsilcisi Kemal Ataman ile kadın kolları temsilcisi Nermin Abadan'ın parti meclis üyeliğine seçilmeleri, parti meclisinde ortanın solcuları(Ecevitçiler) lehine bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Parti meclisinin ardından sıra genel sekreterlik seçimine gelmiştir. Genel sekreterlik için en güçlü isim ise ortanın solcuları olarak bilinen grubun önde gelen ismi Bülent Ecevit'tir. Nitekim 24 Ekim 1966'da yapılan genel sekreterlik seçiminde, 43 parti meclisi üyenin 31'inin oylarıyla Ecevit genel sekreterliğe seçilmiştir.⁸⁰

Kurultaydan Ecevit'in parti genel sekreteri olarak çıkması ortanın solu hareketinin önderi olmasının da etkisiyle, CHP'de '*halka gitmek*' şeklinde formüle edilen '*büyük değişim*'in önü daha da açılmaktaydı. Fakat burada Ecevit açısından bir engel söz konusuydu. Ortanın solu fikrinin ortaya atıldığı günden beri, ortanın solu hareketinin önünü açan İnönü, genel sekreterlik konusunda Ecevit'e çok sıcak bakmamıştır. Ecevit bu durumu İnönü'nün ölümünden sonra şu şekilde ifade etmiştir:

“Çetin bir mücadeleden sonra, 18. Kurultay'ı kazandık. Fakat İnönü ona rağmen, bu mücadeleyi kazanan ekibin adayı olarak, benim genel sekreterliğimi erken buluyordu. Sayın Kemal Satır'ın genel sekreter olmasını istiyordu. Ben, gerçi bu hareketin önderliği mücadelesine kendime rağmen sürüklenmişim. Fakat bir kez bir görevi kabul ettikten sonra, onun bütün sorumluluğunu yüklenmek ve o görevi sonuna kadar götürmek isterim. Bu durumda, bana güvenen, umut bağlayan arkadaşlarımı yarı yolda bırakamazdım. Onun için arkadaşlarımın, beni uyarmalarına, bana ısrarda bulunmalarına gerek kalmadan yeni parti meclisi toplantısından önceki gece yarısı, rahmetli İnönü'ye gittim. Ve kendisine genel sekreterlikten başka görev kabul edemeyeceğimi söyledim. Öyle zannediyorum ki, benden ilk defa karşılaştığı bu davranış karşısında itiraz edemedi.”⁸¹

18. Kurultay'da parti içi yapılan tüm tartışmaların ve alınan kararların toplamının bir özeti şeklinde bildiri yayınlanmıştır. Bildiri(1966:1-9)de öne çıkanlar özet olarak şu şekildedir:⁸²

⁸⁰ “ 18. Kurultay Sonuçları”, **Ulus**, 22 Ekim1966, s.1.

⁸¹ Bülent Ecevit “Ecevit Siyasi Hayatını Anlatıyor”, **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1975, s.7.

⁸² “18. Kurultay Bildirisi Tam Metni”, **Ulus**, 22 Ekim 1966, s.5.

CHP 18. Kurultayı, CHP'nin kuruluşundan beri izlediği fikirler, ülküler ve icraatı ile genel karakterini, siyasal akımlar arasında partimize ortanın solunda yer verdiğini kesinlikle tespit etmiştir.

CHP'nin genel karakterini gösteren ortanın solu deyiminin kapsamını, partimizin programında yer alan esaslar ortaya koyar.

CHP'ni ülküsü, hürriyet içinde, sosyal adalete uygun, hızlı ve planlı kalkınma sayesinde, sosyal haklara, sosyal güvenliğe ve her alanda fırsat eşitliğine dayanan hür, ileri ve mutlu bir Türkiye'ye erişmektir. CHP'nin temel iktisadi görüşü planlı, dengeli ve sosyal adalete uygun kalkınmanın ancak, kamu kesiminin ekonomiye hâkim niteliğiyle mümkün olabileceği yolundadır. Bunun yanı sıra, partimizin önemli bir özel kesimi, ferdin yaratıcı gücünden faydalanmak ve devletin kişi özgürlüğünü tehdit etmesini önlemek için temel şart sayar.

CHP bu nitelikte bir karma ekonomiyi özel teşebbüsün hâkim olduğu liberal kapitalist sisteme veya özel teşebbüsün yok edildiği kolektivist bir sisteme geçiş dönemi olarak görmez. CHP, devletçilik ilkesine uygun karma ekonomiyi, devamlı bir iktisadi sistem olarak kabul eder.

Atatürk milliyetçisi partimizin halkçılık ilkesi, bu iktisadi ve sosyal temel ve görevler içerisinde, sınıf ve zümreler arasında kavgaya ve belli bir sınıfın egemenlik hakkına sahip olduğu rejimleri kararlılıkla reddeder. CHP bütün sınıf ve zümrelerin üstünde Türk milletinin varlığına her sınıf ve zümrenin üstünde Türk milletinin yüksek yararlarının yer alması gerektiğine inanır.

CHP'nin programı, dünyada mevcut partilerden herhangi birinin programının, doktrininin kopyası ve taklidi değildir. CHP'nin programı, yalnız başına Türkiye'nin ihtiyaçlarından ve sorunlarından doğan tedbirlerdir. Bu esaslar içinde CHP, sosyalist bir parti değildir ve olmayacaktır.

CHP halkçılık ilkesinin bir gereği olarak büyük halk kütlelerinin yanında, onların yararına çalışan, onların sömürülmesine karşı çıkan ortanın solunda bir partidir.

CHP, bu hüviyetiyle Anayasamızın yasakladığı bütün aşırı sağ ve aşırı sol akımların ve demokrasi dışı eğilimlerin kesin olarak karşısında, akıllı ve sağduyuyu temsil eden tek kuruluştur.

Kurultaya damgasını vuran sonuç ise, bildiride "CHP hem ortanın solunda bir partidir, hem de sosyalist bir parti değildir ve olmayacaktır." şeklinde ifadelerin yer alması seçim sonrası yapılan tartışmaların bitmeyeceği hatta daha da şiddetlenerek ayrılık aşamasına gelen boyutlara sürükleneceğinin de bir işaretini vermesiydi. Nitekim öyle de olmuştur. 25 Aralık 1966'da yapılan parti meclisi toplantısında Yaşar Akal'ın grup yönetim kurulunun, ortanın solunda olanlarla

olmayanlar diye ayırım yaptığı yolundaki sözleri üzerine, Feyzioğlu aniden ortaya fırlamış, “Bu hayâsızca bir yalandır” diye bağırarak fiili çatışmayı başlatmıştır (Akt: Bila,1999:226)

4.2.Ortanın Solu Fikrinin Parti İçinde Yarattığı Hizipleşme

CHP’de ortanın solu açılımı yüzünden gruplaşmalar ve partiden ayrılmaya varacak düzeyde tartışmalar 1965 Seçimleri’nin hemen sonrasına rastlar. CHP içindeki gruplaşmaları, 1965 Seçimleri sonrası şu şekilde belirtmek mümkündür:⁸³

- 1) İnönü desteği ile Ortanın Solu’na sahip çıkan Forum Grubu (bu grup daha sonra Ortanın Solu ekibi adını alacaktır): Bülent Ecevit, Turan Güneş, İbrahim Öktem, Orhan Birgit...
- 2) Birinci gruba yakın sol grup: Mustafa Kemal Palaoğlu, Şükrü Koç, Selahattin Hakkı Esatoğlu, Murat Öner, Seyfi Sadi Pencap, Mustafa Ok, Muhammer Erten...
- 3) Cemal Reşit Eyüpoğlu liderliğindeki Marksist gurup.
- 4) Bu üç grup birbirine bağlı olarak hareket ederken asıl muhalefeti 4. grubu oluşturan liderler kadrosu yapıyordu. Bu isimler: Turhan Feyzioğlu, İsmail Rüştü Aksal, Ferit Melen, Nüvit Yetkin...

Ortanın solu ekibi, ortanın solu açılımını her daim savunmaya kararlı gözükmekteydiler. Parti içinde daha çok yukarıda belirtilen dördüncü grubun endişeleri, partinin “Cumhuriyet’in temel değerlerinden, sosyalizme doğru bir kayış” olacağı şeklindeydi. Nitekim bu konuda ortanın soluna muhalif grupta yer alan Ferit Melen şu ifadeyi kullanmıştır: “ Ecevit sosyalisttir, endişe ediyorum.” (Akt: Bila, 1999:227)

Feyzioğlu ve Melen gibi ağır topların parti içinde muhalefet olmaları iktidar partisi olan AP’ni de cesaretlendiren bir durumdu. Bu dördüncü gurup açısından 18.Kurultay çok önemli idi. Parti meclisinde bu dördüncü gruba dâhil edebileceğimiz

---

⁸³ Kurtul Altuğ, **Umudun Tükenişi**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1979, s.107.

kişilerin sayısı 76 olduğu için parti meclisi içindeki bu gruba “*Yetmişaltılılar*” adı verilmiştir. Bu gurup çeşitli çalışmalar yaparak kurultayda nasıl bir politika izleyeceklerine ilişkin kararlar almaya çalışmışlardır.⁸⁴

CHP içinde ortanın solu açılımına muhalif olanlar bu grup toplantılarının yanında, Ecevit’in “Ortanın Solu” adlı broşürüne adeta bir misilleme olarak broşürler de yayımlamışlardır. Bu broşürler eski Hatay Cumhurbaşkanı ve CHP kurultay delegesi olan Tayfur Sökmen tarafından yayınlanmıştır. Bu broşürler şu isimleri taşımaktaydı: “*CHP Ortadadır, Ortanın Solu Moskova Yoludur*” ve “*CHP’ndeki Tartışmaların İçyüzü Belgeler*” dir.⁸⁵ Tayfur Sökmen birinci broşürde şu görüşleri dile getirmiştir:

“...CHP kuruluşundan beri ne sağda ne solda siyasi kulvarın tam ortasında yer almıştır. ...1965 Seçimlerinin yenilgisinin ana nedeni ortanın solu fikridir. Partinin sosyal yönünü belirtmek için kullanılan bu deyim gerek yoktur. Halkçılık ilkesi bunu karşılamaktadır. İnönü eskiden sol ve sosyalizme karşı bulunmaktaydı. Hatta Türkiye İşçi Partisi başkanını bu yüzden kovdurtmuştur. İnönü şimdi ise “yüz seksen derece” bir dönüş yaparak solcuları kucaklamaktadır. (...) Netice şudur ki, memlekette birçok hizmetler ifa eden ve sinesinde kıymetli şahsiyetler yetiştiren Atatürk’ün kurduğu CHP içinde bir müddetten beri meydana gelen bazı cereyanların varlığı yüzünden tehlikeli bir duruma düşmüştür. Bir avuç solcu Halk Partisi’ni ortanın solu sözüyle sola götürmektedir. Partinin büyük çoğunluğu ise partinin ortanın ortasında olduğunu iddia etmekle varlığını ve Atatürk’e yakışır hüviyetini korumak istiyor. Şimdi burada hepimizin isteğine kani olduğum şey muhterem genel başkanımızın 83 senelik omuzlarındaki tarihi hamuleyi Beşiktaş’taki toplantıda olduğu gibi solcuların kefesine koymamasını kendilerinden rica ve niyaz etmektir. Şayet tarihi şahsiyetini bir tarafa bırakarak solcularla beraber hareket ederse mazisine ve Atatürk devrindeki hizmetlerine bakmayarak ve sadece memleketin ve CHP’nin istikbal ve menfaatlerini düşünerek onu takip etmemenizi ve ortanın ortasında olduğumuzu kemali cesaretle beyan ve ilan etmenizi arz eylerim.”⁸⁶

İnönü’nün parti içinden ortanın solu fikrine karşı gelen bu guruba cevabı ise şöyle olmuştur:

---

⁸⁴ Bu toplantıya katılanlar içinde göze çarpan bazı isimler şunlardır: Coşkun Kırca, Metin Cizreli, Ruhi Soyer, Emin Paksüt, Hikmet Onat, Cemal Yıldırım, Tahsin Banguoğlu, Orhan Öztrak, Hayri Başer, Süreyya Koç, Muhammed Obuz... Bu toplantıya katılmamalarına rağmen Turhan Feyzioğlu ve Ferit Melen gönderdikleri mesajla arkadaşlarına destek olmuşlardır.

⁸⁵ Tayfur Sökmen hazırlamış olduğu bu broşürde CHP içerisinde “ortanın solu” diye ifadelendirilen ‘değişim’in Parti’yi tehlikeye düşüreceği yönünde telkinlerde bulunmuştur. Tayfur Sökmen ve ekibinin Parti içindeki ortanın solcularına karşı hazırlamış oldukları bu broşürü, CHP İçel delegesi Celal Kargılı imzasıyla yayınlamak istemişler, ancak Celal Kargılı’nın bu durumu kabul etmemesi ve durumu İnönü’ye bildirmesi üzerine broşür yayınlanamamıştır. Bkz: **CHP’deki Tartışmaların İç Yüzü**, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara, 1967.

⁸⁶ Tayfur Sökmen, **CHP Ortadadır, Ortanın Solu Moskova Yoludur**, [y.y.], Ankara, 1966, s.1-16

“ 40 yıllık Devletçi'yim, 'Devletçilik solculuktur' diyorlar, böyleyse evet solcuyum. Halkçılık solculuksa evet böyleyim.”⁸⁷

Partiden kopmalara kadar varacak parti içi bu tartışmaların en şiddetli yaşandığı süreç 18. Kurultay sonrası parti meclisinin yayınlamış olduğu bildiriye, parti meclisinin ortanın solu fikrini benimsediği kararını almasıdır. Bu karara ilk başta karşı çıkan isim ise Turhan Feyzioğlu olmuştur. Bunun üzerine Feyzioğlu ile birlikte 8 parti meclisi üyesi parti meclisi bildirisine karşı olduklarını bildirmişlerdir. Parti meclisinin yayınlamış olduğu bildiriye karşı çıkanların sayısı sekiz olduğu için basında bu grup “Sekizler” gurubu olarak adlandırılmıştır.⁸⁸ Sekizler gurubu ortanın solu fikrine karşı eleştirilerini çeşitli şekillerde sürdürmüşlerdir. Bu konuda ilk olarak CHP Parti Meclisi bildirisine karşı olarak, “*İlk Açıklama ve İthamlara Cevap*” adlı bir broşür yayınlamışlardır. Parti meclisine önerge olarak sundukları bu bildiri de özet olarak şu ifadeler yer almaktaydı:

“ (...) 18. Kurultay'ın oy birliği ile kabul ettiği bildiriye “CHP'nin kuruluşundan beri izlediği fikirler, ülküler ve icraatı ile genel karakterinin siyasi akımlar arasında partimize ortanın solunda yer verdiğini kesinlikle tespit etmiştir.” denmektedir. CHP'nin genel karakterini gösteren ortanın solu deyiminin kapsamını, altı okta ifadesini bulan ilkelerimiz ve partimizin programında yer alan esaslar ortaya koyar. Partimizin çeşitli yurt sorunları için ileri sürdüğü çözüm yollarının sınırlarını, Kurultay bildirileri ve programımıza uygun olarak hazırlanan seçim bildirgemiz çizer. CHP'liler olarak görevimiz, CHP'nin görüşlerini bu esaslara uygun olarak ve bu sınırlar dışına taşımadan milletimize açıklıkla anlatıp benimsetmektir. 18. Kurultay Bildirisi'nde açıklıkla belirtildiği gibi, herhangi birinin programının, doktrininin kopyası ve ya taklidi değildir. CHP'nin programı yalnız başına Türkiye'nin ihtiyaçlarından ve sorunlarından doğmuş tedbirlerdir. CHP'nin Altı Ok'u, Programı ve bağlayıcı kararı, bu partinin sosyalist bir parti olmadığı ve olamayacağı gerçeğini kesinlikle ortaya koymaktadır. CHP'nin temelinde hurafecilik, gericilik, Marksizm, sınıf kavgası, kolektivizm, sosyalizm yoktur; sadece Türk milletinin kurtuluş yolunu çizen Atatürkçülük vardır. CHP, memleket davalarına 19.yy'ın basmakalıp ideolojileri açısından değil, akıl ve çağdaş bilim gözü ile bakmağı Atatürkçülüğün gereği sayar.”⁸⁹

Ortanın solu düşüncesine karşı parti içinde muhalefetin giderek yükselmeye başlaması ile özellikle İnönü'nün Feyzioğlu ve ekibine karşı sert ve net karşılıklarda bulunduğunu görmekteyiz. Feyzioğlu ekibinin, CHP ortak gurubuyla Merkez Yönetim Kurulu arasında ortak bir toplantı yapılması isteğinin İnönü tarafından reddedilmesi üzerine grup 27 Ocak 1967 tarihinde olağanüstü toplantıya

⁸⁷ İsmet İnönü, “İnönü'den Net Cevap”, **Ulus**, 11 Ekim 1966, s.1.

⁸⁸ CHP Parti Meclisi Bildirisi'ne karşı çıkan sekiz isim şöyledir: Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Coşkun Kırca, Orhan Öztrak, Turan Şahin, Ferit Melen, Fehmi Alpaslan, Süreyya Koç. Bkz: “Parti Meclisindeki Görüşmelerin Tafsilatı”, **Ulus**, 3 Ocak 1967, s.1.

⁸⁹ Sekizler Gurubu, **İlk Açıklama ve Bazı İthamlara Cevap**, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1967, s.1-2.

çağrılmıştır. Bu toplantı sonucunda Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarına guruptan artan oranda bir destek oyu çıkmıştır. Eskiden “Yetmişaltılılar” diye adlandırılan parti içindeki muhalif bu guruba sekiz kişi daha destek vermiş ve böylece muhaliflerin sayısı 84’e yükselmiştir. Gurup içindeki bu muhalefetin çokluğu aynı zamanda muhalefetle başa çıkmanın zorluğunu da ortaya koymaktadır.

Bu artan muhalefet karşısında İnönü özellikle ‘8’ler’e karşı ortanın solunu ve Ecevit’i destekleyen açıklamalarda bulunmuştur. İnönü, Feyzioğlu ve arkadaşlarını kurultay kararlarını dikkate almadıkları için eleştirmiştir: “Demokratik rejimi, komünist perdesi altında kuşa çevirmek isteyen dikta heveslilerine yardımcı olmayacağım. Bunlar yem arayan uçan kuşu komünist olarak ithama hazırlar. Genel Sekreter ve MYK’nın açık yürekle doğruyu söyleme cesareti bize en güç bir devri atlatmıştır. Teşkilatımız her yerde onunla karşı karşıya memnun olmuştur.” şeklinde ifadelerde bulunan İnönü ortanın solu açılımını komünistlikle özdeşleştirmeye çalışmanın aslında CHP’nin komünizme kaymasına yardımcı olabilecek bir yaklaşım olduğunu da iddia etmiştir.⁹⁰

Ortanın soluna ilişkin yapılan tüm bu tartışmaların Kili’ye (1975:237) göre asıl nedeni ise partinin temel görüş ve ilkelerine içtenlikle inanılmamış olması idi. Nitekim, “8’ler Hareketi”nin öncülerinin kurduğu *Cumhuriyetçi Güven Partisi*’nin kendi deyimiyle “sağ partiler anlaşması” olan Milliyetçi Cephe’ de yer alması bu asıl nedeni bir anlamda doğrulamaktadır.

Parti içinde bu tartışmalar devam ederken IV. Olağanüstü Kurultay’da yaklaşmaktaydı. Partide ortanın solcuları ortanın solu fikrini tabana anlatma noktasında çabalar içerisine girmişlerdir. Ortanın Solu açılımının simgeleşen ismi

---

⁹⁰ İsmet İnönü, “İddialar Aşık Bir İftiradır”, *Ulus*, 5 Şubat 1967, s.1-3. Parti içinde yaşanan tartışmaların partide hizipleşmelere, ayrışmalara neden olacağı şeklindeki İnönü’nün telkinleri için ayrıca bkz: **4-5-6 Şubat 1967’de Ankara’da Toplanan CHP İller Toplantısı: Genel Başkan İnönü’nün Açış Konuşması**, Ankara, Ulusal Basımevi, 1967, s.4-7.

olarak Ecevit bu anlamda Anadolu'nun çeşitli yerlerine geziler düzenlemiştir.⁹¹

Ankara il teşkilatında bir konuşma yapan Ecevit şunları söylemiştir:

“ (...) Açtığımız ortanın solu yolu, reform, ilerleme ve sosyal ihtiyaçlara cevap verme yoludur. Bu anlamda komünizmin tam karşısında ve zıddında yer almaktadır. (...) Tüm uygar dünya komünizmi ortanın solu yoluyla yenmiştir.”⁹²

Ecevit olağanüstü kurultay öncesi yapmış olduğu tüm gezilerde ortanın solunu daha açık bir şekilde ve de özellikle komünizmden farkını ortaya koymaya çalışarak anlatma gayreti içerisinde olmuştur.

Nihayet tüm bu yaşanan tartışmalar sonucunda 28 Nisan 1967 günü IV. Olağanüstü Kurultay toplanmıştır.⁹³ Bu kurultay ortanın solu düşüncesinin, parti içinde bu düşünceye karşı muhalif olan kesimin düşüncelerine galebe çalması bakımından önemli kurultaydır. Esatoğlu bu kurultay hakkında şunları belirtmektedir:

“Bu Kurultay'da, CHP'ni, dolayısıyla Türkiye'yi, kendi çıkarlarının doğrultusuna götürmek isteyen iç ve dış sömürü çevreleri çeşitli yollarla baskı yapmak istemişler, fakat hiçbir karanlık oyunu sahneye koyamamışlardır. Bu kurultay göstermiştir ki, CHP teşkilatı, bütünüyle ortanın solu politikasını benimsemiştir, onun gereklerini gerçekleştirmeye yürekten karar vermiştir. (...) CHP teşkilatı XVIII. Kurultay'da iş başına getirdiği Genel Sekreter'e ve MYK'na bağlıdır, politikasını beğenmektedir, onu inançla desteklemektedir ve destekleyecektir.”⁹⁴

Kurultay sonrasında bir bildiri yayınlanmış, bildiride özet olarak şu sonuca varılmıştır: Bu bildiri ile ortanın solu düşüncesinin parti politikası olması gerektiği yönünde parti meclisinde bir karara varılmış, Feyzioğlu ekibinin görüşlerine itibar edilmemiştir.⁹⁵ IV. Olağanüstü Kurultay ortanın solcularının partiye rakipsiz egemen olmaları açısından da tarihi bir fırsat olmuştur. Kurultay üyeleri bir tüzük değişikliğine gitmiştir. Bu değişikliğe göre; PM üyeleriyle, parlamento üyelerinin yüksek disiplin kuruluna sevk yetkisini doğrudan doğruya PM'ye verilmiştir. Bu

---

⁹¹ Yapılan gezilerde ortanın solu açılımına ilişkin yapılan konuşmalar için **Ulus** ve **Cumhuriyet** gazetelerinin Şubat ve Mart 1967 tarihli sayılarına bakınız.

⁹² Bülent Ecevit, “Ecevit Halkla Konuşuyor”, **Ulus**, 5 Mart 1967, s.7.

⁹³ Parti içinde ağır ithamların giderek sıklığı bu dönemde, aslında İnönü kurultayı 14 Nisan'da toplantıya çağırılmıştır. Ancak İnönü'nün rahatsızlanması nedeni olağanüstü kurultay 28 Nisan 1967 tarihine ertelenmiştir. Gürcan Bozkır, **CHP'de Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi**,

⁹⁴ Hakkı Esat oğlu “Tam Bir Dayanışma İçindeyiz”, **Ulus**, 4 Mayıs 1967, s.1.

⁹⁵ Bülent Ecevit, “Gölgeleri Yolumuzdan Çekilirse Yolumuz Aydınlanacaktır”, **Ulus**, 30 Nisan 1967, s.1-3.

değişiklikle amaçlanan ortanın soluna muhalif olan Feyzioğlu ekibinin partiden ihracının yasal temeli oluşturulmuş olmaktadır.⁹⁶

Kurultay'ın tüzük değişikliğini onaylaması ile Feyzioğlu ve ekibinin partiden ihracının önünün açılması söz konusu olsa da, İnönü'nün "yuvayı dağıtmama" çabalarına rağmen Feyzioğlu ve ekibi 30 Nisan 1967'de istifa etmişlerdir. Böylece partinin milletvekili sayısı 182'den 134'e, senatör sayısıysa 47'den 32'ye düşmüştür (Kili,1975:240).

Kurultay'ın bu şekilde sonuçlanmasından sonra Ecevit, "(...) CHP'nin içindeki düşmanlar yenilgiye uğratılmıştır. 4. Olağanüstü Kurultay, Türk demokrasisinde yeni bir aşama, CHP'nin devrimciliğinde yeni bir şahlanmadır" şeklinde konuşurken, İnönü, partinin nitelikçe daha da güçlendiğini, "bayram yapıyorum, bayram" şeklinde sevinç duygularıyla dile getirmiştir.⁹⁷

Nitekim kurultay sonrası bu yoğun tartışmaların bir sonucu olarak Feyzioğlu ve ekibi partiden ayrılıp Güven Partisini kurmuşlardır. Bu durum ortanın solcuları önünde büyük bir engelin kalkması anlamına gelse de parti içindeki ortanın soluna karşı muhalefet halen bu sefer başka isimler üzerinden devam etmiştir. Parti içinde muhalefet yapan kişiler ise partinin önde gelen isimlerinden Kemal Satır ve Nihat Erim'dir. Bu isimlerin 1969 seçimlerine kadar ortanın solu fikrini sahiplendikleri de görülmektedir. Ancak parti içinde İnönü'nün ortanın solu fikrinin en başat savunucusu olma durumunun değişmesi basında "göbekçiler" diye tabir edilen bu grubun ortanın solu fikrine pek de sıcak bakmamaya başladıkları görülmüştür (Tütüncü, 2006: 95).

Ortanın solcuları ile "göbekçiler" adı verilen bu gurubun arasındaki en hararetli tartışma 18 Ekim 1968'de yapılacak olan XIX. Kurultay öncesine rastlar. 14 Ekim günü yapılan Parti Meclisi toplantısında Muammer Aksoy, ortanın solcularını etkisizleştirmeye yönelik olarak Kemal Satır'ın iş çevreleriyle işbirliği yaptığı

⁹⁶ "Tüzük Değişikliği Kabul Edildi", **Ulus**, 30 Nisan 1967, s.1.

⁹⁷ İsmet İnönü, "Her Partinin Görevi Asıl Şimdi Başlıyor", **Ulus**, 1 Mayıs 1967, s.1.

yönünde bir iddiada bulunmuştur. Bu iddia parti meclisinde büyük tartışmalara yol açmıştır. Muammer Aksoy tarafından ortaya atılan bu iddia yalanlanmamıştır. Fakat İnönü bu iddia üzerine kürsüye çıkar ve “Bu iddia haksız ve mesnetsizdir” şeklinde bir ifade kullanır.⁹⁸ İnönü’nün Kemal Satır’ı kollayan bu tavrı, aslında ortanın solcuları ile İnönü arasında başlayacak olan ayrı düşmenin bir kıvılcımı olarak değerlendirilebilir. Ve yaşanan tüm bu olayların sonunda 18 Ekim 1968’de XIX. Kurultay’a gidilmiştir. Toplanan kurultayda İnönü bir açılış konuşması yapmıştır. Bu konuşmada partide halen ortanın solu açılımına inanmayanların olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuştur. Konuşmasının devamında da “biz sosyalist parti değiliz, Cumhuriyet Halk Partisi’yiz”⁹⁹ şeklinde bir ifade kullanarak parti içindeki geleneksel denge kurucu yönünü tekrar gösterirken Ecevit’in tavrı şu şekilde olmuştur:

“ CHP ortanın solunda bir partidir, ortanın soluna demokrasi dışında bir sınır çizilemez. (...) Biz ayrıca sadece devrimci bir parti değil, sürekli devrimci bir partiyiz. Bu yönüyle CHP arkalarındaki köprüleri yıkan bir nitelikte partidir. Ayrıca CHP, Marksizm’e ve Leninizm’e gidemez, çünkü buna tarih engeldir.”¹⁰⁰

Kurultaydaki seçim sonuçlarına baktığımızda İsmet İnönü yine genel başkan ve Bülent Ecevit de yine genel sekreter seçilmişlerdir. Ve ikisinin hazırlamış olduğu parti meclisi listesi kurultayca kabul edilmiştir. PM’ne Muammer Aksoy ve ‘Kara Liste’ deki diğer kişiler girmiştir. Ancak Nihat Erim, Kemal Satır, İlhami Sancar, Orhan Kabıbay gibi isimler de Parti Meclisi’ndedir. Bu oluşum partide yeni çatışmaların her an olabileceğinin de bir göstergesidir(Bila,1979:438).

XIX. Kurultay’ın diğer kurultaylardan ayrılan önemli bir yanı, ortanın solu açılımının sosyal, siyasal ve ekonomik programlarının oluşuyor olmasıdır. Parti meclisi ülkenin tüm meselelerine çözümler üretmeye yönelik bildiriler yayımlamıştır. Parti meclisi hazırlamış olduğu bildiriye “*Sosyal ve Ekonomik Amaçlar Bildirgesi*” adını vermiştir. Bu bildiriye şu vurgulamalarda bulunulmuştur:

---

⁹⁸ “Parti Meclisinde Gerginlik”, **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1968, s.1.

⁹⁹ **CHP XIX. Kurultay Bildirgesi**, (İnönü’nün Açılış Konuşması) Ulusal Basımevi, Ankara, (20 Ekim 1968)

¹⁰⁰ Bülent Ecevit, “Müfterilere Taarruz Devri Başlamıştır”, **Ulus**, 20 Ekim 1968, s.1.

- CHP, Türkiye'nin gereklerine ve gerçeklerine en uygun bir kalkınma yolunu arayan, ne sosyalist ne de kapitalist bir parti olmayan bir ulusal bir partidir.
- Ortanın solu politikası kapitalizm ve sosyalizm gibi doktriner, kalıplaşmış bir politika değildir, aksine, devamlı devrimciliği ve halkçılığı benimseyen, toplumumuzdaki insan, toprak, sermaye, emek, halk-devlet ilişkilerini günün koşullarına en uygun ulusal çözümlere bağlamak için bugünkü düzeni değiştirmek ve toprak reformu, kooperatifçiliği geliştirmek, üretime yönelik bir sermayeyi gerçekleştirmek, halka açık bir yönetimi gerçekleştirmekle görevli bir partidir.¹⁰¹

Ortanın solu düşüncesinin sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan ne anlam ifade ettiğinin ortaya koyulmaya çalışıldığı bir başka bildiri ise 1969 Seçimleri öncesi hazırlanan “*İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz: CHP'nin Düzen Değişikliği Programı*” başlıklı bildirgedir.¹⁰² Sosyal, siyasal ve ekonomik tüm sorunları ayrıntılı denebilecek şekilde ele alan bu bildiri de ortanın soluna atfedilen bazı nitelermeler şunlardır: “Devrimci Devlet”, ‘Sürekli Devrimcilik’, ‘Alt yapı Devrimi’. Ayrıca bu seçim bildirgesinde parti içinde çok tartışmalı olacak bir slogana da yer verilmiştir: “Toprak İşleyen su kullananın”. Kemal Satır (1970:70) bu sloganın ülkede toplumsal huzuru bozucu bir etki yaratacağını, ayrıca bu sloganın içeriğinin anayasal bir dayanağının da olmadığını savunmuştur.

Bildirgede yer alan “CHP'nin ortanın solunda bir düzen değişikliğinden amacı, ‘Alt yapı Devrimciliği’dir” cümlesinde temel vurgu olan ‘alt yapı devrimi’ Ecevit’e göre mülkiyet ilişkisini ve ya üretim ilişkisinin niteliğini değiştirmeye yönelik bir çaba değil, ülkede bölüşümün daha da adil olmasını esas alan bir değişimi amaç edinen bir niteliktedir. Ayrıca alt yapı devrimciliğine ilişkin ulus gazetesindeki şu ifadeler ‘alt yapı devrimi’ ile nasıl bir dönüşümün amaçlandığını ortaya koyması açısından yerindedir:

---

¹⁰¹ **C.H.P. XIX. Kurultay Bildirgesi: Sosyal ve Ekonomik Temel Amaçlar**, Ulusal Basımevi, Ankara, 20 Ekim 1968.

¹⁰² Bu bildiri de ortanın solu anlayışının parti politikası haline gelmeye başladığı sürecin ilk ve en önemli adımlarından biri olması açısından önemlidir. Bildirgenin detayları için bkz: **İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz: CHP'nin Düzen Değişikliği Programı**, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969, s. 1-133.

“CHP’nin gerçekleştirmeyi amaç edindiği şey, Türkiye’nin ekonomik ve sosyal yapısını, yani alt yapısını, ileriliğinden hiç kimsenin şüphe etmediği 1961 Anayasası doğrultusunda değiştirmektir. (...) Geleneksel ekonomik ve toplumsal alt yapıyı değiştirmeden üst yapı değişikliklerinin etkili ve ömürlü olmasını beklemek ham hayaldir. (...) Yayınlanan seçim bildirgesinden, CHP’nin ortaya yeni bir devrimcilik, bir alt yapı devrimciliği kavramıyla çıktığı görülüyor”.¹⁰³

CHP’de ‘alt yapı devrimi’ ne tekabül eden bu düzen değişikliği ile amaçlananın aslında 1961 Anayasası’nda siyasal, ekonomik ve sosyal haklar kısmında düzenlenen ilkelerin ortanın solu politikasına bağlanarak hayata geçirilme çabası olduğunu görmekteyiz.

1969 Seçimlerine geniş açılımlı bir düzen değişikliği programı ile giren CHP’nin, oy sayısında 1965 Seçimlerine göre %1.3’lük bir azalma olmasına rağmen milletvekili sayısı 134’ten 143’e çıkmıştır (Kili,1975:250). Bu durum, parti içindeki muhaliflerce CHP’nin tekrar bir yenilgisi olarak değerlendirilmiş ve bu yenilginin nedeni ise başta Ecevit olmak üzere ortanın solcularının izlemiş olduğu politikalara bağlanmıştır.

Ecevit, parti içindeki guruplarda yer alan muhalefetin eleştirilerine ve sağdan gelen eleştirilere rağmen ortanın solu politikasına ilişkin tüm savunulanların arkasında olduğunu belirtmiştir. Ecevit ülkede yaşanan problemin ortanın solu politikasının mahiyetinde değil, sol çevrelerin kendilerini birbirlerine anlatamamasında görmüştür. 27 Aralık 1969 günü düzenlediği basın toplantısında ise şöyle konuşmuştur:

“(...) Çağımızın en ileri demokratik sol anlayışıyla ortaya çıkan, bu husustaki içtenliğini, büyük bir bölünmeye razı olmakla gösteren bir parti, CHP, sol, ihanete uğramıştır. Bu ihanet devam etmektedir. (...) CHP, Türkiye’de azımsanmayacak bir güçtür. Bu kadar güçlü bir partinin sola doğru bir devrimci girişime girmesi Türk toplumuna kısa zamanda çok şey kazandıracaktır. (...) Ülkemizde halk yararına düzen değişikliği özleyen devrimcileri, sağdan gelen bu tehlike karşısında uyararak; yalnız demokrasiyi değil, tümü ile halkımıza ve bağımsızlığımıza gelen bu tehlike karşısında uyararak ve anlamsız, hiç değilse zamansız parçalanmalardan kurtularak, CHP yolunda birleşmeye, onun gücüne güç katmaya çağırıyorum.”¹⁰⁴

¹⁰³ Bülent Ecevit, “Alt –yapı Devrimciliği”, **Ulus**, 15 Ağustos 1969, s.1-7.

¹⁰⁴ Bülent Ecevit, “CHP Sömürülenlerin, Ezilenlerin Yanındadır”, **Ulus**, 28 Aralık 1969, s.7.

Ecevit yaşanan parti içindeki huzursuzlukların son bulmaması üzerine kurultaya gidilmesi teklifinde bulunmuştur. Bu kurultay Ecevit açısından hesap sorulacak bir kurultay değil, aksine hesap verilecek bir kurultay olacaktır. Ve CHP Kurultay'ı yaşanan parti içi gerginlikler nedeni ile olağan tarihinden 3 ay önce 3 Temmuz 1970 günü toplantıya çağırılmıştır. İsmet İnönü'nün Kurultay açılış konuşmasında yapmış olduğu uyarılara rağmen parti içindeki tartışmalar hararetli bir şekilde sürmeye devam etmiştir. Ortanın solcularına muhalif olanların başında gelen isim olan Kemal Satır'ın ilk itirazı 1969 Seçimleri için yayımlanan seçim bildirgesindeki ortanın solcularınca savunulan “toprak işleyenin, su kullananın” şeklinde ifade edilen slogana karşı olmuştur.¹⁰⁵ Satır, eskiden Ecevit'e ve savunduğu ortanın solu fikrine karşı bir inancının olduğunu fakat bu inancın özellikle 1969 Seçimleri ile sarsıldığını belirttikten sonra itiraza ilişkin şu ifadelerde bulunur:

“Ecevit'le tam çelişme içindeyiz. Ecevit diyor ki, köylümüz Anayasa'nın kendine tanıdığı, iktidarın tanımadığı bir hakkı kendisi alıyor. Toprak reformu kanunla yapılmalıdır. Köylümüzün başkalarının tarlalarına tecavüzünü Anayasa kabul etmez. Ben bu konuda genel sekreterle karşı karşıyayım. AP toprak reformu yapmıyor diyerek, köylünün eyleme geçmesi ve toprakları işgal etmesi devrimci eylem midir?”¹⁰⁶

Ecevit'e karşı eleştirisini bu şekilde dile getiren Satır, bu soruya genel başkanın cevap vermesini istemiştir. İnönü bunun üzerine klasik denge politikasının bir gereği olarak şu cevapta bulunmuştur: “ (...) Kanunsuz bir şey istendi diye, tehlike var sanmak yersizdir. Kanun yoksa bu bir dilektir.”¹⁰⁷ diyerek iki tarafa da oynayan bir izlenim vermiştir.

Ecevit yaşanan bu gerginlik ortamı içinde ortanın solu adlandırması adı altında benimsenen ilkelerden hiçbir şekilde taviz vermeyeceğini yinelemiştir. Ecevit ‘Alt- yapı Devrimi’nden ne anlaşılması gerektiği üzerine ise şunları söylemiştir:

“ Kesin olarak şunu ifade etmek istiyorum ki, oy kaybına uğrasak da belirlediğimiz seçim stratejisinden dönmemeye kararlıyım. Biz artık Türkiye’de olaylara bürokrat aydın açısından bakmıyoruz. CHP'nin bakış açısı değişmiştir. CHP'nin devrimcilik görüşü değişmiştir. Şimdi

---

¹⁰⁵ CHP 1969 Seçimlerine tam 17 bölümden oluşan 133 sayfalık bir bildirge ile girmiştir. Bkz:

İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz. CHP'nin Düzen Değişikliği Programı, Ulusal Basımevi, Ankara, 1969.

¹⁰⁶ **Cumhuriyet**, 6 Temmuz 1970, s.7.

¹⁰⁷ “Saray Usulü Politika”, **Ulus**, 8 Temmuz 1970, s.7.

devrimcilik sözünden alt yapı devrimciliğini anlıyoruz. CHP’de kapalı politikadan açık politikaya geçilmiştir. (...) Halka açık anonim ortaklıklar bir kapitalizm yutturmacılığıdır. Benim halka açık ortaklıklardan maksadım kooperatifçiliktir. CHP’nde eskiden sağa doğru bir yarış vardı, şimdi sola doğru bir yarış var. Benim anladığım devletçilikte halk, ekonomik bakımdan iktidara gelmezse, siyasi bakımdan da iktidara gelemez. Son olarak ben sınıflar arasındaki çatışmayı değil kaynaşmayı istiyorum.”¹⁰⁸

Kurultay’da ikinci önemli itiraz da muhalefetin yine ağır toplarından olan Nihat Erim tarafından gelmiştir. Yapılan itiraz ise Ecevit’in “Atatürk ve Devrimcilik” adlı çalışmasında Atatürk devrimleri üzerine söylediklerine ilişkindir. ¹⁰⁹ Erim, “Atatürk’ün kurduğu partinin Genel sekreteri Atatürk’ü eleştiremez”¹¹⁰ şeklinde eleştiride bulunarak bir rapor halinde muhalefetin tüm bu eleştirilerinin bir toplamı olarak Ecevit ve MYK kurulu hakkında özet olarak şu iddialarda bulunulmuştur:¹¹¹

- Genel Sekreter ve Merkez Yönetim Kurulu, partiyi yeterli ve başarılı bir şekilde yönetememekte huzur ve birliği sağlamak için gereken çabayı göstermemektedirler.
- Merkez Yönetim Kurulu çoğu zaman 8 kişiyle toplanıp 5 kişilik çoğunlukla kararlar almakta ve bu kararlar 15 kişilik MYK’ nun bütün üyeleri için bağlayıcı sayılmaktadır. MYK, Parti Meclisi’ne bağlayıcı kararlarla gelmemelidir.
- Genel Merkez, Teşkilat üzerinde haksız ve sert operasyonlar yapmıştır. Teşkilatta geniş revizyona ve tasfiyelere hazırlanmaktadır.
- Partiyi güç durumlarda bırakan ve haksız olarak eleştiren Sosyal Demokrasi Derneklerinin Genel Merkezce desteklenmesi yanlıştır.
- Genel Sekreter, bazı konuşmalarında ve demeç ve ya mesajlarında Genel Başkan’la çelişkiye düşmüştür.
- Genel Sekreter’in bazı sözleri Partiyi çok güç durumda bırakmakta, yanlış yorumlara yol açmaktadır.
- Genel Sekreter ve bazı MYK üyeleri, konuşmalarında yetkilerini aşmaktadırlar. MYK, Partiyi parçalayıcı bir eğilim içindedir.

¹⁰⁸ Bülent Ecevit, “Altyapı Devrimciliği” **Ulus**, 6 Ağustos 1970, s.1-7.

¹⁰⁹ Bu konuda bkz. Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, Çınar Matbaası, İstanbul, 1970, s.53-55.

¹¹⁰ “20.Kurultayda Gerginlik”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1970, s.7.

¹¹¹ **CHP XX.Kurultayı Parti Meclis Raporu**, Ulusal Basımevi, Ankara, 3 Temmuz 1970, s.65-67

- Parti içinde Ortanın Solu Hareketini başlatanlardan bir kısmı, 18.Kurultaydan sonra ayrı bir hizip gibi davranmışlar, gizli toplantılarını sürdürmüşlerdir. Genel Sekreter bunu önlememiştir.
- Genel Sekreter kendisini “üçüncü adam” ilan etmiştir. Ecevit’e “üçüncü adam” demek, kendisiyle alay etmek demektir. Bunu önlemesi gerekirdi.
- Genel Merkezde bazı kimseler, Partiyi daha sola çekmek istemektedirler.
- Genel Sekreter Atatürk’ü eleştirmiştir. Buna hakkı yoktur. Atatürk bir tabudur. Özellikle CHP’nin Genel Sekreter’i tarafından eleştirilemez.
- Genel Sekreter “reddi miras” ta bulunmuştur. Buna hakkı yoktur.
- Alt yapı devrimciliği ve düzen değişikliği konusunda, Toprak Reformu’ndan ve Anayasa’nın tam olarak uygulanacağından başka bir şey söylenmemiş, nasıl bir düzen değişikliği yapılacağı açıklığa kavuşturulmamıştır.
- Ortanın Solu, Partiye hiçbir açılım getirmediği halde, yeni bir kavrammış gibi gösterilmiştir.
- Genel Sekreter, bazı yerlerde köylülerin toprak işgallerini bir devrimci eylem gibi göstermiştir. “Toprak işleyenin, su kullananın” gibi sözler partiye oy kaybettirmiştir.

XX. Kurultay’da yaşanan tüm bu hararetli tartışmaları Ecevit, yönetmede ve de yönetimde bir ayrılık sorunu olarak değerlendirirken; Satır gurubu ise, Ecevit’in toprak işgallerini desteklemesinden hareketle arada bir temel ilke ayrımı olduğunu vurgulamaktadır (Kili,1975:259-260).

Tartışmaların yoğun olarak geçtiği bu kurultayın diğer geçmiş kurultaylardan ayrılan bir yanı da vardır. Bu kurultayda ilk defa sınıf temelli bir sol siyasetin Parti içinde bir söyleminin oluştuğu ve bu söylemin hayata geçirilmesi kararlılığının olduğu görülmüştür. Ecevit bu anlamda CHP’nin kitle partisi olmaktan kurtulup, Türk halkının yoksul kesimlerinin partisi haline gelip, onları ‘sömürücülerden kurtarmak’ gerektiğini vurgulamıştır.¹¹² Kurultay bu vurgulamaların farklılığı açısından ayrı bir önem taşımaktadır.

---

¹¹² Bülent Ecevit, “CHP Halkın Beklediği Ölçüde Devrimci Olacaktır”, **Cumhuriyet**, 6 Ağustos 1970, s.1-7.

XX. Kurultay'ın bu gerilimli tartışmaları sonunda yapılan oylamalar sonucunda Genel Başkan tekrardan İsmet İnönü olmuştur. Ancak Parti Meclisi seçimleri Genel Başkan oylaması gibi kolay geçmemiştir. Kurultaya Parti Meclisi üyelikleri için iki liste sunulmuştur. Bu listeler "Ecevit" ve "Satır" listeleri olarak isimlendirilmiştir. Ve PM oylamasında Ecevit'in listesi büyük çoğunlukla kazanmıştır. Kemal Satır ve Kemal Demir Bülent Ecevit'in listesinde de yer aldıkları için PM üyesi seçilmişlerdir. Ancak PM üyesi olan bu iki isim 7 Temmuz 1970'de istifa etmişlerdir. Bu istifalarla PM tamamen "Ecevitçiler" in eline geçmiş bulunmaktaydı.¹¹³ Bu seçim sonuçları da göstermiştir ki, ortanın solunu başından beri savunan Ecevit ve ekibi ilk defa bu kurultay sonucu ile beraber PM' ni muhalefetsiz olarak ele geçirme fırsatı bulmuştur.

Kurultay sonrası Kemal Satır ve ekibi parti içinde mücadele etmekten vazgeçmek istemiyorlardı. Ancak bu kurultayla birlikte Parti Genel Merkezi'ni ve Parti Meclisi'ni tamamen kaybetmişlerdi. Muhalefete devam etmek için ise tek çare parti gruplarına yönelmekti. Nitekim Satır ekibi grup başkanvekilliklerini ele geçirmişlerdir.¹¹⁴ Dolayısıyla 20.Kurultay her ne kadar ortanın solcularının en azından PM' nde mutlak anlamda bir zaferi olsa da; muhalefetin partiyi ortanın solcularına tamamen bırakmayacağı mücadelenin bir süre daha süreceği kuşkusuzdu.

Ortanın solu ekibi, parti içinde yükselen ve her şeye rağmen devam eden muhalefeti; seçim şansı kalmayanların, CHP içinde bulunan siyasal sağcılarını, Türkiye'de demokrasinin yürümeyeceğini ve yapılması gerekli reformların ancak bir sivil-asker aydınlar yönetimi tarafından tepeden inme yollarla gerçekleştirilebileceğini savunanların ve CHP'yi böyle bir yönetimin sivil kadrosu haline getirmek isteyenlerin son çabası olarak yorumlamıştır.¹¹⁵

---

¹¹³“ Seçimi Ecevit'in Listesi Kazandı”, **Cumhuriyet**, 8 Temmuz 1970, s.1.

¹¹⁴ **Cumhuriyet**, 10 Temmuz 1970, s.1.

¹¹⁵ *Toplumcu Düşün* ve *Özgür İnsan* gibi dergiler 1970'li yıllarda ortanın solu fikrinin bir çok aydın kesimi tarafından tartışıldığı ve ortanın solu kavramına çok çeşitli açılımların getirildiği tartışmaları içeren önemli araçlardır. Bu amaca hizmet eden makalelerden biri için bkz: Haluk Ülman-Ahmet Yücekök, "CHP'deki Değişikliğin Gerçek Anlamı", **Özgür İnsan**, Sayı: 1, 1 Haziran 1972.

XX. Kurultay'ın yapıldığı yıllar toplumsal hareketliliğin de yoğun olarak yaşandığı, dünyada ve de Türkiye'de sol, sosyalist ideolojinin kendine ciddi anlamda toplumsal karşılık bulduğu, bir anlamda halkın azımsanmayacak bir kesiminin, özellikle işçi kesiminin sınıf bilinciyle hareket etme isteğinin yoğunlaştığı bir dönemdi. 15 Haziran 1970'te tarihe "15-16 Haziran İşçi Olayları" diye de geçen kitlesel eylemlerin yaşandığı bu dönem, mevcut sistemin çok da tolere edemeyeceği bir boyuta ulaştığı bir dönemdi. Bu toplumsal hareketlilik karşısında mevcut sistem kendini idame ettirebilmenin arayışı içine girmeye de çalışmıştır. Nitekim bu anlamda CHP ve özellikle Ecevit bir askeri darbe olabileceğinin mümkün olabileceğini dile getirmişlerdir. Ecevit Antalya'da yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir:

"Türkiye'de bir dikta tehlikesi vardır ve ancak bu ordudan gelebilir. Bu, örneğin, Yunanistan'daki gibi, yabancıların bir oyunu olur. Demokratik rejimde bile çok güçlü olan ekonomik çevreler, askeri diktada, daha da güçlenirler. Bir askeri müdahale mümkün gözükmektedir. Fakat bu ancak egemen zümrelerin yararına olur."¹¹⁶

4.3. 12 Mart Askeri Muhtırası: Önü-Ecevit Birlikteliğinde Yol Ayrımı

12 Mart 1971 Muhtırası, Parti içinde önemli yol ayrımlarına neden olması açısından değerlendirilmesi gerekli bir süreçtir.¹¹⁷ Muhtıra CHP içinde adeta bir turnusol kâğıdı işlevi görmüştür. Muhtıra vesilesi ile bastırılmış tüm düşünceler CHP içinde dile getirilmekteydi. Muhtıraya karşı ilk başta sert bir şekilde karşı çıkan kişi Ecevit olmuştur. Ecevit zaten muhtıra öncesi böyle bir ortamın oluşturulabileceğinin

---

¹¹⁶ Bülent Ecevit, "Dikta Tehlikesi", **Ulus**, 21 Ağustos 1970, s.1.

¹¹⁷ 12 Mart 1971'de kuvvet komutanları Cumhurbaşkanı'na Millet Meclisi'ne ve Cumhuriyet Senatosu'na bir muhtıra vererek Demirel hükümetini istifaya zorlamışlardır. Feroz Ahmad'a göre (1994:336) muhtıranın "anarşi ve, kardeş kavgası gibi huzursuzlara son vermek" ve "Anayasa'nın öngördüğü reformları gerçekleştirmek" gibi görünen iki temel nedeni vardır. Görünen bu nedenlerin ötesinde muhtırayı doğurduğu sonuçlar açısından değerlendirdiğimizde muhtıra sol düşüncenin önünü kapayan bir anlam ifade etmekteydi. Ancak Sol-Kemalist çevre diye adlandırabileceğimiz Yön çevresi, DİSK gibi sol sendika bu muhtıranın sol düşüncelerin hayat bulmasına vesile olacağına inanmışlardır. Bu konuda bkz: Nadir Nadi, "Devrimci Ordu", **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971, s.1.

sinyallerini de vermekteydi. İnönü'de başlangıçta muhtıraya karşı bir tutum içinde olmuştur.¹¹⁸

12 Mart Muhtırasının çok kısa olan içeriği şu şekildedir.¹¹⁹

“- Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

- Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetler'in bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizle değerlendirilerek, mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

- Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Bilgilerinize sunarız..”

12 Mart Muhtırası'nın başlangıcında, CHP içinde ayrılıklar bu sefer muhtıra üzerinden devam etmiştir. İsmet İnönü muhtıraya karşı ilk önce “demokrasiyi engelleyici olumsuz bir girişim” olarak yaklaşmıştır. Ecevit ve çevresi ise darbeyi gerçekleşmeden önce gündemlerine almış olup yapılacak olan bu darbenin Türk Demokrasisi'nin geldiği düzeye yapılacak olan en büyük darbe olacağı yönünde her zaman tutarlı bir görüşü savunmuşlardır. Kemal Satır ve çevresi ise bu sefer muhalefet konumunu darbeye ilişkin olumsuz bir tutum içinde olmayarak sürdürmüşlerdir. CHP içinde en büyük ayrılığın yaşanacağı an İnönü'nün darbeye karşı tutumunun çok kısa bir zaman sonra tam tersine yönde değişmesinden sonradır. İnönü, 15 Mart tarihinde muhtıranın demokrasiye bir darbe olacağı yönündeki görüşleri bir süre sonra değişmiştir. İnönü'nün tutumundaki bu değişim kendisi tarafından da şöyle gerekçelendirilmiştir:

---

¹¹⁸ İnönü, muhtıraya önceleri, karşı bir tutum içerisinde olmuştur. Bu tutumunu 15 Mart 1971'de toplanan CHP Ortak Grup toplantısında şu şekilde dile getirmiştir: “ Ordu'nun hareketiyle parlamentonun çalışmasına izin verilmiyor. Anayasa düzeninde hükümetin kurulması ve denetimi usulü rahnedar oluyor. Yapılan hareket fiilen parlamento hayatının işlemlerini imkânsız kılmıştır. Şimdiden söyleyebilirim ki parlamento böyle bir baskı altında kaldıktan sonra artık görevini yapacak halde değildir. İcranın emri altında bulunan kumandanların tehdit edeceği ve ya tenkit edeceği ölçüye göre hükümetler kalacaklar ve ya kalmayacaklar, böyle bir düzen demokratik düzen değildir.” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Bkz. İsmet İnönü, “ CHP Ortak Grup Toplantısı Yapıldı”, **Ulus**, 16 Mart 1971, s.7.

¹¹⁹ “Muhtıranın Tam Metni”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971, s.5.

“Geçen 24 saat ülke için çok önemli bir dönemdir. Büyük hadiselerden sonra ne gibi ihtimaller belirebileceğini, bütün dünya ile birlikte biz de vatandaşlar olarak merak ediyorduk. Fakat size kalp huzuru ile söyleyebilirim ki bu geçen 24 saat içinde, Türkiye ulus bünyesindeki sarsılmaz metanetin bir defa daha örneğini vermiştir.”¹²⁰

İnönü çok kısa bir zaman önce savunmuş olduğu geçici bir hükümet ve erken seçim gibi çözümlerden vazgeçerek, muhtırayı yayınlayan zihniyetin istediği şekilde şekillenebilecek bir “Reform Hükümeti”nin oluşturulması ve CHP’nin de oluşturulacak bu hükümete bizzat fiili olarak destek olması gerektiğini savunmuştur.

Yaşanan bu durum parti içinde bu sefer ayrı bir yol ayrımının işaretlerini de vermiştir. 17 Mart 1971 günü İnönü görüşlerinin değiştiği yönünde Cumhurbaşkanı ile görüşür ve bir gün sonra Nihat Erim, hükümeti kurmakla görevlendirilir. Yaşanan bu olay üzerine bu darbenin ortanın solu hareketine karşı yapılmış bir darbe olduğunu başından beri savunan Ecevit ve Genel Yönetim Kurulu istifa etmiştir. Ecevit yaşanan bu gelişmelere ilişkin şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Bu aslında hükümete karşı yapılan bir darbe değildir. (...) Ortanın solu hareketinin ve benim demokrasi kuralları içinde yenilmeyeceğimiz anlaşılmasıdır. Bunun üzerine demokrasi kuralları dışına çıkılarak yenilmemiz sağlanmıştır. Ben CHP’nin halk iradesi dışındaki yollardan iktidara gelmiş ve gelmiş gibi görünmesine razı olamam. (...) Benim ayrılmamdan şu fayda sağlanabilir: engel ortadan kalkmış olacağına göre, demokrasinin askıya alınma süresi belki de artık kısaltılabilir.”¹²¹

Ecevit ve Genel Yönetim Kurulu’nun istifası üzerine parti içinde gerilim iyice artmıştır. İnönü, 5 Şubat 1972’de yapılan ortak grup toplantısında istifa eden Ecevit ve Parti Meclisi’ni açıkça suçlamıştır. İnönü bu tavrını “Parti için meçhul, memleket için meçhul” diye veciz bir söz ile ifade etmiş, Parti Meclisi ve GYK’nu hizipçilikle suçlamıştır.¹²²

Ecevit’in genel başkana varacak şekilde bir muhalefete maruz kalmasına rağmen, yapılan il ve ilçe kongrelerinde “Ecevitçiler”in başarılı olması muhalefet için daha fazla tahammül edilebilecek bir durum değildi. Nitekim Nisan 1972’de

---

¹²⁰ İnönü, muhtıraya ilişkin tavrını bir gün gibi çok kısa bir zaman içinde değiştirmesini ülkenin yaşayacağı büyük felaketlere karşı bu “yarı askeri müdahale” nin önemli bir telkin mahiyeti taşımasına bağlamaktaydı. Bkz: İsmet İnönü, “Önemli Bir Devre”, **Cumhuriyet**, 16 Mart 1971, s.7.

¹²¹ Bülent Ecevit, “Ecevit İstifa Etti”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1971, s.7.

¹²² “Parti İçinde Gerilim Artıyor”, **Ulus**, 6 Şubat 1972, s.1.

Kemal Satır ve ekibi olağanüstü kurultayın yapılması için çalışmalara başlamışlardır. Kurultayın ne şekilde yapılması noktasında görüşler bildirmişlerdir.

Muhalefetin tüm bu çabaları sonucu V. Olağanüstü Kurultayı İnönü'nün rahatsızlığı nedeni ile gecikmeli olarak 6 Mayıs 1972'de toplanmıştır. Kurultay'ın yapılacağı tarih aynı zamanda sıcak gelişmelerinde yaşandığı bir dönemdir. Bu dönemde 30 Nisan 1972'de Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürüldüğü "Kızıldere Olayı" yaşanmış, bir takım suikast girişimlerinde bulunulmuş, ayrıca kurultayın yapıldığı gün Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edilmişlerdir. V. Olağanüstü Kurultay böylesi önemli sıcak gelişmelerin olduğu bir süreçte gerçekleşmiştir. Kurultayda Ecevit ve ekibine karşı belki de ilk defa özellikle İnönü tarafından karşı çıkıldığı görülmüştür.¹²³ İnönü bu kurultayda ayrıca ortanın solu fikrine karşı düşündüklerinde bir değişme olmadığı yönünde bir açıklamada da bulunmuştur. İnönü açısından asıl tehlike ortanın solu fikrinin Ecevit ve ekibi tarafından çarpıtılmasıdır. Bu nedenle İnönü, mevcut Parti Meclisi'nin ve Genel Yönetim Kurulu'nun değiştirilmesi için telkinlerde bulunmuş, değişmediği takdirde ise devlet düzeninin tehlikeye gireceği şeklinde iddialarda da bulunmuştur.

İnönü'nün mevcut yönetime güvenoyu verildiği takdirde "CHP ve Devlet büyük tehlikeye girer" şeklindeki bir anlamda tehditlerine karşın V. Olağanüstü kurultayda, Parti Meclisi'ne 507'e karşı 709 oyla güvenoyu verilmiştir. Yaşanan bu süreç üzerine CHP tarihinde büyük kırılmalardan biri olarak değerlendirebileceğimiz bir olay olan İnönü'nün genel başkanlıktan istifası gerçekleşmiştir.¹²⁴ CHP' de yaşanan bu 'tarihi' istifa üzerine yeni genel başkanı seçmek üzere bir kurultay toplanmış¹²⁵ ve katılan 913 kurultay üyesinin 826'sının desteğini alan Ecevit Partinin yeni genel başkanı olmuştur.¹²⁶

---

¹²³ Bülent Ecevit, **Kurultaylar ve Sonrası**, Şark Matbaası, Ankara, 1972, s.47.

¹²⁴ Parti meclisine güvenoyu verilmesi sonrası genel başkan İsmet İnönü 34 yıldan beri sürdürmüş olduğu genel başkanlıktan istifa etmiştir. İnönü'nün istifa mektubu için bkz: "İnönü Genel Başkanlıktan İstifa Etti", **Cumhuriyet**, 9 Mayıs 1972 s.1.

¹²⁵ Bu kurultayda genel başkan seçilen Ecevit genel başkan olarak ilk konuşmasında CHP'nin her zamankinden daha çok halka dayandığını ,güçlü ve etkin durumda olduğunu belirtmiştir. Bkz: **CHP Genel Başkan Seçimi Kurultayı (14 Mayıs 1972), (Ecevit'in Genel Başkan Olarak İlk Konuşması)**, Ankara.

¹²⁶ "Ecevit İlk Turda Genel Başkan Seçildi", **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1972, s.1.

Bülent Ecevit artık CHP'nin halka doğru topyekûn bir yönelişin olması gerektiği yönünde bir takım konuşmalar yapmış, 1965 Seçimleri öncesi başlayan 'halkçı reform'ların hayata geçirilmesi için daha da mücadele edilmesi gerektiğini savunmuştur.¹²⁷ 30 Haziran 1972'de toplanan XXI. Kurultay'da yine benzer konuşmalar yapılmıştır. Bu kurultayda yaşanan önemli gelişme İsmet İnönü'nün Ecevit'in Genel Başkanlığı hakkında " ... bir Genel Başkanlık aranması lazımgelen vasıfların tamamına sahip" şeklinde bir açıklama da bulunmasıdır(Çalışkan,1977:33). Kurultay sonunda Ecevit yeniden rakipsiz olarak genel başkan seçilmiştir. Bu sırada Başbakan olan Ferit Melen ise, Ecevit'in reform diye ortaya koydukları açılımları hayata geçirme çabasının kendisine ve ülkeye hayırlı olmayacağı yönünde bir açıklama yapmıştır. Bu açıklama üzerine ise CHP Parti Meclisi toplanmış ve hükümetten ayrılma kararı almıştır. Yaşanan bu gelişme üzerine İsmet İnönü, Partiden istifa etmiştir.¹²⁸

Bülent Ecevit'in Parti'ye genel başkan olmasıyla parti içindeki muhalifler tamamen umutlarını yitirmişlerdir. Parti içinde muhalif grup olarak bilinen Kemal Satır ve ekibi de partiden istifa ederek Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuşlardır.¹²⁹ Böylece ortanın solu fikrinin zuhur ettiği süreçten bu yana parti içindeki ikinci bölünme gerçekleşmiş olmaktadır.¹³⁰

---

¹²⁷ 6 Mayıs 1972'de toplanan V. Olağanüstü Kurultay , İsmet İnönü'nün genel başkanlıktan istifa etmesine kadar varabilecek tarihi sonuçlar doğurmasının yanında, Ecevitçi kadronun savuna geldiği ortanın solu hareketinin başarıya ulaşmasında da tayin edici bir öneme sahip olmuştur. Ecevitçilerin savunduğu anlamda parti içi demokrasinin geliştirilmesi, parti üyelerinin kanunlara saygılı özgür bireyler olarak hareket etmeleri gibi ortanın solu hareketinin ruhuna uygun adımlar bu kurultaydan sonra atılmaya başlanmıştır. Bu kurultayla ilgili etraflı tartışmalar için ayrıca bkz: Osman Çalışkan, **Cumhuriyet Halk Partisi'nin Oluşturmak İstedığı Demokratik Sol Devlet Modeli**, İstanbul, [y.y.], 1977, s.26-28.

¹²⁸ "İnönü Partiden İstifa Etti", **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1972, s.1.

¹²⁹ CHP'nde geline aşamada ayrı bir parti kurmaya varan bir nitelikte olan son hizipleşme olan Kemal Satır ve ekibinin kurmuş olduğu Cumhuriyetçi Parti, Feyzioğlu ve ekibinin oluşturmuş olduğu Millî Güven Partisi ve Bağımsız Halkçılar Grubu ile "Atatürkçü Güç Birliği Cephesi" adlı bir bildiri yayınlayıp bu üç yapı birleşme kararı almıştır. Birleşme Millî Güven Partisi'nin 3.Kongresi'nde gerçekleşmiş ve bu birleşme sonrası yeni oluşumun adı Cumhuriyetçi Güven Partisi olmuştur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: **Millî Güven Partisi, Cumhuriyetçi Parti ve Bağımsız Halkçıların Güçbirliği Bildirisi**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1973, sf:1-4

¹³⁰ "CP Kuruldu",**Cumhuriyet**, 5 Eylül 1972, s.1.

Yaşanan tüm bu süreç sonrasında 14 Ekim 1973 Seçimleri'ne yönelik partide büyük bir çalışma içerisine girilmiştir. Bu seçim ortanın solcularına ikinci ve de daha önemli bir engeli aşabilmenin en büyük fırsatını da sunmaktaydı. Nitekim bu doğrultuda seçime yönelik olarak “*Akgünlere*” adı verilen 229 sayfadan oluşan oldukça kapsamlı bir seçim bildirgesi hazırlanmıştır. Bu seçim bildirgesi 12 Mart Muhtırası'nın amacını ve sonuçlarını ortaya koyması açısından da önemli tespitler içermektedir. Bu bildirmede ayrıca; her anlamda eşitliğin sağlanması, yabancı sömürgeciliğin son bulması, yabancı sermayenin sınırlandırılması, halk sektörü, sosyal ve siyasal haklara ilişkin yeni özgürlükçü düzenlemeler yer almaktadır.¹³¹

14 Ekim 1973 Seçimleri'ne “*Akgünlere*” adlı seçim bildirgesi ile giren CHP seçimden birinci parti olarak çıkmıştır. Çok partili süreç boyunca ilk defa birinci parti olarak seçim kazanan CHP seçimlerden 3. parti olarak çıkan Necmettin Erbakan'ın genel başkanı olduğu Milli Selamet Partisi ile ittifak yaparak 27 Ekim 1973'te hükümeti kurmuştur.

Bu seçimden sonra ortanın soluna ilişkin belki de en önemli gelişme 28 Haziran 1974 tarihinde toplanan Tüzük Kurultay'ında¹³² alınan kararlar olmuştur. Bu Tüzük Kurultay'ında, Partinin 1965 Seçimleri'nden bu yana ortanın solu söylemi ile içine girmiş olduğu “değişim” in adı “demokratik sol” olarak koyulmuştur. Parti'nin temel niteliği haline gelen “demokratik sol” ifadesi Tüzüğün “Amaç” kısmını içeren ikinci maddesinde hükme bağlanmıştır (Çalışkan, 1977: 33). Böylece CHP kendisini ‘demokratik sol’ bir parti olarak tanımlamıştır.

4.4. Ortanın Solu Politikası'nın Adı: Demokratik Sol

CHP, “Demokratik Sol” adlandırmasına çeşitli aşamalardan geçerek ulaşmıştır. İlk olarak 1965 Seçimleri öncesi bir seçim sloganı olarak ‘CHP, ortanın solundadır’ şeklinde ortaya çıkmış, sonraları yer yer sosyal demokrasi kavramı

¹³¹ **Akgünlere: CHP 1973 Seçim Bildirgesi**, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1973.

¹³² Bu “Tüzük Kurultayı”, CHP tarihinde tüzük değişikliği amacı ile toplanan ve Olağanüstü Kurultay niteliğinde olan ilk kurultay olması açısından ayrı bir yere sahiptir.

Parti'nin bir niteliği olarak kullanılmış, ayrıca bu kavramın demokratik sosyalizm kavramı ile aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığı da görülmüştür. Genel Başkan Ecevit, 'Ben bu değişik terimleri kullanırken aslında hepsini bir tutuyordum' şeklinde bir açıklama da yapmıştır. Ve nihayet 28 Haziran 1974'de toplanan Tüzük kurultayında 'Demokratik Sol' terimi tüzüğe girmiş oldu.

Ecevit neden 'demokratik sol' kavramının tercih edildiğine ilişkin olarak şunları söylemiştir:

“ Demokratik solu tercih edişimizin nedenleri vardır. Bir kere yıpranmamış, yozlaştırılmamış bir terimdi, fazla kullanılmamıştı. Onun için kastettiğimiz, güttüğümüz anlamı o terimin içinde biz verebilecek durumdaydık. Ayrıca demokratik sol, kendi kendini tanımlayan bir terimdi. Demokrasiye bağlılığın altını çizen bir terimdi. O bakımdan Demokratik Sol terimi üzerinde birleştik.”¹³³

CHP kendisini demokratik sol bir parti olarak tanımladıktan sonra sıra bu kavramın mahiyetini ve sınırlarını net bir şekilde ortaya koymaya çalışmak gerekiyordu. Nitekim bu doğrultuda gerek parti içinde, gerek oldukça geniş bir katılımı ile oluşturulan forumlarda, gerekse gençlik kollarının kendi aralarında kavrama ilişkin yapmış olduğu tartışmalar demokratik sol kavramının gelişmesinde, zengin bir içerik kazanmasında çok etkili olmuştur.

“Devrimin halkla değil, halkın dışında ve üstünde ilerici aydın kadrolara dayanarak yürütüleceğine inananlar, bizimle beraber olamazlar” şeklindeki Bila (1999:269)'nın kitabının “Ecevit'le Demokratik Sol” adlı bölümünde epigraf olarak yer alan bu ifade aslında Ecevit açısından 'Demokratik Sol' kavramının mahiyetini en güzel ve net bir şekilde açıklamaktaydı.

Demokratik sol kavramına yönelik yapılan bu tartışmalarda, kavramın içeriğinin zenginleştirilmesine yardımcı olmak yanında aynı zamanda kavrama yönelik eleştirilere de cevap verilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu amaca yönelik oluşturulan '*Demokratik Sol Düşünce Forumu*', böyle bir amaca yönelik oluşturulan tartışma platformlarının en önemlisidir.

---

¹³³ **Demokratik Sol Düşünce Forumu**, Ankara Gençlik Kolları Yayını, Kalite Matbaası, 1974, s.6.

Demokratik sol düşünce forumunun açılışında Ecevit, Demokratik Sol'un ülkü ve ilkesini şu şekilde ortaya koymaktadır:

“ Ülkümüz kimsenin kimseyi ezemeyeceği, sömüremeyeceği, insan kişiliğinin her türlü toplumsal engelden kurtulmuş olarak özgürce gelişebileceği dinamik, yaratıcı ve hakça bir düzen kurmaktır. Temel ilkemiz ise bu ülkeye doğru, demokrasi kuralları içinde ilerlemektir. Bu ülkü ve ilkeye bağlı kalmak insanlık anlayışımızın gereğidir. Bu ilkenin ve ülkünün çerçevesinde araçları, yöntemleri özgürce tartışabilmek, yolumuzu özgürce araştırabilmekse, demokrasi anlayışımızın gereğidir.”¹³⁴

Demokratik Sol açılışının ülkü ve ilkesi ortaya koyulduktan sonra asıl yapılması gereken, solun temel öğretisi ve terminolojisinden faydalanıp bu açılıma bir içerik kazandırmak ve bu içerik kazandırma çabası içerisinde Demokratik Sol'un diğer sol ideolojilerden farkını da ortaya koymak başta Ecevit olmak üzere tüm ortamın solcularının temel hedefi olmuştur.

Kendisini Demokratik Sol diye nitelendiren CHP, diğer sol ideolojilerden farkını oluşturmuş oldukları forumlarda şu şekilde ortaya koymaya çalışmışlardır:

Ecevit, neden demokratik sol kavramını kullandıklarına ilişkin olarak, “Marksizm'den kaynaklanmadığı için, sosyal demokrasi yerine, demokratik sol deyimini kullandık”¹³⁵ şeklinde bir ifadede bulunmuştur. Bu ifadeden anlaşılacağı üzere demokratik sol anlayış, kendisini Marksist ideolojiden farklı olarak tanımlamaktadır.

Demokratik Sol'u belirleyen temel esaslardan bir diğeri ise onun, dogmatik ve katı bir içeriğe sahip olmadığıdır. Buna göre demokratik sol düşünce ülkenin koşullarından doğmuş olan, ülkenin ve evrensel pratiğin deneylerinden yararlanan, insana en üstün değeri veren, insan kişiliğinin gelişmesini her türlü kesinti ve sınırlardan, her türlü imkân ve eşitsizliklerden kurtarmayı öngören niteliklere sahiptir (Coşkun, 1978: 44).

---

¹³⁴ Bülent Ecevit, **Demokratik Sol**, Ankara: CHP Yayınları, 1976, s.1. “Demokratik Sol Partisi” nin temel nitelikleri 14 Aralık 1974 tarihinde toplanan XXII. Kurultay sonunda yayımlanan “Demokratik Sol Bildirisi” nde etraflıca vurgulanmıştır. Bkz: CHP (1974), **Demokratik Sol Bildirisi**, CHP Yayınları, Ankara, 1974

¹³⁵ Celal Bozkurt, **Kemalizm, Marksizm ve Ecevit**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s.396-398

27- 30 Ekim tarihleri arasında yapılan 2. Demokratik Sol Düşünce Forumu'nda Ecevit, Demokratik Sol düşüncenin bilimsel sol/sosyalizm düşüncesinden farkını kendince şu ifadelerle ortaya koymaya çalışmıştır:

“Demokratik Sol’u, bilimsel soldan ayıran en önemli nokta, kavramın içinde köylüye yer vermiş olmasıdır. Bilimsel doktrinler içinde köylüye yer yoktur. Ama ezilenler içinde en büyük halk toplumunu köylüler meydana getirmektedir.”¹³⁶

Ecevit Türkiye’de önemli bir halk kesimi olarak var olan köylülerin hem ezilen bir konumda olduğunu hem de alt yapı devrimlerinin temel dinamiğini oluşturduğunu savunmaktadır. Köylülük bu bakış açısına göre, mutlak bir sınıfsal kategoriyi ifade etmez. Böylece Demokratik sol düşünce, bir toplumsal yapıda temel çatışmanın emek (işçi sınıfı) ile sermaye(burjuvazi) arasında olduğu ve bu çatışma niteliğinin uzlaşmaz (antagonistik) bir şekilde olduğu temelli bir anlayışa sahip Marksizm’den ayrılmaktadır.

Ecevit demokratik sola yüklemiş olduğu anlamın, ‘halk için halkla birlikte’ bir halkçılık anlayışını içerdiğini belirterek, demokratik sol anlayışın benimsemiş olduğu “halkçılık” anlayışının hem tek parti dönemi “halkçılık” anlayışından hem de, kendisinin iddia ettiği “komünizmde olmayan demokrasi ve halkçılık anlayışı” ndan farkını ortaya koymaya çalışmıştır. Ecevit 14 Ekim 1974’de yapılan kurultayda bu “farklılık” a ilişkin şunları söylemiştir:

“Demokratik Sol, amaçta olduğu kadar araçlarda ve yöntemde de demokratiktir. Bizim benimsediğimiz anlamda demokratik solculuk, tepeden inme değil, temelden yükselme bir solculuktur. Halka rağmen solculuk değildir, halk solculuğudur. Onun içindir ki, öteden beri söylediğim gibi, bizim solculuğumuzun sınırını halk çizer ve çizecektir. Biz bunu söyledikçe bazı kuruntulu çevreler, “ya günün birinde halk, işi komünizme kadar vardırılmaz isterse” diye kuşkulanırlar. Bu kuşkular yersizdir. Çünkü Türk halkı özgürlükçü demokrasinin değerini çok iyi bilmektedir. Onu en küçük ölçüde tehlikeye sokabilecek bir rejime yönelmesi söz konusu değildir.”¹³⁷

Ecevit, CHP’nin benimsemiş olduğu ‘Demokratik Sol’ düşüncesinin diğer sol partilerden ayrılan en önemli yönlerinden bir diğerinin de, Parti’nin benimsemiş

---

¹³⁶ Ecevit, **a.g.e.**, s.17.

¹³⁷ Ecevit,**a.g.e.** , s.1.

olduğu “halkçılık” anlayışının bir gereği olarak ‘gerçekçi ve ilerici’ bir niteliğe sahip olmasıdır. Bu konuda Ecevit kurultayda şu ifadelerde bulunmuştur:

“ (...) Bizim demokratik sol tutumumuzun gücü de, gerçekçiliği de, ilericiliği de, halkla bütünleşmemizden gelmektedir. Bilgiççe sözler kullanıp daha ağızlarını açarken halktan kopan bazı kimselerin ilericilik iddiaları karşısında hiçbirimizin küçüklük duygusuna kapılmasına gerek yoktur. Bizden daha solda olanlar vardır, ama bugünün Türkiye’sinde bizden daha ilerici olanlar yoktur.”¹³⁸

CHP, benimsemiş olduğu demokratik sol anlayışa uygun nasıl bir ekonomi politikası izleyeceğine yönelik olarak da yoğun tartışmalar yaşamıştır. Bu konuda da yine Ecevit, özellikle Parti’nin altı ilkesinden biri olan ‘Devletçilik’ ilkesi üzerinden bir ilişkilendirme yaparak, demokratik sol bir niteliğe sahip CHP’nin izleyeceği ekonomi politikayı ortaya koymaya çalışmıştır. Ecevit bu konuyu farklı gündemlerde değişik açılardan dile getirmeye çalışmıştır. Öyle ki, kurultayda bu konuya ilişkin şu ifadelerde bulunmuştur:

“Bizim demokratik sol anlayışımız, ekonomik güç ile siyasal gücün ayrılmazlığı noktasından hareket eder. Ekonomik güç devlette yoğunlaşmışsa, siyasal güç de devlette yoğunlaşır. Ekonomik güç özel sektörde yoğunlaşmışsa, siyasal güç de özel sektörde yoğunlaşır. Biz elbette özel sektöre de hak tanırız; devlete de ekonomiye ve topluma yön verebilmesi için gerekli hakları ve yetkileri tanırız. Fakat hepsinin üzerinde halk olmalıdır. Bu da ancak halkın en büyük, en etkin ekonomik güç durumuna gelmesi ile gerçekleşebilir. Biz onu sağlamaya çalışıyoruz. Onun için halk sektörünü gerçekleştirmeye uğraşıyoruz.”¹³⁹

Ecevit yine bu tartışmalara ilişkin 2. Demokratik Sol Düşünce Forumu’nda şu ifadeleri kullanmıştır:

“Siyasal gücün temeli ekonomik güçtür. Eğer halk ekonomik bakımdan yeteri kadar güçlü değilse, eğer halk üretim ilişkilerine kendi istediği yönü verebilecek olanaklara ve güç düzeyine kavuşamamışsa, o zaman halkın siyasetteki güçleri kağıt üzerinde kalır. Anayasanın ve yasaların sayfaları üzerinde kalır. (...) Biz ayrıca ekonomide devletin aşırı güç kazanmasını istemiyoruz. Çünkü o zaman, devletin siyasal gücü, halkı geçecek ölçülere varabilir. Bir avuç insanda bütün ekonomik gücün toplanmasını istemiyoruz. Çünkü o zaman da, bir avuç insan hem devleti kendi baskısı altına alabilir, hem de halkı ezebilir. Ama ekonomik güç ve onunla birlikte siyasal güç daha çok halkın elinde yoğunlaşırsa halk ezilmez. Halk da ne kadar güçlenirse güçlensin başkasını ezmez. Halk güçlendikçe toplum güçlenir, demokrasi güçlenir, devlet güçlenir.”¹⁴⁰

---

¹³⁸ Ecevit, **a.g.e.** , s.3.

¹³⁹ Ecevit, **a.g.e.** , s. 7.

¹⁴⁰ Ecevit, **a.g.e.** , s.8.

Ecevit kabul ettiği bu ekonomik görüş ile aslında Parti'nin özellikle tek partili döneminde “parti-devlet özdeşliği” içerisinde hareket eden durumunu, benimsediği paternalist ve korparatist devlet anlayışının aşmaya çalıştığını savunmuştur. Partideki “değişim”, devlet ile halk arasındaki ekonomik ve siyasal ilişkinin yeniden başka bir nitelikte kurulmaya çalışıldığı en azından söylemsel düzeyde ortaya çıkmaktadır.

4.5. Ortanın Solcuları ile Yön- Devrim Hareketi ve TİP Arasında Yaşanan Tartışmalar

DP iktidarı sonrasında gerçekleştirilen 1960 Askeri müdahalesi sonrası demokrasi ve özgürlüklere ilişkin yapılan yasal düzenlemelerin Türkiye’de yeni toplumsal hareketliliklere ortam hazırladığı bir gerçektir. Artık sınıf temelli bir siyaset anlayışı kendisine bir toplumsal karşılık bulma sürecine girmiştir. Bu dönem gelişen en önemli sınıfsal hareket Türkiye İşçi Partisi’dir. Sınıf temelli siyaseti kendisine temel yol edinen TİP’ nin yanında Türkiye’de diğer etki yaratan ‘sol’ oluşum ise *Yön* ve *Devrim* dergisi etrafında toplanan daha çok öğrenci, öğretim üyesi ve öğretmenlerden oluşan bir harekettir.¹⁴¹ *Yön* dergisinin başyazarı Doğan Avcıoğlu’dur.¹⁴² *Yön* dergisinin temel çizgisi ülkenin kendine özgü koşullarını gözeterik sosyalizme ulaşmaktır. Türkiye siyaset tarihinde, ele aldığı konuların genişliği, yarattığı etki bakımından *Yön- Devrim* çevresi, *Kadro* ve *Forum* hareketinden sonra en etkili olabilmiş dergi çevresidir. *Yön* dergisinin tüm hikâyesini İlhan Selçuk derginin son (kapanış) sayısında şöyle özetlemiştir:

“ Sanıyorum 1958’den beri Doğan Avcıoğlu ile bir dergi düşünmeye ve konuşmaya başlamıştık. Belki Doğan’da bu fikir daha eskiden de vardı, ama 27 Mayıs’tan önce Türkiye’de sosyalist bir derginin yaşaması imkânsızdı. Bu yüzden sabırla zamanını beklemişti Avcıoğlu. (...) Zaman zaman çevresi genişleyip daralan toplantılarda, *Yön*, düşüncelerde gelişti. Cemal Reşit Eyüpoğlu ve Mümtaz Soysal, Doğan’la birlikte derginin kurucularıdır. Bir de isimsiz kahramanı vardır *Yön*’ün; Hamdi Avcıoğlu; yükün ağırlığını çekenlerin başında gelir. Bu isimlerin hepsi Türk kitaplığına 222 sayılı bir derginin koleksiyonunu verdiler.”¹⁴³

¹⁴¹ Yöndeki meslek dağılımı için bkz: Hikmet Özdemir, **1960’lar Türkiye’sinde Sol Kemalizm: Yön Hareketi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993 s.50.

¹⁴² *Yön* Dergisinde Avcıoğlu ön plana çıksa da, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk gibi isimlerde önemli olmuşlardır. Bkz: Özdemir, **a.g.e.**, s.58.

¹⁴³ İlhan Selçuk, “Yeni Ufuklara Doğru Yol Alırken”, **Yön**, Sayı:222 (30 Haziran 1967), s.5.

Yön çevresinin “nasıl bir sosyalizm?” sorusuna verdikleri cevapla büyük anlamda oydaştıkları görülmektedir. *Yön* çevresine göre mutlak anlamda bir sınıf temelli sosyalist parti kendisini Türkiye’de halkla bütünleştiremezdi. Yani Türkiye’deki sosyalist parti Avrupa’daki gibi bir sosyalist parti olamazdı. Türkiye, Yöncülerin savunduğu anlamda “komprador-eşraf ittifakı”nın egemenliğinde olan az gelişmiş yani pre-kapitalist özelliklere sahip bir ülke idi. Türkiye’de bu toplumsal gerçeklerinden dolayı, yani kapitalist gelişmişlik düzeyinden dolayı, kapitalist sistemin gelişmiş olduğu Avrupa’daki sosyalist partiler gibi bir sosyalist parti olamazdı. Türkiye’de, işçi sınıfında da sınıfsal anlamda bir bilinçlenme söz konusu değildi. Yöncülere göre ülkenin sahip olduğu tüm bu gerçeklerden dolayı, toplumda anti feodal, anti-emperyalist gibi niteliklere sahip ‘ara tabakalar’¹⁴⁴ ı sosyalizm için hareketlendirmek gereklidir.

Yön çevresinin 1965 Seçimleri öncesi siyasi partilerin ideolojik mahiyetlerine ilişkin yapmış oldukları değerlendirmeler içinde CHP’ye oldukça eleştirel yaklaşmışlardır. İffet Aslan’ın *Yön*’de yayımlanan incelemesine göre Türkiye’de mevcut siyasi partiler içinde tek doktriner bir niteliğe sahip parti TİP’dir. Bu incelemede partiler birer ideoloji yelpazesi halinde görülmüş ve yelpaze dilimi en geniş parti ise CHP olarak değerlendirilmiştir. Egemen dilimin nitelikleri bakımından CHP sosyal adaletten yanaydı. Merkezin solunda oluşunun anlamı buydu. İffet’in incelemesinde 1965 Seçimleri’nin Türk Siyaset sahnesinde ideoloji ve doktrin çatışmalarının belirleyeceği bir seçim olacağından önemli bir yerinin olacağı da ayrıca önemli bir nokta olarak vurgulanmıştır.¹⁴⁵

---

¹⁴⁴ Ara tabakalar ya da diğer kullanımıyla zinde kuvvetler diye de ifade edilen kesim daha çok silahlı kuvvetler yani ordu diye bilirse de, ara tabakalar *Yön* çevresi açısından öncülüğünü ordu oluşturmakla birlikte, ülkede Atatürk devrimlerini durdukları yerde bırakmak istemeyen halkçılık yolunda köklü reformlar yapılmasını, Türkiye’yi çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmak için hamlelere girişilmesini bekleyen gençliğiyle, öğretmenleriyle, bir kısım memuruyla, basınıyla, subayıyla oldukça geniş bir toplumsal kesimi içermektedir. Bu ara tabakalar konusunda Mümtaz Soysal’ın açıklamaları yerindedir. Bkz: Mümtaz Soysal, “Bu Rejim Nasıl Yaşar”, *Yön*, Sayı:12, (7 Mart 1962), s.12.

¹⁴⁵ İffet Aslan, “Seçimler Arifesinde Siyasi Partilerin İdeolojik Görüntüleri”, *Yön*, Sayı:115, (11 Haziran 1965), s.7.

1965 Seçimlerinin böyle bir siyasi atmosfer içinde sonuçlanacağı bir süreçte Yön çevresi aslında ortanın solu politikasını kendisine seçim sloganı olarak benimsemiş bir parti olan CHP'nin desteklenmesi gerektiği görüşünde olmuştur.

1965 Seçimleri'nde CHP'yi destekler mahiyette şöyle bir yazıya yer verilmiştir:

“ Türkiye'yi bugünkü(Eylül 1965) bağımlı durumunda tutmak için her türlü tertibe başvuracak güçlerin imkânlarını küçümsemek, tarihi bir hata teşkil edecektir. Kesinlikle bilmek gerekir ki, satılmışlar ile satılmamışlar arasındaki mücadele çok çetin olacaktır. Mücadelenin başarısı her şeyden önce, en geniş bir milliyetçiler birliğinin kurulmasına bağlıdır. Bu bakımdan sosyal yapı itibarıyla solcu bir azınlığın yanı sıra, sağcı bir çoğunluğa dayanan CHP büyük önem taşımaktadır. CHP lideri İnönü, tarihi kişiliği ve toplumun sağlam kuvvetleri üzerindeki prestiji sayesinde, partisini aşan bir çıkışla, ekonomik bağımsızlık yolunda ilk olumlu adımları atmıştır. Bu çabalar yeterli ya da yetersiz bulunabilir. Ama dış politikada tek taraflı ilişkilerden çok taraflı ilişkilere yöneliş ve petrol kanunu değişikliği hiç şüphesiz doğru yolda alınmış tedbirlerdir. Üstelik CHP, anayasayı çiğnemek pahasına, sosyalist hareketi kaba kuvvetle ya da kanunları zorlayarak susturmak isteyen büyük siyasi güçlerin karşısında şimdiye kadar anayasa düzeninin savunuculuğunu yapmıştır. Bu durumda CHP ile AP'ni aynı sepete koymak, bir CHP-AP Koalisyonu'nun zeminini hazırlamak anlamına gelecektir. Mevcut şartlar altında bunun, sosyalistlerin işleyebilecekleri en büyük hata olacağı inancındayız.”¹⁴⁶

Aslında belirledikleri hedefler bakımından *Yön* çevresi ile Ortanın Solcuları arasında büyük benzerlikler olmakla beraber iki çevre arasında yaşanan tartışma birçok benzerlikleri olan hedeflere ulaşma yolundaki yöntemler noktasındaydı.

Sol Kemalistler olarak da değerlendirebileceğimiz *Yön-Devrim* çevresi açısından büyük önem arz eden kurum ordudur. *Yön- Devrim* çevresi açısından amaçlanan nihai hedef olan devrime ulaşma açısından Türkiye toplumunda ara tabakalar ve ya zinde güçler denen kesim çok önemlidir. Özellikle Avcıoğlu bu durumun Türkiye'nin sınıfsal gelişmişlik düzeyiyle ilgili bir durum olduğunu savunur. Yani Türkiye'de sınıflar arası ayrışma, kutuplaşma ve Marksist anlamda uzlaşmazlık, Batı'daki gibi gelişmiş ve keskin bir düzeyde değildir. Bu durum Türkiye'nin pre-kapitalist bir yapıda olması ile ilgili bir durumdur. Dolayısıyla *Yöncüler* açısından çok önemsenen bu ara tabakalar-özellikle bunların en önemlisi olarak ordu- devrimin nesnel zemininin oluşturulması açısından çok önemlidir. *Yön* çevresinde toplanan aydınların birçoğu açısından bu ara tabakalar ya da zinde

---

¹⁴⁶ “Seçimler ve Yön”, *Yön*, Sayı:128, (10 Eylül 1965), s. 4.

kuvvetler adeta “kurtarıcı” bir nitelik taşımaktaydı. Yön başyazarlarından olan Doğan Avcıoğlu, “ara tabakalar” a ilişkin şu ifadelerde bulunmuştur:

“Nedir bu ara tabakalar? Bu bir mütecanis(türdeş) sınıf, hatta bir mütecanis tabaka değildir. Ama hâkim sınıfların nisbeten zayıf olduğu toplumlarda, ara tabakalar içinden çıktıkları sınıf ve toplumlardan bağımsızlaşmaktadırlar. Ara tabakalar politik hayatta sonucu tayin edici unsurdur. Bu büyük güçlerin bilincine varmışlardır ve bu bilinç onları bağımsız kılmaktadır. Bu ara tabakalar toplumun ilerici kesimini teşkil etmektedirler. Çıkarları modernleşme ve hızlı kalkınmadan yanadır. Toplum hayatındaki önemli rolleri dolayısıyla, öncü bir rol oynamaya, kendilerini özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihi bir misyona sahip çıkma eğilimindedirler. Bu tabakalar, burjuvazi kalkınma çabasında başarısızlık gösterdiği ve kütlelerden gelen sosyal baskı arttığı ölçüde, kapitalist bir kalkınma yoluna yönelebilmektedirler.”¹⁴⁷

Avcıoğlu Türkiye’de çok önemli olan bu ara tabakaların Batı’da çok önemsenen bir pozisyonda olmamasının nedenini yine kapitalist gelişmişlik düzeyine bağlı olarak toplumsal yapıyı meydana getiren sınıflar arasındaki kutuplaşmanın keskinleşmesine bağlamakta ve de Batı kökenli olan Marksist teori açısından da bu ara tabakalar çok önemsenmemiştir. Hatta Türkiye’de bazı sosyalist çevreler ve Ecevit ara tabakalar içerisinde öncü bir niteliğe sahip olan orduyu Avcıoğlu’nun ifadeleriyle (1980) “Osmanlı tipi ceberrut devletin halk düşmanı temsilcileri” diye karşılarına almışlardır. Oysa yine Avcıoğlu’na göre bir sosyalist açıdan yapılması gereken devrimci kadronun geçmişte yaptıkları büyük hataları derinlemesine eleştirmek suretiyle ara tabakaların bilinçlenmesini hızlandırmak olmalıdır.¹⁴⁸

Ecevit ordu kurumunun hiçbir zaman dolaylı ya da dolaysız siyaseti tayin etmemesi gerektiği noktasında açıklamalar yapmıştır. Nitekim orduya ilişkin tutumunu Ecevit 1971 Muhtırası’na açıktan ve sert bir şekilde karşı çıkarak ortaya koymuştur. Bu karşı çıkış ordu- siyaset ilişkisinin Ecevit açısından nasıl bir nitelikte olması gerektiğini de ortaya koymaktadır. Avcıoğlu, Ecevit’in orduya ilişkin tutumunu şöyle ifade etmektedir:

“ (...) Ecevit Söke’de ‘bu düzenin tüfeğinin de süngüsünün de geçim derindeki halka döndüğünü’ keza Antalya’da ‘ordudan gelebilecek bir dikta tehlikesinin olduğunu’ ifade etmiştir. Ayrıca Ecevit, ordudan gelebilecek bir müdahalenin mutlaka bir Amerikan tertibi olacağına inandığını dile getirmiştir. Bu iddialar Asya, Afrika ve Güney Amerika’daki ülkelerin ordularının birçoğu için geçerli olabilir. Ancak Türk ordusu buna dâhil edilemez. (...) Ecevit, 1960 yılında milliyetçi ve

¹⁴⁷ Doğan Avcıoğlu, “Bir Sosyalist Stratejinin Esasları”, **Yön**, Sayı:185, (14 Ekim 1966), s.9.

¹⁴⁸ Avcıoğlu , **a.g.m.**, s.10.

Atatürkçü tanıdığı ordunun, 1970 yılında Amerikancı ve işbirlikçi sermayenin bekçisi olabileceğine inanmıştır. Üstelik Ecevit'in sıkı sıkıya sarıldığı Anayasa herkesten ve Ecevit'ten önce Türk ordusu tarafından yapılmıştır.”¹⁴⁹

Ortanın solcuları ile *Yön-Devrim* çevresi arasındaki diğer önemli tartışma ise sol kavramının içeriğine ilişkin olmuştur. Avcıoğlu'na göre sol kavramından anlaşılması gereken sosyalizmdir. Yine Avcıoğlu'na göre sosyalizm esas olarak tektir. Yine ona göre bütün sosyalist akımlar, kaynağını aynı sosyalist idealden alırlar. Avcıoğlu bu sosyalist ideali ise şöyle ifade etmiştir:

“ Bu ideal, en geniş şekliyle, bütün insanların özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerinin ışığı altında en iyi şekilde yaşamalarına ve gelişmelerine olanak veren bir toplum düzenine ulaşma çabası biçiminde özetlenebilir.”¹⁵⁰

Sosyalizm idealinin temel ilkeleri aslında ortanın solu ve ya demokratik sol anlayışının da aynı zamanda temel ilkelerini oluşturmaktadır. Ancak Yöncüler açısından ortanın solcularının “sol” anlayışlarındaki temel mesele, sağ ve sol şeklindeki bölünmenin, toplumsal tabanda sınıfsal nitelikte bir bölünmeye tekabül eden bir şekilde olmamasıdır. Bu durum Avcıoğlu'nun (1980: 71) belirttiği üzere, bizzat ortanın solu fikrinin inşasında önemli rol oynamış bir isim olan Turan Güneş tarafından savunulmuştur.

Ortanın solu fikrinin en önemli ismi olan Ecevit'in, yapılan bu eleştirilere karşı cevabı her zaman sert olmuştur. Ecevit (1976: 99)'in *Yön- Devrim* çevresine ilişkin sert tutumunu şu ifadeler çok iyi ortaya koymaktadır:

“ Solcunun aşırısı olur, ılımlısı olur ama insan sevgisi olmayanı olmaz. Bunlarda insan sevgisi yoktur. Herkesten çok Atatürkçü geçinirler, oysa Atatürk'ün en belirgin devrimci davranışı olan halkçılığı reddederler. Atatürkçü geçinen bu sözde devrimciler halkın dışına, hatta halkın üstüne çıkmak ve üniformalıların ardına, süngülerin ardına sığınmak istemektedirler. Devrim yapabilmek için sivilken askerliğe özenmektedirler.”

Özellikle 1971 Muhtırası'nın toplumda gelişme gösteren sol dalgaya ilişkin bir engel oluşturma çabasının malum olması, Ecevit'in *Yön-Devrim* çevresiyle yapmış olduğu tartışmalarda, sosyalizm ve de devrim adına Yöncülerin, zinde

¹⁴⁹ Doğan Avcıoğlu, “Ecevit'in Orduya Yaklaşımındaki Tutarlılık”, *Devrim*, 11 Ağustos 1970, s.6.

¹⁵⁰ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Anlayışımız”, *Yön*, Sayı:36, (22 Ağustos 1962), s.3.

güçlerin başat unsuru olarak gördüğü ordudan medet umulabileceği kabulü anlamsızlaşmıştır.

Ortanın solcuları açısından diğer sol çevreler içerisinde en önemsenmesi gereken ve de mücadele edilmesi gereken siyasi olgu, Türkiye İşçi Partisi'dir. Bu durumun en bilinen nedeni ise, CHP'nin 1965 Seçimleri'ne hazırlanırken, partinin ortanın solunda bir nitelikte parti olduğu yönünde bir açılıma gitmesinin temel saiklerinden birisinin, yine o dönem seçimlere girecek olan TİP olmasıdır. Çünkü TİP'nin temel açılımları "sol" adına- propaganda araçları çok sınırlı da olsa-¹⁵¹ toplumda CHP'nin tabanına oynayan bir nitelikteydi. Her ne kadar CHP Türkiye'de daha çok kentli orta sınıfın bir partisi izlenimini verse de, 1965 seçimleriyle iktidarı hedefleyen CHP'nin, köylü, işçi sınıfı gibi farklı toplumsal kategorileri, ortanın solu açılımı içinde temsil etmeliydi.

TİP Türkiye sol siyaseti açısından bir kırılmaya işaret etmekteydi. Çünkü Şener (2007:356)'in belirttiği gibi, TİP, Türkiye'de o zamana kadar süregelen tek sosyalist gelenek olan Komintern ve TKP çizgisinden bir miras almamıştı.

TİP, aslında kabul ettiği sosyalist programıyla, uluslararası sosyalist harekette hâkim olan kabule aykırı bir konumdaydı. O dönem uluslararası sosyalist hareket, bir politika olarak anti-emperyalist bir niteliğe sahip olan tüm hareketlerle bir cephe oluşturulabileceği yönündeydi. Oysa TİP anti-emperyalist mücadelenin aynı zamanda bir sosyalist mücadele olması gerektiğini savunmaktaydı. Böyle bir mücadele anlayışını kendisine sosyalizm adına hedef edinen bir siyasi yapının, ortanın solcuları ile bir cephe oluşturması söz konusu olamazdı.

Kabul ettiği parti programının içeriğine bakıldığında Ortodoks Marksist bir parti modeline uymayan TİP, CHP içerisinde "sol" a doğru yapılan ortanın solu açılımını, sınıf dayanışmasına dayalı solidarist bir toplum amaç edinen, anti-sosyalist

---

¹⁵¹ Türkiye'de 1960'lı yıllar, toplumda "komünist tehlike" olduğunun yaygın olarak kabul edildiği yıllardı. Komünizmle mücadele toplumun her kesiminde, özellikle bizim toplumumuz için önemli bir kültürel unsur olan din olgusu üzerinden meşrulaştırılmaya çalışılıyordu. Mevcut bu maksatlı propagandadan dolayı TİP, sadece radyo konuşmaları üzerinden bir seçim çalışması yürütebilmiştir.

bir reformculuk olarak görmektedir. Aslında TİP'ne göre, CHP ortanın solu açılımı ile deyim yerindeyse adeta “takiyye” yapmaktadır. TİP'e göre, CHP'nin daha solda bir parti olmaya yönelik yaptığı söylemsel düzeydeki açılımlar, temelde CHP'nin yaşadığı meşruiyet krizi ile alakalıdır. Ortanın solu açılımını oluşturan tüm unsurlar TİP açısından, bu meşruiyet kaygısının bir manipülasyon aracı vazifesi görmektedir. Temel hedef CHP için her ne şekilde olursa olsun iktidar olmaktır. Yine TİP'e göre bu iktidar olma durumu o dönem için sol içerikli bir popülist politikayı gerektirmekteydi ve CHP bu nedenle ortanın solu açılımına ihtiyaç duymuştur. Bu durum TİP çevresinden birisi tarafından şu şekilde dile getirilmektedir:

“CHP, sözlerle kandıran, uygulama ile de aldatan bir siyasi örgüttür. Sosyal adaleti gerçekleştirecek güçte ve niyette değildir, sosyal adaletçidir. Toprak reformu ve vergi reformunu gerçekleştirecek güçte değildir ama reformcudur. Devrimci hareketleri yarı yolda koymuş, onları rötüşlü-rötüşsüz diye tarife tabii tutmuş, devrimcilik taslar. CHP, sözlerinde ilerici görünmekle beraber, uygulamada gerici olmakta ve gerici kuvvetlerin, statükocuların yararına çalışmaktadır.”¹⁵²

Mehmet Ali Aybar öncesi yaklaşık bir yıllık TİP dönemi aslında CHP ile birçok benzerlikler içermekteydi. Şener'e göre (2007:366) TİP'nin ilk tüzük ve programı sosyal demokrat bir içerikteydi. “Atatürkçülük” ve “27 Mayıs Anayasası” partinin temel meşruiyet kaynağını oluşturmaktaydı. Baktığımızda CHP'nin, ortanın solu açılımı ile aslında 1961 Anayasası'nı hayata geçirmeye çalıştığını söylediğini görmekteyiz.

CHP ile TİP, “Halkçılık” ve “Devletçilik” konusunda da birbirinden ayrı düşünmektedir. TİP, kendi benimsediği devletçilik anlayışının gerek CHP gerekse Yön çevresinin anladığı devletçilik anlayışından farklı olduğunu ortaya koymak için devletçilik anlayışını “emekten yana devletçilik” şeklinde nitelemiştir. TİP, sanayileşmeye öncelik veren, planlı emekten yana ve emekçi halk yığınlarının iştirakiyle işleyen bir devletçiliği savunuyordu. TİP'nin önde gelen isimlerinden Sadun Aren, Türkiye'de geleneksel bir devletçi anlayışın kendi anladıkları anlamda bir devletçilik olmadığını aslında devletin kendinden menkul bir ideoloji olduğunu vurgulamıştır. Ulusal ekonomiyi elinde tutan bu devletçi anlayışın aslında, sınıf

---

¹⁵² Sadun Aren, “Meselelerimizin Asıl Çözüm Yolu”, **Sosyal Adalet**, 1963, sayı: 9, s.2.

çelişkilerini hiçe sayan solidarist ve korparatist bir yapıda devletçilik olduğunu, bu nedenle de ülkenin ne düşün ne de politik yaşamında bir dönüşüm sağlayamadığını vurgulamıştır (Aren, 1993:4-5).

Yine “halkçılık” kavramı TİP için ortanın solcularının savunduğu “halkçılık” anlayışından farklıydı. TİP özellikle Mehmet Ali Aybar döneminde, bir “sınıf” partisinden çok halkçı özellikleri ağır basan bir parti olarak kalmıştır. TİP, işçi sınıfı ile emekçi halk kitlelerinin politik teşkilatıdır. Bu anlamda özellikle Aybar tarafından sosyalizmin sadece işçi sınıfına münhasır olmadığı da düşünülmüştür (Şener,2007:367). TİP, kendi savunduğu halkçılık anlayışına karşın CHP’nin savunduğu halkçılık anlayışının samimi olmadığını iddia etmiştir. Bu konuda Korkmazgil şunları söylemiştir:

“CHP, halka ‘sen oyunu bana ver, ben seni yöneteyim ‘ demekte. Hiçbir zaman ‘kendi içinden adamını seç, Meclis’e oturt ve kendi kendini yönet’ dememektedir, diyemez. Çünkü egemen sınıfın temsilcisidir. O yüzden demokrasimiz biçimsel olmaktan kurtulamamaktadır.”¹⁵³

Gerek ortanın solu açılımı ile “sol”a daha da yaklaşan CHP, gerek TİP, gerekse *Yön* çevresi ve Milli Demokratik Devrim teorisini savunan sol çevreler aslında “amaçlanan şey” açısından birbirlerinden çok fazla ayrılmıyorlardı. Bu amaçlanan şey hepsi için, “aydınlık, halkçı, demokratik bir ülke” idi. Fakat asıl ayrışma ve de çatışma bu amaçlanana ulaşma noktasında ortaya çıkmaktaydı. Ancak, CHP’ye yakın isimlerden biri olan Metin Toker’e göre ise aslında amaçlanan açısından da çok büyük bir farklılığın olduğu yönündeydi. Toker, TİP’nin istediği toplumun açıktan komünist bir toplum olduğunu iddia etmiştir.¹⁵⁴

5. BİR SİYASET TARZI OLARAK POPÜLİZM VE ORTANIN SOLU SÖYLEMİ

En genel anlamı ile popülizm, toplumsal-siyasal alanı popüler kesimler ile egemen kesimler, halk ile iktidar bloğu arasında oluşan ilişkiyi uzlaşmaz (antagonistik) ilişki ekseninde tanımlayan ve hegemonize etmeye çalışan bir

¹⁵³ Sosyal Adalet, 1965, sayı:19, s.30.

¹⁵⁴ Metin Toker, “TİP Ne İstiyor”, Milliyet, 8 Eylül 1967, s.1.

söylemdir. Popülizm, ezen sömüren egemen güçlerin ideolojisine karşı ezilen, sömürülen halka seslenerek ve popüler ideolojileri, gelenekler ve simgeleri kendine eklemeyerek bir kitle seferberliğine ve düzen değişikliğine soyunur (Erdoğan:1998).¹⁵⁵ Popülist söylemlere kitle desteğine ihtiyaç duyulduğu anda hep bir siyaset tarzı olarak siyasi partilerin ve ya devletlerin ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Türkiye’de çok partili döneme geçişle birlikte kitleselleşme ihtiyacı içine giren başta Demokrat Parti süreci ile başlayan popülist siyaset tarzı 1960 sonrası özellikle CHP’nin ortanın solu söyleminde ve Ecevit’in söylemlerinde tam olarak karşılığını bulmuştur.

Türkiye’de tek partili dönemde yukarıda tanımlanan anlamda bir popülist yönelimin olduğunu söyleyemeyiz. Tek parti döneminde “sınıfsız, kaynaşmış, imtiyazsız bir kitle” yaratmaya yönelik halkın “ortak değerler” etrafında bütünleştirilmesi anlamında bir “halkçılık” uygulaması, popülist söylemin içeriğinde yer alan “hegemonize olma” çabasını kaygı haline getirmemiştir. Ancak belirtmek gerekir ki, popülist söylem tarihsel olarak başat ideolojilerin bir “araçsal” işlevi görür. Dolayısıyla diyebiliriz ki; popülist söylem milliyetçi-ırkçı bir söylemle eklenilebileceği gibi demokratik-eşitlikçi bir söylemle de eklenilebilir. Tek partili dönemde de popülist söylem Osmanlı döneminin heterojen, parçalı, çoğulcu toplumsal ve siyasal yapısına karşı “sınıfsız, kaynaşmış bir kitle” yaratmak amacına yönelik olarak bütünleştirici bir milliyetçi söylem ile eklenmiştir diyebiliriz.

Bir modernleşme projesi olarak görebileceğimiz Kemalizm’in modernleşmeyi üstenci, laik ve bütünlükçü (holistik) bir temelde hayata geçirmeye çalışması ve de modernleşmenin halka, asker, sivil bürokrat kesimden oluşan elit sınıf tarafından ikna yoluyla değil zorlama ile benimsetilmeye çalışılması halk ile devlet arasındaki hoşnutsuzluğu giderek arttırmaya başlamıştı. Aslında çok partili hayata geçiş her ne kadar “muvazaalı” bir durum olsa da halkın sosyal, siyasal,

---

¹⁵⁵ Nemci Erdoğan’ın yapmış olduğu bu tanımlamanın dışında popülizm şu işlevlere sahip olmuştur: Popülizm değişen bir toplumda geleneksel değerleri gerçekleştirmenin arayışı içinde olan kırsal bir hareket olarak karşımıza çıkar. Popülizm aynı zamanda milliyetçilikle de özdeşleşen bir anlam ifade etmektedir. Popülizm millet oluşturma sürecinde ortaya çıkan farklılıkları, eşitsizlikleri “Millet” kavramı içinde aşma çabası olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bkz: Levent Köker, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, (10.baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.109-110.

ekonomik beklentilerinin siyasete doğrudan konu olmaya başladığı da bir süreçti. İktidarı ele geçirebilmek için kitle seferberliğine ihtiyaç duyan DP, popülist değerlere iktidarı boyunca sürekli yer vermiştir. DP iktidarında popülist söylem zaman zaman demokrasi ile zaman zaman da muhafazakar değerler ile eklemlenen bir özellik göstermiştir.¹⁵⁶

Boratav'ın (1983:7), “Parlamentar bir sistemin varlığı sayesinde emekçi sınıfların, özellikle kendi ekonomik çıkarlarını ilgilendiren konularda siyasi karar alma süreçlerini etkileyebilecekleri; ancak siyasi iktidara bir alternatif ve ya ortak olabilecek biçim ve düzeyde örgütlenmedikleri bir durum” olarak tanımladığı popülizm, Türk siyasal hayatında özellikle 1965- 1977 yılları arasında da geçerli olmuş bir siyaset tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.

CHP'de ortanın solu açılımının ortaya çıktığı dönem olan 1960'lı yılların ikinci yarısında özellikle Ecevit'in söyleminde popülist siyaset tarzına uygun noktalar çok sık görülmektedir. Ecevit, daha başlangıçta 1966'da kaleme aldığı “*Ortanın Solu*” adlı çalışmasında siyasetin temel amacını “halka gitmek” şeklinde formüle etmiştir. Halka hizmet etmek için “halk gönülleri” nin oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır (Ecevit,1966:83-84). Ecevit, yukarıda tanımlanan popülizm söyleminde var olan “halk kesimi” ve “iktidar bloğu” kutuplarını şu şekilde tanımlamaktadır:

“ ‘Halk’, kendi emeğiyle geçinen, geliri başkasının sömürülmesine dayanmayan, toplumda ayrıcalık gözetmeyen, topluma ve yönetime kendi olanakları ile ağırlık koyamayan, ezilen ve sömürülen köylü, işçi, memur, esnaf ve zanaatkarlardan oluşur. ‘Halktan Olmayanlar’ ise, kendilerini ayrıcalıklı gören, emeğin artı-değerinden eşitsiz pay alan, toplumun yönetimi üzerinde aşırı ağırlığı

---

¹⁵⁶ Türkiye’de popülist söylemin bir siyaset tarzı olarak Türk siyasal hayatının farklı dönemlerinde başat ideolojilerle nasıl bir eklemlenme süreci içerisine girdiğine yönelik çok fazla bir çalışma bulunmamaktadır. Laclau’ya göre (1998:188) popüler demokratik öğelerin egemen blok ideolojisine karşı antagonistik(uzlaşmaz) bir seçenek olarak sunulduğu noktada başlayan popülizmin Türkiye’de siyaset mekanizmalarının bir “araçsalı” işlevi görmeye başlamıştır. Yalnız burada popülizm ile Marksizm arasında şu önemli nüansa dikkat çekmek gereklidir: popülist söylemde egemen ideolojinin karşısında yer alan popüler değerler, egemen ideoloji ile olan uzlaşmazlığı, Marksizm için sınıflar arasındaki çelişkinin uzlaşmazlığı anlamında değildir. Popülist söylem çatışan iki “farklı” değerler arasındaki çelişkiyi mevcut düzen içerisinde dayanışmaya götürebilecek bir çözüm yolu ve ya aracı olarak karşımıza çıkar. Türkiye’de popülizmin tarihsel süreç içerisinde değişik eklemlenme durumlarına ilişkin olarak bkz: Zafer Toprak, **Popülizm ve Türkiye’deki Boyutları**, Tarih ve Demokrasi-Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan-, İstanbul: İstanbul Öğretim Üyeleri Derneği, 1992, s.41-65

olan aracilar, tefeciler, büyük toprak sahipleri, tekelci sermaye ve diğer “üretken olmayan” kesimlerden ibarettir” (Ecevit,1975: 9).

Ecevit’in yukarıda yaptığı ayırlama toplumda sınıfların var olduğunu ve sınıflar arası çelişkilerin de aynı zamanda söz konusu olduğunu kabul ettiği anlamına gelir. Ecevit söylemi (ortanın solu açımı) bu yönüyle tek parti döneminin “sınıfsız kaynaşmış” anlamda bir toplum tahayyülüne dayalı Kemalist halkçılık anlayışını aşmayı amaçlamıştır. Yani “halk için halka rağmen” anlayışı yerine “halk için halkla beraber” anlayışının benimsenmesi gerektiğini belirten Ecevit, böylece CHP’nin devlet partisinden kurtulup “halk partisi” ne dönüşeceğine inanır.

Ecevit bu söylemleri ile bir anlamda tek parti döneminin eleştirisini yapıyordu. Bu anlamda Ecevit, Atatürk Devrimleri’nin hayata geçiriliş biçimi açısından “üst-yapısal” bir nitelikte olduğunu ve aynı zamanda bu yöntemin halkı baskı ve sömürüden kurtarmadığını, aslında Kemalizm’in özünü oluşturan “sürekli devrimci atılımlar” anlayışının şimdiki karşılığının ise “alt-yapı devrimi” olması gerektiğini savunuyordu (Ecevit, 1970).

1960’lı yıllarla beraber toplumsal-siyasal ve ekonomik alanda meydana gelen dönüşümler, beraberinde sınıfsal ayrışmaların ve çatışmaların daha da net ve keskin olduğu bir toplumsal formasyonu¹⁵⁷ mümkün kılmaktaydı (Keyder,1990:63-64). Nitekim ekonomik farklılaşmaya ve gelişmeye bağlı olarak gelişen-değişen toplumsal-siyasal ortam içerisinde, ortanın solcularının benimseyeceği halkçılık anlayışı, 1960’lı yıllar için anakronik (zamandışı) bir anlam ifade eden tek parti döneminin Kemalist halkçılık anlayışı olamazdı. CHP’nin ortanın solu söyleminde tam karşılığını bulan 1970’lerin halkçılık anlayışı, Yeğen’in ifadeleri ile (2002:69), “kapitalist bir ulusal pazarın gelişmesi ve kentlerin büyümesiyle mümkün olan modern çatışma biçimlerinden mustarip olma koşullarında adalet nosyonuna işaret eden bir halkçılık” anlayışı idi.

---

¹⁵⁷ 1960’lı yıllarla değişen ekonomik toplum formasyonu daha çok üretim ilişkilerinin halk yararına dönüştürülmeye çalışıldığı bir nitelik arz etmekteydi. Popülizm tam da bu dönemde uygulanan ithal ikameci sermaye birikim rejiminin, başka bir anlamda Keynesgen potikaların geçerli olduğu bir döneme tekabül etmekteydi (Boratav,1998:9). Ortanın solu açılımı da yine böyle bir döneme tekabül eden popülist siyaset tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ecevit'in popülist siyaset tarzı olarak benimsediği ortanın solu açılımı Türkiye'de geleneksel devlet-toplum ilişkisini yeniden tersine bir nitelikte kurmayı başaramamıştır.

Türkiye'de devletin her daim belirleyici olma, topluma öncel olma durumu Osmanlıdan Cumhuriyet'e aktarılan bir mirastır. Devletin toplumsal ilişkileri belirlemede her daim kendinden menkul olarak hareket etmesi durumu esasında üretim ilişkisinin niteliğiyle alakalı bir durumdur.¹⁵⁸ Osmanlı'da ekonomik gücü elinde bulundurabilecek ve de devlet bürokrasisini tehdit edebilecek ne bir ticaret burjuvazisi ne de bir toprak sahibi sınıf vardı (Heper,2005:174-177). Aynı zamanda Kansu'nun tanımladığı anlamda (2002:254) gerek ekonomide ve siyasette, gerekse de toplumsal ilişkilerde bireyleri kontrol altına almayı ve insanların bireyselleşmelerinin önüne geçmek amacıyla onları yaşadıkları cemaatlerde tutmayı hedefleyen bir toplum projesi olarak korporatizm, Osmanlı İmparatorluğu için çok elzem bir proje idi. Aslında bu sistem pre-kapitalist toplum yapısına sahip ülkeler açısından kaçınılmaz bir durumdu. Bu pre-kapitalist gelişmişlik durumu erken cumhuriyet döneminde de devam ettiği için korporatist proje Kemalist modernleşme projesi için de kaçınılmaz bir tercih olmuştur. Dolayısıyla devlet, toplum adına her daim karar veren, toplumu denetleyebilen paternal bir imaja sahip olmuştur.

Yukarıda belirtilen temelde kurulan bir devlet-toplum ilişkisi doğal olarak, egemen bir devlet(merkez) ve iyi örgütlenememiş ve siyasal hayatta etkin ol(a)mayan bir toplum(çevre) adına hareket eden siyasal seçkinler arasında süre giden bir ilişkidir (Heper,2005:173).

Türkiye'de 1950'lili yıllarla geniş halk kitleleri önemli bir oranda siyasal alana dahil olmaya, siyasetin öznesi olmaya başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda

---

¹⁵⁸ Her şeyden önce Osmanlı'da bir merkantalizm geleneği yoktu. İthal edilen malların karşılığı tarımsal ürünlerle sağlanıyordu. Trampa usulü dediğimiz bu sistem aslında 19. yüzyılda anakronik kalmaktaydı. Ayrıca ithal mallar için uygulanan vergi %3'lük bir ad valorem gümrük resmi ve cüzi miktardaki bir liman harcı olarak belirlenirken, Türkiye'den ihraç edilen mallar için %12 oranında bir vergi ödemek gerekiyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz: Frank Bailey, **British Policy and the Turkish Reform Movement**, Cambridge: Harward University Pres, 1942, s.79'dan aktaran Metin Heper, "Türkiye'de Devlet Geleneği", Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 2005, s.180.

geleneksel siyasi otoritelerin derin meşruiyet krizi yaşadığı dönemlerdi. Geleneksel otorite, ülkede demokrasinin gelişmesi adına toplumun içinden çıkmış siyasi mekanizmaların siyaseti tayin etmesi gerektiğini vurgulasa da belirleyici olan zaten böyle bir durumun maddi zemininin oluşmaya ve olgunlaşmaya başlaması idi. Bu süreci aynı zamanda Türkiye’de siyasal partilerin Parteinstaat geleneğinin, yani siyasal partilerin hem halkın beklentilerine duyarlı, hem de toplumun uzun süreli menfaatlerini göz ardı etmeden davranmaları geleneğinin¹⁵⁹ oluşmaya da başladığı bir süreç olarak değerlendirebiliriz.

Baktığımızda ortanın solundaki CHP “*halk için halk ile birlikte*” sloganında somutlaşan söylemi ile Türkiye’de geleneksel devlet(merkez)-toplum(çevre) ilişkisini toplum lehine ve toplumun (halk) öncülüğünde yeniden tersine bir nitelikte kurmaya çalışan bir popülist siyaset tarzı içerse de başarılı olamamıştır.

CHP’nin sosyal demokrasi/demokratik sol programıyla somutlaşan, uygulanmaya çalışılan popülist söylem aslında Batı’lı örneklerinde olduğu gibi, Türkiye’de de, radikalleşebilecek ve ya radikalleşme eğilimi gösteren talep ve tepkileri kendi söylemine ekleyerek yumuşatma, eritme, soğurma işlevini görmüştür (Erdoğan,1998). Yani CHP “düzen değişikliği”, “halk iktidarı” gibi programlarla hem halkın bu yöndeki taleplerine karşılık vermeye çalışmış hem de bu taleplerin radikalleşerek mevcut sistemi tehdit etme ihtimallerini engellemiştir.

Ecevit CHP’sinin zirveye ulaştığı 1977 yılında baktığımızda bir anlamda devrimci-dönüştürücü bir etkiye sahip olabilecek “düzen değişikliği” programının yerini “milli birlik ve asayiş” programının aldığını görmekteyiz(Erdoğan,1998). Bu durum aslında söylemsel açıdan geleneksel Kemalist ideolojiden halk yararına önemli bir kopuş olarak görebileceğimiz ortanın solu açılımının gelinen noktada-söylemle çelişkili olsa da- “muvazaalı” bir niteliğe sahip olduğu ihtimalini güçlendirmektedir.

---

¹⁵⁹ Bu tanımlama Heper’e aittir. Ancak Heper, Türkiye’de siyasal partilerin Partein-staat geleneğini hiçbir zaman benimseyemediklerini belirtir. Bu durum Heper’e göre siyasal partilerin temelde seçkin çatışmasının birer aracı olmalarının sonucudur. Bkz: Metin Heper, **Türkiye’de Devlet Geleneği**, Doğu-Batı Yay., İstanbul, 2005, s.250.

DÖRDÜNCÜ KESİM

6. SONUÇ

CHP'nin, 1960' yıllarla beraber değişme ve gelişme gösteren sosyo-ekonomik yapıya koşut olarak benimsediği ortanın solu söylemi çalışmada da iddia edildiği üzere Parti'nin (CHP) halk kesiminde sarsılan meşruiyetini önlemeye yönelik bir adımdı.

CHP'de 'halka gitmek' şeklinde formüle edilebilecek ortanın solu açılımı parti dışı etkenlere bağlı olarak oluşsa da parti içerisinde özellikle Bülent Ecevit, Turan Güneş, İbrahim Öktem, Deniz Baykal, Haluk Ülman, Ahmet Yücekök gibi isimler ortanın solu söyleminin parti politikasına dönüşmesi için partide hizipleşmelere, ayrılıklara neden olan çatışmalara rağmen mücadele vermişlerdir.

CHP içerisindeki değişim aslında 1960'ların öncesine uzanır. Türkiye'de 1945 yılında çok partili-aslında iki partili- hayata geçişle birlikte iktidar olma konumunu kaybeden CHP, yeniden iktidar olmak için Demokrat Parti'nin anti demokratik uygulamalarına karşı demokratik açılımlar yapmak zorundaydı. Zaten CHP'nin tek parti dönemini andıran bir siyaset tarzını benimsemesi de siyasi konjonktür açısından zaman dışı (anakronik) bir durumdur. Nitekim CHP'nin 1957'de yapılan erken seçimler için hazırladığı seçim programı ve 1959'da XIV. Kurultay'da yayımlanan *İlk Hedefler Beyannamesi* gibi ortaya koyduğu "demokrasi açılım"ı ile ortanın solu açılımına zemin hazırladığını söyleyebiliriz.

CHP'nin benimsediği ortanın solu düşüncesi sol düşüncenin temel ilkelerini içerse de CHP'de sol ideolojiye yaklaşma söylemsel olmanın ötesine geçememiştir. Türkiye solunun evrensel solun ilkeleriyle örtüsür bir niteliğe sahip olamamasının temel nedeni özgücü eğilimlerin Türkiye sol hareketinin her aşamasında görülmesidir. Türkiye solunun, tarihsel tüm aşamasında eklemlendiği temel ideoloji Kemalizm olmuştur. Hatta 1970'li yılların radikal sol hareketleri bile meşruiyet

kazanma stratejisiyle gerçek (komünist) niyetlerini, meşru görünüşlü (Kemalizm) bir maskenin ardına gizlemişlerdir (Somay, 2007:647-650).

1960'lı yıllarda sağ ve sol şeklindeki siyasi ayrışmanın temel aktörleri CHP ve Adalet Partisi idi. CHP organik ilişkili olduğu tek parti döneminin ideolojik anlayışını özellikle ortanın solu açılımı ile aşmaya çalışıp kendisini "sol" da konumlandırmaktaydı. Demokrat Parti'nin bir anlamda devamı olan Adalet Partisi Kemalist ideolojinin kırmızı çizgilerini gözetmek koşuluyla (hassasiyetiyle), katı devletçi zorlamacı (ceberut) tüm uygulamalarından mustarip bir sermaye kesimi ve muhafazakar sivil kesimin temsilcisi konumunda bir sağ siyasi partiye tekabül etmekteydi.

Türkiye'de özellikle 1960 sonrası siyaset sağ sol nitelikli bir şekilde ayrışma temelinde şekillenmeye başlasa da bu ayrışma sınıfsal temeli olan bir ayrışma olmamıştır. Sağ ve sol şeklindeki siyasi ayrışmanın en görünür anlamda tarafı olan CHP ve AP temsil ettikleri taban açısından belirgin bir farklılaşma göstermemişlerdir. Dolayısıyla CHP ve AP gibi siyasi partiler aynı sınıfsal kategoriye girebilecek toplumsal tabana oynayan ama bir başka sınıfsal yapının çıkarlarını gözetken konumda olmuşlardır. CHP yinelersek söylemsel düzeyde bu durumu aşmaya çalışsa da söylemselin ötesine pek de geçememiştir.

1960'ların siyasi konjonktürüne uygun bir ideolojik tercihte bulunma zorunluluğunun adı olarak değerlendirebileceğimiz ortanın solu hareketi Ecevit'in söylemiyle sosyal demokrasiyi hedef ediniyordu. Ecevit (1966), ortanın solu adlı çalışmasında CHP'nin tercihinin "dört bir yandan gelen sol basınçlar içerisinde Batı'dan gelen sosyal demokrasi" olduğunu belirterek ortanın solu açılımına bir içerik kazandırmaya çalışmıştır. Türkiye'de sosyal demokrasinin kökleri her ne kadar Cumhuriyet öncesi döneme uzansa da ortaya çıkışı 1965 sonrasına özellikle 1970'lerin Ecevit hükümetleri dönemlerine rastlar. Ancak 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980'de yapılan askeri müdahaleleri CHP'nin ortanın solu\demokratik sol politikasıyla içerisine girdiği sosyal demokrasi sürecini kesintiye uğratan hatta yok eden sonuçlar doğurmuştur. Çalışmanın ilgili kısmında etraflıca belirtildiği gibi

sosyal demokrasi Türkiye’de, Avrupa’da olduğu gibi tabandan gelişen bir hareket değil, hükümet programı şeklinde oldukça popülist bir siyaset tarzı olarak topluma sunulmuştur. Dolayısıyla toplumun çok da anlayıp içselleştiremediği sosyal demokrasi düşüncesi belli bir sınıfsal temele dayanan devlet seçkinlerinin çıkarlarını tehdit edici bir “gelişme” olmaktan uzaklaş(tırıl)mıştır. 1971’de ve 1980’de gerçekleştirilen askeri müdahaleler bir yönüyle “sosyal demokrasi tehdidi”ne karşı devlet seçkinlerince alınmış önlemler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de Osmanlı’dan bu yana siyasi hayatı analiz ederken kullanılan yöntemlerden biri olan “merkez-çevre” karşıtlığı (dikotomi) kavramsallaştırmasına göre merkez devlete, çevre de topluma tekabül etmektedir. Osmanlı’dan Cumhuriyet’e tevarüs eden şekliyle devlet (merkez), toplum (çevre) karşısında hep öncelikli olmuş, toplumsal ilişkileri belirlemede hep başat ve tek bir biçimde rol üstlenmiştir. Ancak burada şunu belirtmekte fayda vardır: Toplumsal hayatta iktidar olmuş merkez anlamında devlet, kuşkusuz eşraf, asker, sivil bürokrat gibi belli bir sınıfsal temeli ve geleneği olan bir toplumsal kesimin temsilcisidir. Bu anlamda devlet yine toplumun kendi farklılığı(heterojenlik) içinden iktidar olabilmeyi başarmış bir kesimin adıdır.

1965’te CHP ortanın solu açılımı ile sınıfsal bir temeli olan devlet karşısında daha çok “halk” kavramı içinde değerlendirilen yoksul kesimin sözcüsü olmaya çalışmıştır. Ancak CHP’de sola doğru “değişim”in temel saiki o dönem genel siyasi konjonktür içerisinde partinin toplumsal tabanda bir meşruiyet krizi yaşamaya başlamasıydı. Ayrıca ortanın solu açılımı ile gelişen toplumsal hareketliliğın başta TİP olmak üzere farklı sol damarlarla buluşması önlenmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle ortanın solu söylemi muvazaalı bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla diyebiliriz ki ortanın solu hareketi ile içerisine girilen süreçte iktidarın temsilcileri açısından değişen bir durum söz konusu olmamıştır.

Bütün bu ortaya konulanların bir toplamı olarak, çalışmanın başlığında da belirtildiği gibi CHP’nin ortanın solu söylemi ile içerisine girdiği “değişim” temelde eş zamanlı olarak yaşadığı meşruiyet krizini aşmaya yönelik taktik bir adımdır.

7. EK

Abdi İpekçi'nin İsmet İnönü ile yapmış bu röportaj, 1965 seçimleri öncesi ortanın solu kavramını CHP'nin neden programına aldığını ve kavramın CHP açısından ne anlam ifade ettiğini ortaya koyan ilk açıklamaları ortaya koyması açısından önemlidir.

Abdi İpekçi: İnönü ortanın solundayız demiş ve ortalık karışmıştı. Türlü yorumlara uğrayan, çeşitli propagandalara vesile olan bu iki kelime ile CHP genel başkanı ne demek istemişti? Herkesin kendi mizacına ve amacına göre cevaplandığı bu sorunun karşılığını bizzat İnönü'nün ağzından gerçeği aydınlatacak, duyulan tereddütleri giderecek, yapılan dedikoduların daha iyi değerlendirilmesini sağlayacaktır.

İnönü: Evet, siyasi mücadelemizi ideolojik mücadele haline getirmek isteyen seçim ortamı içinde ortanın solu sözü yeni bir vesile oldu. Erim, Roosevelt'in büyük ekonomik buhrandan sonra Amerika'da '*New Deal*' adıyla tatbik ettiği yeni düzen diyebileceğimiz sistem üzerine 'ben ortanın solundayım' dediğini belirtmiştir. Ben de böyle bir söz söylendiğini hatırlarım. Benim sözüm hem halk partisinin siyasi bünyesinden gelir, hem de Amerika Şartlarına bazı yönlerden benzer. Amerika'ya benzerlik şurada: Büyük bir ekonomik buhrandan sonra Amerika çok güç bir düzelme devrine girdi. Şimdi biz de büyük bir ekonomik ihtiyaç karşısında, çetin bir kalkınma çabası içerisindeyiz. Bu kalkınmayı zor tedbirlerle başarabileceğimiz kanısındayız. Çok fedakârlık yapmak lazımdır. Muhafazakar tedbirlerle bunları başaramayız. Normal tedbirler dışında çalışma zarureti duyulunca alınan tedbirler, ortanın solunda sıfat taşır. Kalkınma planı, mali reform, toprak reformu, petrol davası ve bunun gibi tedbirler fevkalade zamanların gerektirdiği çabalardır. Ben daha 1930'larda mütevazî ölçüde kalkınma planı uygulamaya başladım. 1950'de iktidara gelen birinci Demirkırat Partisi planlı ekonomiyi komünist metodu olarak ilan etti ve plan tertibi devlet hayatına Anayasa ile girdi. Dört seneden beri uğraşmamızla bütün millete mal oldu. Bir araya gelip ameli ve tatbiki sahaya indiğimiz vakit görüyorum ki planı savunan CHP ile diğer partiler arasında 1950'den evvelki kadar fark vardır.

Plan fikrini komünist sayanlar için bizim iddiamız elbette sol bir iddiadır. Bugün planlı kalkınmanın özel sektöre düşmanlık olduğunu düşünebilecek insan bulunur mu? Ama daha dün bütün siyasi partiler o fikirdeydiler. Karma ekonomi sıfatıyla herkese kabul ettirdik. CHP bünyesi itibariyle devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir ekonomik anlayıştır. 1923'teki harap memlekette devletçilik nasıl tek ve eşi yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiye bugün de ekonomik hayatımızın temel bir unsurudur.

Daha Avrupalı manasında aksiyonları piyasada işleyen bir tek anonim şirket yoktur. Bütün teşebbüsler ya şahısların, ya ailelerin, ya bankalarıdır. Henüz birikmiş sermaye yoktur. Birikmiş olduğu kadar ya tefecilikte kazanır, ya aile içinde bir teşebbüse girebilir. Demek ki büyük teşebbüsler hala devletçiliğe dayanmaktadır. Hatta yabancı sermaye ile kurulan büyük özel teşebbüsler bile hazine yardımı ile vücutlanabilmektedirler. Son senelerin en büyük özel teşebbüsü olan Ereğli Demir-Çelik Fabrikası ancak hazinenin hesap dışı denecek kadar geniş yardımlarıyla meydana gelebilmiştir. Bana devletçiliğin, ortanın solunda olmadığından, özel teşebbüsü engellediğinden bahsetmeye kimin cesareti olabilir.

İpekçi: Deniyor ki CHP'nin içinde türlü kanaat sahibi vardır ve bunların bir kısmı ortanın solundaki görüşleri benimsememektedirler? Ne dersiniz?

İnönü: CHP içinde türlü kanaatte insanların bulunması, dünyanın her yerinde partilerin başında olan bir olaydır. Yeni alışan bizim gibi demokratik memleketlerde bu misaller daha tabii sayılmalıdır. Önemli olan, temel olan, bir partinin sevk-ü idaresidir. Halk partisinin sevk-ü idaresi içerden ve dışarıdan gelen bütün akımlara karşı doğru yolu, ileri hedefi bulur ve yürütür bir kudrettir.

İpekçi: Halk Partisinin aşırı sol akımları koruduğu iddiasına cevabınız nedir?

İnönü: İktidarımız zamanında aşırı sol akımlara müsamaha ettiğimizden şikayet edilmiştir. Biz iktidara geldiğimiz zaman Büyük Meclis'in açılıp açılmayacağına şüpheli olduğu bir devri ele aldık. İktidarımız zamanında iki silahlı

ayaklanma geçirdik. Ancak ikincisinde sıkıyönetim ilan ettik. Bu ortamı normal hale getirmek için hem aşırı hareketlere hakim olacağına kudretli ve güvenli olmak lazımdı, hem de kesin lüzum olmadan şiddete gitmemeyi lüzumlu görüyorduk. İki ihtiyacı mükemmel bir surette temin edebildik. Tedbirle de biraz mübalağa mizacı, bizi ucu bucağı bulunmaz bir devreye götürebilirdi. Düşünmeli ki işsizler ve muhtaç işçiler Millet Meclisi'ne kadar yürüyüş yapıyorlardı. Her hafta bir caddede büyük mitingler, hem ekonomik feryatlar, hem rejim tehlikeleri bağıryorlardı. Bütün bunlar sukunetle geçmiş olmak şöyle dursun işçi hayatında, sosyal adalet tedbirleri hiçbir devre nasip olamayan bir başarı ile alınabilmiştir. Rejimi kökleştirip yerleştiren ve bugünkü seçimleri mümkün kılan bir idareye bu kadar insafsızlıkla hüküm verilmesi nadir görülmüştür.

İpekçi: TİP ile ilgili olarak ortaya atılan şüphe ve iddialar hakkında ne düşünüyorsunuz? Halk Partisinin bu partiyi koruması hususunda yapılan teklifleri uygun karşılıyor musunuz?

İnönü: Devletin kanunları içinde kurulmuş, devletin kanunları ve mahkemeleri teminatı içinde çalışan, her memlekette emsali bilinen bir siyasi parti üzerinde hiçbir şüphe beslenmesini haklı bulmuyorum. Doğmuş bir partidir. Vazifesini kendi anlayışına göre ifa etmeye çalışıyor. TİP hiçbir taraftan himayeye muhtaç olmayan bir ortam içindedir. Bütün başarıları kendisininindir, bütün hareketlerinden kendisi sorumlu olacaktır.

İpekçi: CHP'nin aşırı sol, hatta komünist olduğuna dair yapılan propagandalar sizce seçim sonuçları üzerinde ne derece etkili olacaktır?

İnönü: İthamlar klasiktir, dinsizlik ve şimdi komünist isnatları ile özel teşebbüse karşı olmak başka bir deyimle devletçi olmak konularıdır. Dinsizlik ithamı eski usuldür, milletin sağduyusu onu yenmiştir. Komünist ithamı Sayın Devlet Başkanı'ndan kuvvet ve himaye edilmek derecesine kadar ümitlenmiştir, fakat bunu da kötü maksatlara kafî geleceğini sanmıyorum. Bunların hepsi kurallar dışı tahriklerdir. Birinci Demirkırat Partisi dinsizlik ithamı ile senelerce faydalandı. İkinci

Demirkırat Partisi bir de komünistlik ekleyerek faydalanmaya çalıştı ve çalışacak görünüyor. Hadiselerin gelişimini sukunetle takip edeceğiz. Böyle tahriklerin elbet cevapları ve tepkileri olacaktır hem bu tahrikleri yapıp hem de kardeşçe geçinmek nasihatlarından bahsetmek, tahrikçilerin fayda umdukları ayrı bir taktiktir ki, neticeleri bu sefer de tecrübe hayatıma kaydolunacaktır. Bunlar bir uyarmadan ibarettir, bu uyarmalar geçmişte fayda vermedi, şimdi fayda verip vermeyeceğini zaman gösterecektir.¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ İsmet İnönü, “İnönü Ortanın Solunu Anlatıyor”, **Milliyet**, 29 Temmuz 1965

KAYNAKÇA

- Abadan, Nermin (1966), **Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara: SBF Yayınları
- Ahmad, Feroz (1994), **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, (Çev: Ahmet Fethi), İstanbul: Hil Yayınları
- Ahmad, Feroz (2006), **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Ağtaş, Özkan (2007), "Ortanın Solu: İsmet İnönü'den Bülent Ecevit'e", Murat Akad, Gültekingil (Yay. Haz.), **Sol Düşünce**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Serisi 8, s.194-221.
- Akad,S., Asaf (1991), **Sosyal Demokrasi Gündemi**, İstanbul: Armoni Yayınları, 3. Baskı
- Akandere, Osman (1998), **Milli Şef Dönemi: Çok Partili Hayata geçişte Rol Oynayan İç ve Dış Tesirler**, İstanbul: İz Yayıncılık
- Akdere, İlhan (1998), **Marksizm'de Temel Kavramlar**, İstanbul: Evrensel Yayınları
- Aksoy, Muammer (1977), **Sosyalist Enternasyonal ve CHP**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2.Basım
- Aldıkaçtı, Orhan (1982), **Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası**, İstanbul:İÜHF Yayını
- Alper, Emin (2002), "Milliyetçilik-Modernleşme Geriliminde Ortanın Solu ve Ecevit", **Toplum ve Bilim**, Sayı:93, s.110-141.
- Altuğ, Kurtul (1979), **Umudun Tükenişi**, İstanbul: Kervan Yayınları
- Arcayürek, Cüneyt (1985), **Demirel Dönemi- 12 Mart Darbesi 1965-1971 (Arcayürek Açıklıyor-5)**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2.Basım.
- Aren, Sadun (1993), **TİP Olayı: 1961-1971**, İstanbul: Cem Yayınevi
- Atatürk, M., Kemal (1989), **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt:2, Ankara:Türk Tarih Kurumu
- Ateş, Toktamış (1999), **Atatürkçülük ve Sosyal Demokrasi Üzerine Düşünceler**, İstanbul: Der Yayınları
- Atılğan, Gökhan (2002), **Yön-Devrim Hareketi**, İstanbul: Tüstav Yayınları

- Avcioğlu, Doğan (1980), **Devrim ve Demokrasi Üzerine**, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Ayata, Ayşe (2006), Türkiye'nin Demokratikleşme Sürecinde Ortanın Solu Hareketi, (dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/473/5444.pdf)
- Aydın, Suavi (2007), "Türkiye Solunda Özgücülük ve Milliyetçilik", Murat Gültekingil (Yay. Haz.), **Sol Düşünce**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Serisi 8, s.542- 577
- Başkaya, Fikret (2006), **Paradigmanın İflası**, İstanbul: Özgür Üniversite Yayınları,
- Bila, Hikmet (1999), **CHP 1919-1999**, İstanbul: Doğan Kitap Yayıncılık
- Boratav, Korkut (1983), Türkiye'de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Notlar, **Yapıt**, Sayı:1
- Bottomore, Tom (1994), **Siyaset Sosyolojisi**, İstanbul: Verso Yayınları
- Bozkır, Gürcan, "CHP'de Bülent Ecevit ve Ortanın Solu Düşüncesi"
http://web.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/cilt_4_sayi_11
- Bozkurt, Celal (1967), **Kemalizm, Marksizm ve Ecevit**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Cem, İsmail (1984), **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir?**, İstanbul: Yaylacık Matbaası
- Coşkun, Alev (1978), **Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol**, İstanbul: Tekin Yayınevi
- Cumhuriyet Halk Fırkası Programı (1931)**, İstanbul: Devlet Matbaası.
- CHP 1965 Milletvekili Seçim Bildirgesi**, Ankara: Rüzgârlı Matbaa
- CHP İller Toplantısı (1967) Genel Başkan İnönü'nün Açış Konuşması**, Ankara: Ulusal Basımevi
- CHP XVIII. Kurultay Bildirisi (1966)**, Ankara: CHP Grubu Yayını
- CHP'deki Tartışmaların İçyüzü (1967)**, Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık
- CHP XIX. Kurultay Bildirgesi (1968)**, Ankara: Ulusal Basımevi, (20 Ekim 1968)
- CHP'nin Düzen Değişikliği Programı (1969) : **İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz**, Ankara: Ulusal Basımevi

- CHP (1970), XX. Krultayı Parti Meclis Raporu**, Ankara: Ulusal Basımevi
- CHP (1973), **Akgünlere: CHP 1973 Seçim Bildirgesi**, Ankara: Ajans-Türk Matbaası
- CHP (1974), **Demokratik Sol Bildirisi**, Ankara: CHP Yayınları
- Çalışkan, Osman (1977), **Cumhuriyet Halk Partisi'nin Oluşturmak İstedığı Demokratik Sol Devlet Modeli**, İstanbul:[y.y.]
- ÇAVDAR, Tevfik (1999), **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1859-1950**, Cilt 1, Ankara: İmge Kitabevi
- Çelik, N., Betül (2002), "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", Ahmet İnsel (Yay.Haz.), **Kemalizm**, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Serisi 2, İstanbul: İletişim Yayınları, S.75-91.
- Demirel, Ahmet (1994), **Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Demokratik Sol Düşünce Forumu**, Ankara: Kalite Matbaası
- Ecevit, Bülent (1966), **Ortanın Solu**, İstanbul: Tekin Yayıncılık
- Ecevit, Bülent (1970), **Atatürk ve Devrimcilik**, İstanbul: Çınar Matbaası
- Ecevit, Bülent (1972), **Kurultaylar ve Sonrası**, Ankara: Şark Matbaası
- Ecevit, Bülent (1975), **Demokratik Solda Temel Kavramlar**, Ankara:Ajans Türk Matbaacılık
- Ecevit, Bülent (1976a), **Demokratik Sol**, Ankara: CHP Yayınları
- Ecevit, Bülent (1976b), **Türkiye 1965- 1975**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık
- Erder, Nejat (2006), "Türkiye'de Sosyal Demokrasinin İdeoloji Sorunsalı", <http://www.sdd.org.tr>. (04.06.2009)
- Erdoğan, Mustafa (2003), **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, İstanbul: Liberte Yayınları, 4.Baskı (Genişletilmiş)
- Erdoğan, Nemci (1998), "Demokratik Soldan Devrimci Yol'a: 1970'lerde Sol Popülizm Üzerine Notlar", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 78

Eroğul, Cem (1998), **Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971 (Geçiş Sürecinde Türkiye)**, İstanbul: Belge Yayınları, 3. Baskı

Ersoy, Tolga (2000), **Muvazaalı Partiler: Bir Demokrasi Geleneği!**, İstanbul: Özgür Üniversite Yayınları

Fanon, Frantz (1994), **Yeryüzünün Lanetlileri**, (Çev: Şen Süer Kaya), İstanbul: Sosyalist Yayınları

Güler, Çağfer (1993), **Hürriyet Partisi (1955-1958)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara,

Güneş-Ayata, Ayşe (1992), **CHP Örgüt ve İdeoloji**, Ankara: Gündoğan Yayınları

Güneş, İhsan (1997), **I. TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, Ankara: TİB Yayın

Gramsci, Antonio (2005), **Hapishane Defterleri**, İstanbul: Belge Yayınları, 5.Baskı

Hale, William (1996), **Türkiye'de Ordu ve Siyaset: 1789'dan Günümüze**, (Çev: Ahmet Fethi), İstanbul: Hil Yayınları

Heper, Metin (2005), **Türkiye'de Devlet Geleneği**, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları

İleri, Hasan (1998), **Türkiye'de Sosyal Demokrasi (1908-1998)**, Ankara: Yorum Basım-Yayım

İnsel, Ahmet (2002), "Giriş", Ahmet İnsel (Ed.), **Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Serisi, Cilt:2, S.17-27.

Kahraman, H., Bülent (2002), **Modernite İle Postmodernite Arasında Türkiye**, İstanbul: Everest Yayınları

Kansu, Aykut (2002), "Türkiye'de Korporatist Düşünce ve Korporatizm Uygulamaları", Ahmet İnsel (Yay. Haz.), **Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Serisi, 2, s.253-267.

Karakaş, Ercan (2007), "Sosyal Demokrasi Arayışları", Murat Gültekingil (Yay. Haz.), **Sol Düşünce**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Serisi 8, s.252-261.

Kara-İncioğlu, Nihal (1992), "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş ve Demokrasi Sorunları", **Tarih ve Demokrasi: Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan**, İstanbul: Cem Yayınevi, s.69-86

- Karaömerlioğlu, Asım (2002), “Tek Parti Dönemi Halkçılık”, Ahmet İnel (Yay. Haz.), **Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 2, S.272-283.
- Karaömerlioğlu, Asım (2006), **Orada Bir Köy Var Uzakta(Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem)**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Karpat, Kemal (1996), **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: Afa Yayınları
- Kavukçuoğlu, Deniz (1998), **Karl Marks’tan Günümüze Almanya’da Sosyal Demokrasi**, İstanbul: Ümit Yayınları, 2.Basım
- Kili, Suna (1975), **1960- 1975 Döneminde CHP’de Gelişmeler**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Koçak, Cemil (1995), “Siyasal Tarih” Sina Akşin (Yay. Haz.), **Türkiye Tarihi IV Çağdaş Türkiye 1908- 1980**, İstanbul: Cem Yayınevi
- Koçak, Cemil (2002), “Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef / Milli Şef”, Ahmet İnel (Yay. Haz), **Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yay. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 2, s.119-137.
- Kongar, Emre (2006), **Tarihimize Yüzleşmek**, İstanbul:Remzi Kitabevi, 5. Baskı,
- Köker, Levent (2007), **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İstanbul: İletişim Yayınları, 10.Baskı
- Laclau, Ernesto (1998), **İdeoloji ve Politika**, İstanbul: Belge Yayınları
- Lewis, Bernard (1991), **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev: Metin Kıratlı), Ankara: TTK Yayını, 3.Baskı
- Mardin, Şerif (1992), **İdeoloji**, İstanbul: İletişim Yayınları
- Marks, Karl (1986), **Kapital**, Cilt:1, (Çev: Alaaddin Bilgi), Ankara: Sol Yayınları
- MAZICI, Nurşen (2000), “Demokrat Partinin Din Politikası ve Samsun’da Nurcular”, **19 Mayıs Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi**.
- Mazıcı, Nurşen (2002), “27 Mayıs: Kemalizm’in Restorasyonu mu?” Ahmet İnel (Yay. Haz.), **Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye’de, Siyasi Düşünce Serisi 2, S.555.569.

Milli Güven Partisi, Cumhuriyetçi Parti ve Bağımsız Halkçıların Güçbirliği Bildirisi (1973), Ankara: Ayyıldız Matbaası

Mirzanlı, Cem, “ Sosyal Demokrasinin Oluşumu ve Türkiye Deneyimi”,
<http://www.sodev.org>. (son erişim tarihi:22.04.2009)

Mumcu, Ahmet (1996), **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri**, İnkılap Kitabevi, 14. Baskı

Öz, Esat (1996), **Otoriterizm ve Siyaset: Türkiye’de Tek-Parti Rejimi ve Siyasal Katılma**, Ankara: Yetkin Yayınları

Özacun, Orhan (1995), “CHP’nin Kuruluş Tarihi Üzerine”, (Eylül 1995), **Tarih ve Toplum**, Sayı: 141, s.132-149.

Özbudun, Ergun (2006), **Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul: Beta Yayınları, 8.Basım.

Özdalga, Haluk (2001), **Sosyal Demokrasinin Kuruluşu**, Ankara: İmge Yayınevi, 2.Baskı

Özdemir, Hikmet (1994), **1960’lar Türkiye’sinde Sol Kemalizm-Yön Hareketi**, İstanbul: İz Yayıncılık, 2.Baskı

Özlem, Doğan (2002), “Türkiye’de Pozitivizm ve Siyaset”, Murat Belge (Yay. Haz.), **Modernleşme Batıcılık**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 3, S.452-464.

Parla, Taha (1989), **Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm**, İstanbul: İletişim Yayınları

Parla, Taha (1991), **Türkiye’de Anayasalar**, İstanbul: İletişim Yayınları

Sağlamer, Kayhan (1974), **Ecevit Olayı: Bir Başbakanın Doğuşu**, Cilt:2, İstanbul: Belge Yayınları

Satır, Kemal (1970), **CHP’de Bunalım**, Ankara: Nüve Matbaası

Sekizler Gurubu (1967), **İlk Açıklama ve Bazı İthamlara Cevap**, Ankara: Doğan Matbaacılık

Simav, Akın (1975), **Turan Güneş’in Siyasal Kavgaları**, İzmir: İstiklal Matbaası

Somay, Bülent (2007), “Türkiye Solu’nun Kemalizm’le İmtihanı”, Murat Gültekingil (Yay.Haz.), **Sol Düşünce**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 8, s.647-659.

Soysal, Mümtaz (1986), **Anayasa'nın Anlamı**, İstanbul: Gerçek Yayınları, 6. Baskı.

Sökmen, Tayfur (1966), **CHP Ortadadır, Ortanın Solu Moskova Yoludur**, Ankara:[y.y.]

Şener, Mustafa (2007), "Türkiye İşçi Partisi", Murat Gültekingil (Yay. Haz.), **Sol Düşünce**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Serisi 8, s.356- 417

Tanör, Bülent (1998), **Türkiye'de Kongre İktidarları(1918- 1920)**, İstanbul: YKY

Tanör, Bülent (2005), **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul: YKY, 13.Baskı

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:13, 18 Nisan 1960

Timur, Taner (1994), **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara: İmge Yayınevi, 3. Baskı

Timur, Taner (2003), **Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş**, İstanbul: İletişim Yayınları

Toker, Metin (1990), **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944- 1973, Tek Partiden Çok Partiye 1944- 1950**, İstanbul: Bilgi Yayınları

Toprak, Zafer (1992), "Popülizm ve Türkiye'deki Boyutları", **Tarih ve Demokrasi-Tarik Zafer Tunaya'ya Armağan-**, İstanbul: Cem Yayınevi. s.41-65.

Tuğlacı, Pars (1972), **Okyanus Ansiklopedik Sözlük**, İstanbul: Pars Yayınları, I. Baskı

Tunaya, T., Zafer (1952), **Türkiye'de Siyasi Partiler**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları

Tunaya, T., Zafer (1999), **Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi)**, Cilt:2, İstanbul: İletişim Yayınları

Tunçay, Mete (1981), **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Ankara: Yurt Yayınları

Tütüncü, E., Gülsüm (2006), **1965-1980: Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu**, İstanbul. Müdafaa-i Hukuk Yayınları.

Yavuz, Hilmi (2002), “Modernleşme: Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?”, Murat Belge (Yay. Haz.), **Modernleşme ve Batıcılık**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Serisi 3, İstanbul: İletişim Yayınları, s.212- 218.

Yeğen, Mesut (2002), “Kemalizm ve Hegemonya”, Ahmet İnel (Yay. Haz.), **Kemalizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Serisi 2, S.56-74.

Yıldız, Ahmet (2001), **Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno- Seküler Sınırları (1919- 1938)**, İstanbul: İletişim Yayınları

Zürcher, Erik, Jan (1995), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İstanbul. İletişim Yayınları